



**MALİKÎ MEZHEBİNE GÖRE EVLİLİĞİN
SONA ERMESİ VE HANEFÎ
MEZHEBİ İLE MUKÂYESESİ**

Fatih AKBAŞ

**Yüksek Lisans Tezi
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Dr. Öğretim Üyesi Muammer VURAL
2019**

Her Hakkı Saklıdır.

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

Fatih AKBAŞ

**MALİKİ MEZHEBİNE GÖRE EVLİLİĞİN SONA ERMESİ VE
HANEFİ MEZHEBİ İLE MUKÂYESESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Muammer VURAL

ERZURUM 2019



T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ BEYAN FORMU



...../...../2019

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum "*Mâlikî Mezhebine Göre Evliliğin Sona Ermesi ve Hanefî Mezhebi İle Mukâyesesi*" adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim *.

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun makale için **altı ay**, patent için **iki yıl** süreyle erişiminin ertelenmesini istiyorum.

30.10.2019
[Tarih ve İmza]
[Fatih AKBAŞ]

* LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ELEKTRONİK ORTAMDA TOPLANMASI, DÜZENLENMESİ VE ERİŞİME AÇILMASINA İLİŞKİN YÖNERGE

.....

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Çeşitli ve Son Hükümler

Lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesi MADDE 6- (1) Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.

(2) Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internette paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.

Gizlilik dereceli tezler MADDE 7- (1) Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

(2) Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.



T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ



TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dr. Öğretim Üyesi Muammer VURAL'ın danışmanlığında, Fatih AKBAŞ tarafından hazırlanan bu çalışma 30.11.2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Davut YAYLALI

İmza:

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Muammer VURAL

İmza:

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Hadi SAĞLAM

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. / /

Prof. Dr. Sait UYLAŞ
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	V
ABSTRACT.....	VI
KISALTMALAR DİZİNİ	VII
ÖNSÖZ.....	VIII

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ, AMACI, METODU VE KAYNAKLARI	
I. ARAŞTIRMANIN KONUSU	1
II. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	2
III.ARAŞTIRMANIN AMACI	2
IV.ARŞTIRMANIN METODU VE KAYNAKLARI.....	2
V. BAZI HUKUK SİSTEMLERİNDE ELİLİĞİN SONA ERMESİ	3
A. Boşanmayı Yasaklayan Sistem	4
B. Boşanmayı Serbest Bırakan Sistem.....	5
C. Boşanmayı Hâkimin Kararına Bırakan Sistem	6
D. İslam'ın Getirdiği Boşanma Sistemi	7
VI.İSLAM'DA EVLİLİĞİN DEVAMINA VERİLEN ÖNEM VE	
BOŞANMADAN ÖNCE EŞLERİN ARASINI DÜZELTME (TAHKİM)	8
A. İslam'da Evliliğin Devamına Verilen Önem.....	8
B. Tahkim (Aile Meclisi)	9

BİRİNCİ BÖLÜM

MALİKİ MEZHEBİNE GÖRE EVLİLİĞİN SONA ERMESİ

1.1.MALİKİ MEZHEBİNE GÖRE TALÂK / BOŞAMA.....	11
1.1.1. TALÂKIN TANIMI	11
1.1.1.1. Talâkın Sözlük Anlamı	11
1.1.1.2. Talâkın Terim Anlamı.....	11
1.1.2. BOŞAMA, BOŞANMA VE HÜKÜMLERİ.....	12
1.1.2.1. Tanım	12
1.1.2.2. Boşa(n)ma Yetkisi	13
1.1.3. TALÂKIN ÇEŞİTLERİ.....	17
1.1.3. 1. Kur'an-ı Kerim ve Sünnete Uygunluk Açısından Talâk.....	17

1.1.3.2. Dönüş Yapılıp Yapılmaması Açısından Talâk.....	20
1.1.4. HÜKÜM BAKIMINDAN TALÂK.....	24
1.1.4.1. Vacip Olan Boşama	24
1.1.4.2. Mendup Olan Boşama.....	25
1.1.4.3. Mekruh Olan Boşama	25
1.1.4.4. Haram Olan Boşama	25
1.1.5. BOŞAMA ŞEKİLLERİ	26
1.1.5.1. Sözlü Boşama.....	26
1.1.5.2. Yazılı Boşama	27
1.1.5.3. İşaretle Boşama	28
1.2. MALİKİ MEZHEBİNE GÖRE EVLİLİĞİ SONA ERDİREN DİĞER YÖNTEMLER	28
1.2.1. MUHÂLEA (HUL‘)	28
1.2.2. TEFRİK.....	33
1.2.2.1. Tefrik Sebepleri	34
1.2.3. FESİH	40
1.2.3.1. Fesih Tanımı	40
1.2.3.2. Fesih Olan Durumlar.....	41
1.2.3.3. Talâk İle Fesih Arasındaki Temel Farklar	42
1.2.4. LİÂN.....	44
1.2.4.1. Liânın Şartları	46
1.2.4. 2. Liândan Dönüş	47
1.2.4. 3. Liânın Sonucu	48
1.2.5. ZİHÂR.....	49
1.2.5.1. Zihârın Tanımı	49
1.2.5.2. Zihârın Geçerli Olduğu Durumlar	50
1.2.5.3. Zihârdan Dönüş ve Zihârın Sonucu	53
1.2.5.4. Zihâr Kefareti.....	54
1.2.6. İLÂ.....	56

İKİNCİ BÖLÜM

EVİLİĞİN SONA ERMESİNDE MALİKİ VE HANEFİ MEZHEPLERİNİN MUKAYESESİ

2.1. DOĞRUDAN EVİLİĞİ SONLANDIRAN YÖNTEMLER	61
--	-----------

2.1.1. TALÂK KONUSUNDA MUKAYESE	61
2.1.1.1. Talâkın Rükünleri	61
2.1.1. 2. Talâkın Hükümü	62
2.1.1. 3. Sarhoşun (Sokrân) Talâkı.....	62
2.1.1. 4. Zorlananın(Mükreh) Talâkı.....	63
2.1.1. 5. Ciddi Olmayanın, Şaka Yapanın Talâkı (Hâzil).....	63
2.1.1. 6. İşaret ve Yazı ile Boşama	64
2.1.1. 7. Ölümçül Hastanın Talâkı	66
2.1.1.8. Sünni Talâk	68
2.1.1.9. Bid'î Talâk	69
2.1.1.10. Ric'î Talâk	71
2.1.1.11. Baîn Talâk	74
2.1.1.12. Sarih Lafızlarla Boşama.....	75
2.1.1. 13. Kinayeli Lafızlarla Boşama	76
2.1.1. 14. Başkasına veya Kadına Havale Edilen Boşama (Tefvîz).....	77
2.1.1. 15. Zaman ve Mekâna İzafe Edilen Boşama.....	81
2.1.2. HUL' KONUSUNDA MUKAYESE	83
2.1.2.1 Hul'un Tanımı ve Hükümü.....	83
2.1.2.2. Hul'un Geçerliliği	84
2.1.2.3. Hul'un Bedeli.....	87
2.1.2.4. Hul'un Ne Zaman ve Nerede Olacağı.....	90
2.1.2.5. Ölümçül Hastalığa Yakalananın Hul'u	91
2.1.2. 6. Hul'un Şartları	92
2.2. DOLAYLI YOLDAN EVLİLİĞİ SONLANDIRAN YÖNTEMLER.....	94
2.2. 1. ZİHÂR KONUSUNDA MUKAYESE	94
2.2.1.1. Zihârın Tanımı ve Geçerli Olduğu Durumlar	94
2.2.1.2.Zihârdan Dönüş ve Zihârın Sonucu	98
2.2.1.3. Zihâr Kefareti.....	101
2.2.2. İLÂ KONUSUNDA MUKAYESE	105
2.2.3. Lİ'ÂN KONUSUNDA MUKAYESE.....	110
2.2.3.1. Li'ânın Meşruluğu ve Yapılışı.....	111
2.2.3.2. Li'ânın Şartları	112

2.2.3.3. Li'ândan Dönüş	115
2.2.3.4. Li'ânın Sonucu	116
SONUÇ	118
KAYNAKÇA	122
ÖZGEÇMİŞ	127



ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ
MALİKİ MEZHEBİNE GÖRE EVLİLİĞİN SONA ERMESİ VE
HANEFİ MEZHEBİ İLE MUKÂYESESİ****Fatih AKBAŞ****Tez Danışmanı: Dr. Öğretim Üyesi Muammer VURAL****2019, Sayfa: 127****Jüri: Dr. Öğretim Üyesi Muammer VURAL
Prof. Dr. Davut YAYLALI
Doç. Dr. Hadi SAĞLAM**

İslam hukukunda *evliliğin sona ermesi* farklı yollarla meydana gelmesi mümkündür. Bunu koca tek taraflı irade beyanı şeklinde yapabileceği gibi eşyle anlaşarak da yapabilmekte veyahut ona bu yetkiyi devredebilmektedir. Bazı durumlarda da kadın mahkemeye başvurarak evliliği sonlandırabilmektedir. Bu konuda mezheplerin ittifak ve ihtilafları bulunmaktadır. Bu çalışmada *Mâlikî* mezhebinin *evliliğin sona ermesi* konusunda görüşlerini ele alarak *Hanefî* mezhebinin görüşleri ile *mukayese* etmekteyiz.

Mâlikî ve *Hanefî* mezhepleri arasında *evliliğin sona ermesi* konusunda görüşlerinin aynı olduğu durumlar bulunmakla birlikte birçok görüş ayrılıkları da bulunmaktadır. Görüş ayrılıkları bazen konunun temelinde bulunurken bazen de konunun detay ve uygulamalarında bulunmaktadır.

Mâlikî mezhebi *evliliğin sona ermesi* konusunda bazen diğer mezheplerden ayrı düşerek onlara muhalif bir görüş bildirirken bazen de genelin görüşünü benimsemiştir. Aynı şekilde *Hanefî* mezhebi de bu konuda *Mâlikî* ve diğer mezheplerden farklı görüşleri bulunmakla birlikte ittifak ettiği konular da bulunmaktadır. Özellikle tefrik yoluyla evliliğin sona ermesinde *Mâlikî* mezhebi *Hanefî*lerden farklı görüşler ortaya koymuştur.

Anahtar kelimeler: *Mâlikî*, *Hanefî*, *Mukayese*, *Evlilik*, *Boşanma*, *Evliliğin sona ermesi*.

ABSTRACT**MASTER THESIS****THE END OF MARRIAGE ACCORDING TO THE MALIKI SECT, AND
COMPARISON WITH HANAFI SECT****Fatih AKBAŞ****Advisor: Dr. Faculty Member Muammer VURAL****2019, Pages: 127****Jury: Dr. Faculty Member Muammer VURAL
Prof. Dr. Davut YAYLALI
Doç. Dr. Hadi SAĞLAM**

In Islamic law, the end of marriage is possible in different ways. The husband can do this in the form of a unilateral declaration of will or in agreement with his wife or he can delegate this authority to her. In some cases, the woman may end the marriage by applying to the court. There are conflicts and alliances of sects on this subject. In this study, we compare them with the views of the Hanafi sect and by considering the views of the Mâlikî sect on the end of marriage.

There are many splits in opinion between the Mâlikî and Hanafi sects as well as its similarities, on ending the marriage. Splits on opinion are sometimes at the basis of the subject and sometimes they are in the details and applications of the subject.

While the Mâlikî sect sometimes disagrees with the other sects about the ending of marriage, it also adopts the general opinion. In the same way, there are points Hanafi sect has some points Mâlikî and other sects agree and disagree on this subject.

Especially, Mâlikî and Hanafi sects have stated different views about the ending of the marriage through, the tefriq.

Key words: Mâlikî, Hanafi, Comparison, Marriage, Divorce, Ending of marriage.

KISALTMALAR DİZİNİ

a.md. : Aynı madde

b. : İbn (oğlu)

bkz.: Bakınız

çev. : çeviren

DİA: Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

Ed.: editör

HAK: Hukuk-1 Aile Kararnamesi

h. : Hicri

Hz.: Hazreti

İAD: İslami Araştırmalar Dergisi

İFAV: İlahiyat Fakültesi Vakfı

İİGYA: İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi

MEB: Milli Eğitim Bakanı

md. : Madde

Nşr.: Neşreden

r.a: Radiyallahu anh

s.a.s.: Sallallahu aleyhi ve sellem

TDV: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları

trc.: tercüme eden

ts.: tarihsiz

y.y.: yeri yok

ÖNSÖZ

İnsanların bütün hayatını ve davranışlarını ele alan İslam Hukuku, toplumun temel taşı olan aile ve onunla ilgili olan evliliği ve evliliğin sona ermesini konu edinmemesi düşünülemez.

Allah Teâlâ Hz. Âdem ile beraber eşi Hz. Havva'yı da yaratmıştır. Bu iki insan hayatlarını devam edebilmek ve huzurlu olmak için yuva kurmuşlardır. Bundan sonra onların soyundan gelen insanlar da hayatlarını ve soylarını devam ettirmek, bir birlerinin maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılamak için aile yuvası kurmuşlardır.

Aile, insanların huzur bulduğu, maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşıladığı sıcak bir ortamdır.

İslam hukukunun aile düzeni ile ilgili temel ilkesi karşılıklı sevgi, saygı ve güven üzerine kurulması ve sürekli olmasıdır. Geçici olan ve samimi olmayan evlilikleri asla kabul görmemektedir. Fakat her ne kadar evliliklerini İslam hukukunun süreklilik esasını dikkate alarak kursalar da bazen bu evliliğin devamı huzursuzluklara neden olabilmektedir. İslam, insanların hem bu dünyada hem de ahrette mutlu olmasını istediği için bazı düzenlemeler getirmektedir. Evlilik, anlaşılan eşler için huzur veren bir bağıdır. Fakat bu sevgi ve merhametle kurulan bağ, bazen kin ve nefrete dönüşebilir ve bu bağ huzur yerine huzursuzluk verebiliyor. Bu durumda huzursuzluğa neden olan bu bağın koparılması eşler için kaçınılmaz oluyor.

Değişen dünyamızla beraber insanlarımız da hızla değişmektedir. Boşanma geçmişte olduğu gibi günümüzde de devam etmektedir ve hatta daha da artmış bulunmaktadır. Boşanmaların devam etmesi ve hatta artması da bu konunun güncelliğini göstermektedir.

Çalışmamızın ana konusu Mâlikî mezhebine göre evliliğin sona ermesidir. İkinci olarak da bu konuda Mâlikî ve Hanefî mezheplerinin mukayesesidir. Mâlikî mezhebinin, evliliğin sona ermesi ile ilgili günümüzün bu konudaki sorunlarına çözüm olabilecek ve diğer mezheplerden farklı fikirlerini araştırmayı ve Hanefî mezhebinin görüşleriyle mukayese etmeyi uygun bulduk.

Araştırmamız bir giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

Giriş bölümünde, araştırmamızın konusu, önemi, amacı, metodu ve kaynakları hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Ardından bazı hukuk sitemlerinde görülen evliliğin sona ermesi ve İslam'da evliliğin devamına verilen önem ve tahkim konularına kısaca değinilmiştir.

Birinci bölümde ise Mâlikî mezhebine göre evliliğin sona ermesini ele aldık. Bu bölümde evliliğin sona erme yöntemlerinden talâk, muhalâa, tefrik, fesih, li'ân, îlâ ve zihâr konularına değinilmiştir.

İkinci bölümde ise Mâlikî ve Hanefî mezheplerinin evliliğin sona ermesi ile ilgili görüşleri mukayese edilmiştir.

Bu çalışmada bana yol gösteren, yardımlarını ve değerli bilgilerini benden esirgemeyen değerli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Muammer VURAL'a teşekkürlerimi bir borç bilirim. Değerli vaktini benle paylaşarak önerilerde bulunan Tacettin ÇETİNTÜRK'e teşekkür ederim. Her zaman bana destek veren kıymetli babama, anneme, babaanneme ve çalışmam boyunca kendilerini ihmal ettiğim ve desteklerini benden esirgemeyen kıymetli eşim ve oğullarıma da teşekkür ederim. Bu çalışmanın hayırlara vesile olmasını Yüce Allah'tan niyaz ederim.

Erzurum 2019

Fatih AKBAŞ

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ, AMACI, METODU VE KAYNAKLARI

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU

İslam hukukuna göre evlilikte süreklilik esastır. Fakat bazen eşler arasında çıkan anlaşmazlıklardan dolayı bu mümkün olamamaktadır. Bu durumda öncelikli olarak erkek evliliği isterse sonlandırabilir. Bunu tek taraflı irade beyanı ile mahkemeye gitmeden ve kadının rızasını almadan da yapabilmektedir. Evliliği sona erdirme yetkisi genel olarak erkeğe ait olduğu görülmektedir. Bunu Kur'an¹ ve hadislerde² de görmek mümkündür. Aynı zamanda İslam hukukçuları da bu konuda ittifak etmişlerdir.³ Fakat bu yetki sınırsız bir şekilde erkeğe verilmemiştir.⁴ Erkek bu yetkiyi kullandığı zaman bazı sorumlulukları almış olmaktadır. Fakat kadın için bu durumda sorumluluk çok daha azdır.⁵

Erkeğin tek taraflı irade beyanı ile boşama olan *talâk* dışında farklı yollarla evliliğin sona ermesi mümkündür. Buna *li'ân* ve *ilâ* örnek verilebilir. Her ne kadar *zihâr* ilk bakışta evliliği sona erdiren bir yöntem olarak görülmesine de erkeğin iradesine bağlı olarak evliliğin sona ermesine sebep olabilmektedir.

Boşama yetkisi genel olarak erkeğe isnad edilse de kadının boşama hakkının olmadığı anlamına gelmemektedir. Her ne kadar *hul'* ve *tefrik* gibi kadının boşanma yetkisi erkeğin rızasına veya hâkimin kararına bağlı olan durumlar bulunsa da *tefvizi talâk* gibi kadının erkek gibi tek taraflı irade beyanı ile evliliği sonlandırma yetkisi de bulunmaktadır. Kadın bunu nikâh akdi esnasında veya daha sonra erkekten boşama hakkının kendisine verilmesini isteyip, erkeğin de bunu kabul etmesiyle kazanabilir.

Erkeğin veya kadının ya da her ikisinin irade beyanı ile evliliğin sona ermesi de mümkündür. Bu konuda mezheplerin bir birlerine benzeyen ve bir birinden farklı görüşleri bulunmaktadır.

Tez konumuzun bir kısmı bu benzerlikler ve farklılıklardan oluşmaktadır. Fakat biz burada konumuzu Mâlikî mezhebinin görüşleri ve bunların Hanefî mezhebiyle mukayesesi ile sınırlandırdık. Çalışmamızda öncelikle Mâlikî mezhebine göre evliliğin

¹ Bkz. Bakara: 2/227, 231, 232; Nisa: 4/20; Ahzâp: 33/49; Talâk: 65/1.

² Bkz. Buhari, Talâk: 1; İbn Mâce, Talâk: 1; Müslim, Talâk: 10.

³ Ebû Zehra, Muhammed, *el-Ahvalu's- Şahsiyye*, Darul Fikru'l Arabî, y.y., 1957, 284.

⁴ Bkz. Bakara: 2/229-230.

⁵ H. İbrahim Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, Ensar Yayınları, İstanbul 2018, 190-193.

sona ermesini ele alacağız. Ardından Hanefî mezhebiyle bunu mukayese etmeye çalışacağız.

II. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Yaptığımız araştırmalar çerçevesinde ülkemizde Mâlikî mezhebine göre evliliğin sona ermesini ve Hanefilerle mukayesesini konu alan derli toplu bir çalışma yapılmadığını tespit ettik. Sadece Ahmet Ünsal hocamızın “*Sünnî ve Bid’î Talâk Tanımında Hanefî – Mâlikî İhtilafı*” adlı çalışmaya rastladık. Hocamız bu çalışmada evliliğin sona ermesi ile ilgili bütün konuları ele almamıştır. Sadece bid’î ve sünnî talâk konusunu ele almıştır. Bunun dışında her hangi bir çalışmaya rastlamadık.

Hem Mâlikî mezhebinin evliliğin sona ermesi konusunda dikkat çeken ihtilaflarından hem de daha önce böyle bir çalışmamın yapılmamış olması bizi bu çalışmayı yapmamıza sevk etmiştir.

III. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu çalışmamızın başlıca amaçları şunlardır:

1. Ülkemizde hakkında yeterli çalışma bulunmayan Mâlikî mezhebine göre evliliğin sona ermesi konusunda bilgi vermek ve bu konuya bir nebze de olsa katkı sağlamak.
2. Mâlikî mezhebinin evliliğin sona ermesindeki dikkat çeken görüşlerini ortaya çıkarmak.
3. Ülkemizde en çok mensubu bulunan Hanefî mezhebi ile mukayese ederek aradaki farkları ve benzerlikleri ortaya çıkarmak.

IV. ARAŞTIRMANIN METODU VE KAYNAKLARI

Araştırmamızın birinci bölümde *Mâlikî mezhebine göre evliliğin sona ermesi* konusu üzerinde durulacaktır. Bunun için ilk olarak Mâlikî mezhebinin kaynakları arasından, *el- Müdevvene, et- Tehzip fi’htisâri’l-Müdevvene, el- Kafî, Bidâyetü’l-Müctehid, el-Kavâninu’l –Fıkhiyye, Muhtasaru Halil, Muhtasaru Halil lil Hureşi, Haşiyetu’d- Desûkî, et-Tâc ve’l İklil ve Mevahibu’l Celil* gibi eserlere müracaat ederek

konu ele alınacaktır. Bunların yanında konu ile ilgili kavramların tanımında *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisinden* ilgili maddelere de değinilecektir.

Araştırmamızın ikinci bölümünde ise *evliliğin sona ermesinde Mâlikî ve Hanefî mezhepleri arasındaki ittifak ve ihtilaflar* üzerinde durulacak ve bunları değerlendireceğiz. Bunun içinde ilk olarak mezheplerin görüşlerini ele alan İbn Rüşd'ün *Bidâyetu'l Müctehid*, Zuhaylî'in *İslam Fıkıh Ansiklopedisi*, Cezîrî'nin *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkıhı*, Seyyid Sâbık'ın *Fıkhu's -Sünne*, Ömer Nasuhi Bilmen'in *Hukuk-i İslamiyye Kamusu* ve âlimlerin ihtilaflarını ele alan Tahavî'nin *Muhtasar-u İhtilaflu'l-Ulema* gibi eserlerden iki mezhebin ihtilaf ve ittifakları tespit edilecektir. Ardından tespit edilen ihtilaf ve ittifaklar mezheplerin kendi kaynaklarına da başvurulacaktır. Bu konuda yukarıda saydığımız Mâlikî mezhebinin kaynaklarının yanında Hanefî mezhebinin kaynakları olan *el-Mebsût*, *Bedâiu's Senâi*, *el-Hidâye*, *el-İhtiyâr*, *el-Muhtasaru'l- Kudûrî* ve *Fetevâyi Hindiyeye* gibi eserlerden mezhebin görüşlerine müracaat edilecektir. İki mezhebin görüşlerini mukayese ederken yeri geldiğinde bu görüşleri destekleyen farklı mezhep ve fakihlerin düşünceleri olduğunda bunlara da değinilecektir.

Çalışmamızda başvurduğumuz kaynakların dipnotlarda gösterilmesinde, kaynağın ilk geçtiği dipnotta yazarın adı, soyadı, eserin adı, yayınevi, baskı yeri ve tarihi verilmiş, daha sonra aynı eser geçtiğinde ise sadece yazarın soyadı ve eserin adı verilmiştir.

V. BAZI HUKUK SİSTEMLERİNDE EVLİLİĞİN SONA ERMESİ

Aile toplumun en küçük yapı taşıdır. Ailenin kuruluşu, devamı ve işleyişi o ailenin bağlı olduğu toplumun örf ve adetlerine göredir. Ailenin dağılması, evliliğin sona ermesi de yine bu örf ve adetlerin etkisi çoktur.

Aile toplumu etkilediği için ailenin sağlam olması ve dağılmaması için eski devirlerden beri toplumu yönetenler aile ve evliliğe müdahale etmişler. Aileyi oluşturan evliliğe ve bu evliliğin sona ermesine bu toplumu yöneten ve yönlendirenler etki etmiştir.⁶

⁶ Hamdi Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, Erkam Matbaacılık, İstanbul 2011, 337.

Evliliğin sona ermesinin daha iyi anlaşılabilmesi için tarihi süreçte dinlerde ve hukuk sistemlerinde boşanma konusu üzerinde kısaca durmak gerekir.

Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam dinlerinin etkili olduğu devir ve toplumlarda bu dinlerin ilke ve kuralları evlilik ve evliliğin sona ermesinde etkili olmuştur.⁷

Evliliğin sona ermesinde eskiden beri görülen sistemleri şu şekilde sıralıyabiliriz:

1. Boşanmayı yasaklayan sistem
2. Boşanmayı serbest bırakan sistem
3. Boşanmayı hâkim kararına bağlayan sistem
4. İslam'ın getirdiği sistem⁸

A. Boşanmayı Yasaklayan Sistem

Bu sistem Katolik Hıristiyan hukukudur. Bu sistemde evlenen kişilerin artık boşanamayacakları ilkesi hâkimdir. Aslında Katolik kilisesi ve Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde boşanmaya cevaz verirken 10. yüzyıldan itibaren İncildeki, “... *erkek anne ve babasını bırakacak ve karısına bağlı kalacaktır. Karı-koca artık iki kişi değil, tek bir vücut olacaktır. ...Allah'ın birleştirdiklerini insanlar ayıramaz.*”⁹ ifadelerine dayanarak boşanmayı yasaklamıştır. Çünkü buna göre evlenme ile ruhlar birleşmiş olduğundan bu birliği insanların sonlandırması imkânsızdır.¹⁰ Bu nedenlerle Katolik kilise hukukuna göre evliliğin sona ermesi ancak ölümle mümkündür.¹¹

Katolik Hıristiyan hukuku her ne kadar boşanmayı yasaklasa da bu yasağın doğuracağı olumsuzlukları, kişisel ve toplumsal zararları azaltmak için ayrılığa izin vermiştir. Buna göre evliliğin devamı hayatı olumsuz etkilediği zaman hâkim ebedi

⁷ Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, 337.

⁸ Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, 337.

⁹ Yeni Ahit, Pavlosun Mektupları, 7/10.

¹⁰ M.Akif Aydın, “Aile”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları (TDV), İstanbul 1989, II, 197; Ali Kayıkçı, Ali Şeker, Niyazi Kurtuluş, *İslama göre Evlilik ve Mahremiyetleri*, Şelale Yayınları, 15. Baskı, y.y., 747.

¹¹ Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, 164; İbrahim Yılmaz, *Yetki ve Sistem Açısından İslam Hukukunda Boşanma*, (Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2006, 220-221.

veya geçici ayrılığa hükmedebilmektedir. Bu ayrılık evlilik bağına kaldırmaz, sadece birlikte yaşama vecibelerini ortadan kaldırmaktadır.¹²

Bu sisteme göre geçici ayrılıkta süre sona erince¹³ eşler yine ortak hayata dönebilmektedir.¹⁴

Boşanmayı yasaklayan bu sistem çeşitli sert eleştirilere maruz kalmıştır. Çünkü zamanla insanların hayata ve ahlaka bakış açıları değişmekte ve boşanmanın yasak olması insanların sosyal hayatının ihtiyaçlarına ters düşmektedir. Anlaşamayan eşleri bir arada tutmak onlar için işkencedir ve toplum için de sakıncalı bir durumdur.¹⁵

16. asırda yeni reform hareketlerinin başlaması ve kilise hâkimiyetinin kırılması ile boşanmayı yasaklayan sisteme karşı çıkmış, Protestanlık hukukuyla Hıristiyanlıkta boşanma konusu yeniden ortaya çıkmıştır. Fakat boşanma belirli sebeplerle hâkimin kararına bağlanmıştır.¹⁶

B. Boşanmayı Serbest Bırakan Sistem

Bu sistem, eşlerden her ikisine de boşanma hakkı tanıyan veya karşılıklı irade beyanı ile boşanmayı uygun bulan sistemdir. Bu sistemde eşler birbirleriyle anlaşarak boşanabilecekleri gibi tek taraflı irade beyanı ile de boşanabilmekteler.¹⁷

1789 Fransız devrimiyle Katolik Hıristiyan hukukunun katı tutumu gevşemiş ve Avrupa'da boşanma serbestliği sistemi gelişmeye başlamıştır. 1792'de Fransız devrimi sürerken çıkan kanun, diğer boşanma sebepleri¹⁸ arasında karşılıklı rıza ile boşanmayı uygun bulmuştur. Ama Fransa'da krallığın geri gelmesiyle Katolik Hıristiyanlık hukukunun prensiplerine geri dönmüş ve boşanma kaldırılmıştır. Daha sonra yetmiş yıl geçtikten sonra yeniden boşanmaya imkân verilmiş fakat bazı hükümler değiştirilmiştir.¹⁹

¹² Nihat Dalgın, "Boşanma ile İlgili Dini Hükümlere Yeni Yaklaşım ve Yorumlar", *Küreselleşen Dünyada Aile 2009 Yılı Kutlu Doğum Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereleri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2010, 290; Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, 164; Yılmaz, *Yetki ve Sistem Açısından İslam Hukukunda Boşanma*, 221.

¹³ Detaylı bilgi için bkz. Yılmaz, *Yetki ve Sistem Açısından İslam Hukukunda Boşanma*, 221.

¹⁴ Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, 338.

¹⁵ Yılmaz, *Yetki ve Sistem Açısından İslam Hukukunda Boşanma*, 221.

¹⁶ Yılmaz, *Yetki ve Sistem Açısından İslam Hukukunda Boşanma*, 222'den naklen Cin, *Boşanma*, 7.

¹⁷ Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, 165.

¹⁸ Detaylı bilgi için bkz. Yılmaz, *Yetki ve Sistem Açısından İslam Hukukunda Boşanma*, 221.

¹⁹ Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, 339.

Yahudi hukukunda da Tevrat ve Talmud'u semavî kitap kabul edenlere göre boşanma erkeğin tek taraflı irade beyanı ile olabilmektedir. Fakat bu tür boşanmalar hoş karılanmamaktadır, mekruhtur.²⁰

Sovyet Rusya 1927'de bir kanunla hâkim kararıyla boşanmayı kaldırarak onun yerine serbest boşanma sistemini getirmiştir. Bu yasaya göre eşlerden her hangi birisi evliliği sonlandırabilmektedir.²¹

C. Boşanmayı Hâkimin Kararına Bırakan Sistem

Bu sistem boşanmayı tamamen yasaklayan ve onu tamamen sersebt bırakan iki sistem arasında uzlaştırıcı bir durumu ifade etmektedir.

Protestanların benimsediği belli sebeplerin varlığı halinde hâkimin takdirine bırakma şeklindeki sistemdir. Bu sistem her iki eşe eşit bir şekilde boşama hakkı tanır. İsviçre-Türkiye hukuku, Anglo Amerika, Alman, Fransız ve İtalya hukuklarında bu tür boşanmalara cevaz verilmektedir.²²

Bu boşanma sisteminde eşler eşit olarak kanunda belirtilen²³ sebeplere dayanarak mahkemede boşanma davası açma haklarına sahiptirler. Bu boşanmanın meydana gelmesi için kanunda öngörülmüş bir sebebe dayanması ve hâkimin kararıyla gerçekleşmesi şartı vardır. Hâkim boşanmaya karar vermezse evlilik sürmektedir.²⁴

Batı dünyasının birçok devletleri, Türkiye gibi bazı İslam ülkelerinin de içinde bulunduğu dünya ülkelerinin çoğunun kabul ettiği bir sistemdir.

Yahudi hukukunda Tevrat'a inanıp, Talmud'u semavî bir kitap kabul etmeyenlere göre de hâkimin takdir edeceği şerî bir özür olmaksızın, erkeğin tek taraflı iradesiyle boşama caiz değildir. Fakat eşler boşanma konusunda birbirleriyle anlaşılırsa, bir sebep görtermeden hâkimin huzurunda boşanabilirler.²⁵

²⁰ Yılmaz, *Yetki ve Sistem Açısından İslam Hukukunda Boşanma*, 223.

²¹ Yılmaz, *Yetki ve Sistem Açısından İslam Hukukunda Boşanma*, 223.

²² Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, 165.

²³ Bkz. Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, 340.

²⁴ Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, 339; Yılmaz, *Yetki ve Sistem Açısından İslam Hukukunda Boşanma*, 224.

²⁵ Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, 340.

D. İslam'ın Getirdiği Boşanma Sistemi

İslam hukukuna göre evlenme akdi süresiz olarak, bir ömür boyu devam etmek üzere kurulur. Fâkihlerin çoğunluğuna göre belirli bir süre için yapılan evlenme olan mut'a nikâhı caiz değildir.²⁶

İslam hukukuna göre evlilikte asıl olan sürekliliktir. Fakat bazen eşler bunu başaramamaktalar. Evliliklerini sağlıklı bir şekilde sürdüremeyip boşanabilmektedirler. Boşanma eşlerden birinin ölümü veya din değiştirmesiyle kendiliğinden oluşabileceği gibi bazen kocanın tek taraflı irade beyanıyla boşama, eşlerin anlaşarak bir bedel karşılığında boşanma (muhâlea) gibi sebeplerle de gerçekleştirilmektedir.²⁷

İslam hukuku belirli şartlarla aile birliğinin sona erdirilmesine müsaade etmiştir. İslam hukuku Hıristiyan kiliseleri gibi boşanmayı tamamen yasaklamamış ve aynı zamanda Yahudiler gibi de boşanmayı yozlaştırmamıştır. İslam bu konuda orta yolu takip etmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de *“(Dönüş yapılabilir) boşama iki defadır. Sonrası, ya iyilikle geçinmek, ya da güzellikle bırakmaktır. (Evlilikte) tarafların Allah'ın belirlediği ölçüleri koruyamama endişeleri dışında kadınlara verdiklerinizden (boşanma esnasında) bir şeyi geri almanız sizin için helal olmaz. Eğer onlar Allah'ın belirlediği ölçüleri gözetmeyecekler diye endişe ederseniz, o zaman kadının (boşanmak için) bedel vermesinde ikisine de günah yoktur. Bunlar Allah'ın koyduğu sınırlardır. Sakın bunları aşmayın. Allah'ın koyduğu sınırları kim aşarsa onlar zalimlerin ta kendileridir.”*²⁸ ayeti ile eşlerin gerektiğinde boşanmaya başvurabileceği belirtilmiştir. Bununla beraber İslam dini boşanmayı hoş karşılamaz. Bunun için bir rivayette *“Allah'ın en sevmediği helal boşanmadır.”*²⁹ denilmiştir.

Bundan dolayı İslam dini gereksiz boşanmaların önüne geçmek için boşanmadan önce uyuşmazlığın eşler arasında çözülmesini,³⁰ bu olmadığında aile meclisine

²⁶ Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, 340.

²⁷ Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, 340.

²⁸ Bakara: 2/229.

²⁹ Ebû Davud, Talâk: 3.

³⁰ Nisa: 4/34.

başvurularak barıştırma teşebbüsünde bulunulması ³¹ gibi bazı çözüm yolları önermiştir.³² Bunlar çözüm olmadığında boşanmaya cevaz vermektedir.³³

Kur'an-ı Kerim ve sünnetin getirmiş olduğu esas ve hükümlere bakıldığında İslam hukuku boşanmada “talâk”, “hul’ ” ve “tefrik” şeklinde karma bir sistem getirerek hem erkeğe, hem kadına hem de hâkime yetki verdiği görülmektedir.³⁴ Genel olarak tek taraflı irade beyanı ile boşama olan talâk hakkı öncelikle erkeğe, bir bedel karşılığında eşiyile anlaşarak boşanma olan hul’ ve geçerli bazı sebeplerin bulunması halinde mahkemeye başvurarak hâkim kararıyla boşanma olan tefrik hakkı ise kadına verilmiştir. Böylece boşanma hakkı öncelikli olarak erkeğe, sonra kadına ve sonra da hâkime verilmiştir.³⁵

VI. İSLAM'DA EVLİLİĞİN DEVAMINA VERİLEN ÖNEM VE BOŞANMADAN ÖNCE EŞLERİN ARASINI DÜZELTME (TAHKİM)

A. İslam'da Evliliğin Devamına Verilen Önem

İslam dininin amaçlarından birisi insanların mutluluğunu sağlamaktır. İnsanların mutluluğunun başladığı ilk ortam da aile yuvasıdır. Bundan dolayıdır ki İslam dini aile yuvasının sebepsiz ya da basit sebeple bozulmasını istemez. Fakat bazı sorunlar olur ki aile yuvasını mutluluk kaynağı olmaktan çıkarır.

İslam dini ailenin mutluluğunu, huzurunu bozabilecek ve evliliği sonlandırabilecek olaylara çözüm yolları önermekte, hemen boşanmayı, aile yuvasını yıkmayı istememektedir.³⁶

İslam anlayışına göre ailedeki mutluluğu, huzuru baltalayan geçimsizliğin kaynağı kadın olduğu zaman, erkek öncelikle eşine samimi ve güzel bir şekilde nasihatte bulunmalı, tatlı bir dille hatalı olduğunu söylemeli ve onu uyarmalıdır. Bu fayda vermediğinde kötü davranışlarından vazgeçmediği halde kendisine Allah'ın bunu hoş

³¹ Nisa: 4/35.

³² Yılmaz, *Yetki ve Sistem Açısından İslam Hukukunda Boşanma*, 232.

³³ Vehbe Zuhaylî, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, (trc. Heyet), Risale Yayınları, İstanbul 1994, IX, 283.

³⁴ Bkz. Bakara: 2/229.

³⁵ Zuhaylî, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 286.

³⁶ Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, 170.

karşılamayacağı, bir takım maddi menfaatlerden mahrum bırakılabileceğini hatırlatmalı ve ikna etme yoluyla kötü davranışlarından vazgeçmesi için çaba harcanmalıdır.³⁷

Ailedeki geçimsizliğin kaynağı erkek olduğunda ise Kur'an- Kerim şu ayeti ile “ *Eğer bir kadın kocasının kötü muamelesinden yahut yüz çevirmesinden endişe ederse aralarında bir uzlaşmaya varmalarında onlara günah yoktur ve sulh hayırlıdır. Nefisler de cimriliğe meyillidir. Eğer güzel davranır ve Allah’a itaatsizlikten sakınırsanız bilin ki Allah yaptıklarınızdan haberdardır.*”³⁸ çözüm yolu önermektedir. Bu ayete göre kadın kocası ile konuşmalı geçimsizliğin nedenlerini anlamaya ve onunla anlaşmaya çalışmalıdır. Eşler, aralarındaki sorunu bu yollarla çözemeyince hemen ayrılmaya karar vermemeli, ikinci adım olan tahkime başvurmaları gerekir.

B. Tahkim (Aile Meclisi)

Terim olarak tahkim, bir konuda ihtilafa düşmüş iki tarafın, anlaşarak bu ihtilafın çözümünü bir veya birden fazla şahsa bırakmalarını ve ihtilafın bu şahıslar tarafından halledilip karara bağlanmasını ifade eder. Sorunun çözülmesi kendisine bırakılan kişiye veya kişilere hakem denir. Bir ihtilaf için birden fazla kişi hakem tayin edilebilir.³⁹

Kur'an-ı Kerim’de “*Eğer karı-kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin. Düzeltmek isterlerse Allah aralarını bulur; şüphesiz Allah her şeyi bilen, her şeyden haberdar olandır.*”⁴⁰ denilmektedir. Bununla evlilik birliğinin devamının tehlikeye girmesi halinde eşlerin ailelerinden bir hakem tayin edilmesi ve hakemlerin bu eşlerin arasını bulmaya çalışması istenmektedir. Hakemler eşler arasındaki geçimsizliğin sebeplerini araştırır ve aralarında ki sorunu gidermeye çalışırlar.⁴¹

Hanefilere ve Şafilere göre hakemler eşler arasındaki sorunu çözmekle görevlendirilmiştir. Hakemlere eşleri ayırmak için vekâlet verilmemişse boşanmaya karar veremezler. Malikilere göre ise hakemler hâkim konumundadır ve vekâlete gerek

³⁷ Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, 171.

³⁸ Nisa: 4/128.

³⁹ Fahrettin Atar, “Tahkim” , *İslam’da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi (İİGYA)*, İbrahim Kâfi Dönmez (Ed.), MİFAV, İstanbul 2006, IV, 1906.

⁴⁰ Nisa: 4/35.

⁴¹ Zuhaylî, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, IX, 414; Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, 181; Atar, “Tahkim” , *(İİGYA)*, IV, 1906.

kalmadan gerektiğinde eşlerin ayrılmalarına karar verebilirler. Bundan dolayı hakemler sorunu çözemelerse ve geçimsizliğin nedeninin kadın olduğuna kara verilerse muhâleaya kara verirler. Geçimsizliğin sebebi erkek olduğuna karar verilerse talâka, her ikisinden kaynaklandığına karar verilerse mehrin bir kısmı karşılığında tefrike hükmederler.⁴² Cumhura göre bunu yapmaları için eşlerin izni olması gerekmektedir.⁴³

Osmanlı Hukuk-i Aile Kararnamesi'nin 130. Maddesi⁴⁴ bu konu ile ilgili olarak Maliki mezhebine göre düzenlenmiş ve hakemlerin eşlerin rızalarına gerek kalmadan ayrılmalarına hükmetmiştir. Bu maddenin yürürlüğe girmesinden sonra kadınlar bu maddeyi kullanmaya başlamış ve bu da önemli bir ihtiyaca cevap vermiştir.⁴⁵

İslam dini bu aşamaya kadar boşanma yolunu daraltmaktadır. Hiçbir şekilde çözüm bulunamadığında ise geçimsizliğin giderilmesi için boşanmaya da cevaz vermektedir.⁴⁶

Sonuç olarak İslam boşanmayı önermemekle birlikte gerektiğinde de izin vermiştir.

⁴² Bkz. HAK. Madde 130.

⁴³ İbn Rüşd, Kadı Ebu'l Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed, *Bidayetü'l Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesid - Mezheblerarası Mukayeseli İslam Hukuku*, Trc. Ahmed Meylani, Beyan Yayınları, İstanbul 1991, III, 91; Zuhaylî, *İslam Fikhi Ansiklopedisi*, IX, 414; Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, 182.

⁴⁴ *Zevceyn beyninde niza' ve şikâk zuhur edib de tarafeynden biri hâkime müracaat ederse hâkim tarafeyn ailelerinden birer hâkem tayin eder. Bir veya iki taraf ailesinden hâkem tayin olunacak kimse bulunamaz veya bulunup da hâkem olacak evsafı hâiz olmazsa hariçten münasiplerini tayineyleyler. Bu sûretle teşekkül eden aile meclis-i tarafeynin ifadât ve müdâfaâtını tedkik ile beynlerini ıslâha çalışır. Kabil olmadığı sûrette kusur zevcede ise beynlerini tefrik eder. Ve zevcede ise mehrin tamamı veya bir kısmı üzerine muhâleaya eyler. Hâkemler ittifak edemezler ise hâkim evsaf-ı lâzımayı hâiz diğer bir heyet-i hakemiyle veya tarafeyne karabeti olmayan üçüncü bir hâkem tayin eyler. Hakemlerin verecekleri hüküm kat'î ve nâ-kâbil-i itirazdır.* HAK. Madde 130.

⁴⁵ Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, 183-184.

⁴⁶ Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, 184-185.

BİRİNCİ BÖLÜM

MALİKİ MEZHEBİNE GÖRE EVLİLİĞİN SONA ERMESİ

1.1.MALİKİ MEZHEBİNE GÖRE TALÂK / BOŞAMA

1.1.1. TALÂKIN TANIMI

1.1.1.1. Talâkın Sözlük Anlamı

Talâk kelimesinin sözlük anlamı, “bir bağ veya kayıttan kurtulmak”,⁴⁷ “serbest bırakmak, bırakılmak”⁴⁸, “bağını çözmek”⁴⁹ anlamlarına gelmektedir.

Talâk, “nikâh bağını kaldırmak” ve “nikâh bağını çözmek” anlamına gelir.⁵⁰ Talâkın Türkçe karşılığı boşama veya boşanmadır.⁵¹ Aslında boşanma ile boşama birbirinden farklıdır. Boşanma, iki eş arasında meydana gelen sahîh evliliğin, talâk, tefrik veya hul' gibi yöntemlerden herhangi biriyle sona erdirilmesi anlamına gelmektedir. Boşama ise boşanmadan daha dar bir anlama gelip, diğer eşin rızasına gerek olmaksızın, tek taraflı olarak evliliğe son vermektir. Daha kısa bir ifadeyle taraflardan sadece birisinin rızasıyla meydana gelen ayrılığa “boşama”, her iki tarafın rızasıyla meydana gelen ayrılığa veya hâkimin ayrılığa karar vermesine “boşanma” denilmektedir.⁵²

1.1.1.2. Talâkın Terim Anlamı

Dar anlamda “boşama” anlamına gelip, “boşama hakkını elinde bulunduran erkeğin “özel lafızlarla, tek taraflı irade beyanıyla hanımın rızasını gözetmeden ve herhangi bir mahkemeye de başvurmadan, hanımını boşaması” olarak tarif edilir.⁵³ Dar anlamda kadının rızasına gerek kalmadığı gibi herhangi bir sebebe de gerek yoktur. Koca hanımına “seni boşadım.”demesi yeterlidir.

⁴⁷ İbrahim Mustafa, Ahmed Hasan ez- Zeyyat, Hâmid Abdulkâdir, Muhammed Ali en- Neccâr, *El Mu'cemul Vesit*, I-II, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, 563.

⁴⁸ Coşkun Üçok, “Talâk”, *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1979, XI, 683.

⁴⁹ H. İbrahim Acar, “Talâk”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları (TDV), Ankara 2010, XXXIX, 496.

⁵⁰ Zuhaylî, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, IX, 282.

⁵¹ Acar, a.md., XXXIX, (DİA), 496; Yılmaz, *Yetki ve Sistem Açısından İslam Hukukunda Boşanma*, 16.

⁵² Yılmaz, *Yetki ve Sistem Açısından İslam Hukukunda Boşanma*, 4-5.

⁵³ Habib İbn Tahir, *El-Fıkhul Mâlîki Ve Edilletuhu*, Muessesetul Maarif, Beyrut 2005, IV, 24; Mehmet Erdoğan, *Fıkıh Ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar Yayınevi, İstanbul 2013, 542; Hayrettin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I-II, İz Yayıncılık, İstanbul 2014, I, 354; Yılmaz, *Yetki ve Sistem Açısından İslam Hukukunda Boşanma*, 16.

Geniş anlamda “boşanma” anlamında talâk ise “nikâh ile eşler arasında sabit olan hukuki bağı kaldırmak”⁵⁴ anlamına gelir. Bu anlamda talâkın içine muhâlea, terfik, tefviz-i talâk gibi evliliği sona erdiren durumları da kapsamaktadır. Yine de daha kapsayıcı bir tanım yapmak gerekirse şu tanımı yapabiliriz:

Talâk; sahîh evlilik akdinin sarîh veya kinayeli sözler ile derhal veya gelecekte koca veya hâkim tarafından kadının isteği üzerine çözülmesine denir.⁵⁵

Mâlikî mezhebinin kaynaklarında geçen talâkın yaygın terim anlamı ise “Kocanın karısından yararlanma helalliğini kaldıran hükmî bir sıfattır ve iki kez tekrarlanınca,⁵⁶ kadın başka biriyle evlenip de ondan boşanmadan önce kocasına helal olmaz.”⁵⁷ şeklindedir.

1.1.2. BOŞAMA, BOŞANMA VE HÜKÜMLERİ

1.1.2.1. Tanım

Boşama, kadının ve yetkili makamın rıza ve onayına gerek olmaksızın, kocanın eşini tek taraflı irade beyanı ile evliliklerine son vermesi anlamına gelmektedir. Boşanma ise, karı koca arasındaki sahîh evliliğin, talâk, tefrik veya hul’ gibi yöntemlerden herhangi birisiyle sona ermesi anlamına gelmektedir. Bu bakımdan boşanmanın boşamadan daha geniş bir anlam ifade ettiğini söyleyebiliriz.⁵⁸ Daha kısa bir ifadeyle taraflardan sadece birisinin rızasıyla meydana gelen ayrılığa “boşama”, her iki tarafın rızasıyla meydana gelen ayrılığa veya hâkimin ayrılığa karar vermesine “boşanma” denilmektedir.

Boşama ve boşanma kelimeleri dikkatli ve bilinçli bir şekilde kullanıldığında her iki kelimenin farklı anlamlar taşıdığı yukarıdaki tanımlardan anlaşılıyor. Fakat İslam

⁵⁴ İbrahim Muhammed b. İbrahim Halebî, *Mülteka'l el- Ehbür Tercümesi*, (trc. Mustafa Uysal), Merhaba Ofset, Konya 1993. II, 5.

⁵⁵ Muhammed Muhyittin Abdulhamid, *Ahvaluş- Şahsiyye Fi Şeriatil İslamiyye*, Beyrut 1984, 239-240; Erdoğan, *Fıkıh Ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 542.

⁵⁶ Bunun anlamı erkek eşini üç talâkla boşamayınca eşi ona haram olmayacağıdır. İki defa tekrardan maksat koca eşini bir kere boşadıktan sonra bunu iki kere daha tekrar ettiği zaman eşi ona haram olacaktır. İki defa ibaresi kullanıldı çünkü tekrar, önceden bir boşamanın olmasını gerektirir. Bu boşamadan sonra iki defa daha boşama olursa kadın kocasına haram olur. (Bkz. Abdurrahman Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkıhı*, (trc. Mehmet Keskin), Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, VI, 2413.)

⁵⁷ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkıhı*, VI, 2413; İbn Tahir, *El-Fıkıhul Mâlikî Ve Edilletuhu*, IV, 24.

⁵⁸ Yılmaz, *Yetki ve Sistem Açısından İslam Hukukunda Boşanma*, 4.

hukukunda evliliğin sona ermesi veya boşanma konusundaki araştırmalarda bu ayrıma dikkat edilmeyerek “boşanma” ve “boşama” aynı anlamda da kullanılmaktadır.⁵⁹

Bu iki kavram İslam hukukunda talâk kavramı için de kullanılmıştır, fakat boşama ile boşanma arasındaki anlam farkı talâk kelimesine iki ayrı anlam kazandırmıştır. Daha önce araştırmamızın başında da belirttiğimiz⁶⁰ gibi talâk kelimesinin dar ve geniş anlamları vardır. İşte bu anlamlar boşama ve boşanma kelimelerinden kaynaklanmaktadır.⁶¹ Talâk kelimesi dar anlamda “boşama” anlamına gelip, “boşama hakkını elinde bulunduran erkeğin “özel lafızlarla, tek taraflı irade beyanıyla hanımın rızasını gözetmeden ve herhangi bir mahkemeye de başvurmadan, hanımını boşaması” olarak tarif edilir.⁶²

Geniş anlamda talâk ise “nikâh ile eşler arasında sabit olan hukuki bağı kaldırmak”⁶³ anlamına gelir. Bu anlamda talâkın içine muhâlea, tefrik, tefviz-i talâk gibi evliliği sona erdiren durumlar da girmektedir.

1.1.2.2. Boşa(n)ma Yetkisi

Bu konumuzun başlığını boşama ve boşanmayı kapsamaları açısından “boşa(n)ma” şeklinde verdik. Daha önceki sayfalarda da belirttiğimiz gibi boşama denilince sadece erkeğin rızasıyla meydana gelen ayrılığa boşama, her ikisinin veya hâkimin rıza veya etkisiyle meydana gelen ayrılığa da boşanma denilmektedir.

1.1.2.2.1. Erkeğin Boşama Yetkisi ve Ehliyeti

Kur’an⁶⁴ ve sünnetin⁶⁵ boşanma ile ilgili hükümlerinden, sadece eşlerden birinin rızasıyla evliliği sona erdirme anlamında boşama yetkisinin kocaya ait olduğu anlaşılmaktadır. Fakat bunu bazı şartlara ve sorumluluklara bağlamıştır. Bu nedenle

⁵⁹ Hamza Aktan, “Talâk”, (*İİGYA*), IV, 1914-1915; İbrahim Yılmaz, *Yetki ve Sistem Açısından İslam Hukukunda Boşanma*, 4.

⁶⁰ Bkz. Talâkın sözlüklük ve terim anlamı bölümü s, 11.

⁶¹ Zuhaylî, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 282; Acar, “Talâk”, (*DİA*), XXXIX, 496; Yılmaz, *Yetki ve Sistem Açısından İslam Hukukunda Boşanma*, 16.

⁶² İbn Tahir, *El-Fıkhul Mâliki Ve Edilletuhu*, IV, 24; Hayrettin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 354; Erdoğan, *Fıkh Ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 542; Yılmaz, *Yetki ve Sistem Açısından İslam Hukukunda Boşanma*, 16.

⁶³ Halebî, *Mülteka'l el- Ehbür Tercümesi*, II, 5.

⁶⁴ Bkz. Bakara: 2/228-229; Talâk: 65/1.

⁶⁵ Bkz. Buhari, Talâk: 1-3; Müslim, Talâk: 1-4.

İslam hukukçuları Kur'an ve sünnete dayanarak boşama yetkisinin erkeğe ait olduğu konusunda ittifak etmişlerdir.⁶⁶ Fakat her erkeğin boşama yetkisi yoktur.

Mâlikîlere göre boşama yetkisinin olabilmesi için de boşama ehliyetinin⁶⁷ olması lazımdır. Bunun için kocanın, akıllı, ergen, uyanık⁶⁸ ve karısını boşamaya zorlanmayan bir koca olması gerekir.⁶⁹ Akıllı olmayan, çocukların, uyuyan ve karısını boşamaya zorlananın boşaması geçerli değildir.⁷⁰

İslam hukukunda kocanın bu yetkiyi kötüye kullanmasını önlemek ve bunu sadece ciddi durumlarda kullanmasını sağlamak için, mehir, nafaka, mut'a ve boşama sayısı gibi bazı maddi ve manevi tedbirlere yer verilmiştir.⁷¹ Bu tedbirlerle kocanın keyfi boşamalarının önüne geçilmesi hedeflenmektedir. Koca eşini boşadığı zaman eşine mehir, nafaka veya durumuna göre mut'a vermektedir. Bunların yanında kocanın boşama sayısı da üç ile sınırlandırılarak da bu yetkiyi dikkatli kullanmasını sağlamaktadır.

Erkeğe verilen boşama yetkisini kendisi kullanabildiği gibi başkasına da devrede bilir. Bunu da değişik yöntemlerle yapabilmektedir. Örneğin koca boşama yetkisini evlilik akdi öncesinde, evlilik akdi sırasında veya evlilik akdi sonrasında eşine veya başka birine verebilir. Buna tefvizi talâk denir.⁷² Bunun yanında Mâlikîlere göre koca kendisinin olan boşama hakkını başkasına üç şekilde havale edebilir. Bunlar; tevkil, tahyir ve temlikdir.

⁶⁶ İbn Rüşd, *Bidayetü'l Müctehid*, III, 57; Zuhaylî, *İslam Fıkhu Ansiklopedisi*, IX, 292; Bilmen, *Hukuk-i İslamiyye Kamusu*, II, 236, 240 ve 241.

⁶⁷ Ehliyet sözlük olarak; elverişli, layık ve yeterli olmaktır. Terim olarak da kişinin haklara veya yetkilere sahip olabilme ve hukuken geçerli sayılacak şekilde filler ortaya koyma elverişliliği (selâhiyet) anlamına gelir. Daha detaylı ve çeşitleri için bkz: Erdoğan, *Fıkıh Ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 115; Fahrettin Atar, "Ehliyet" *İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, İbrahim Kâfi Dönmez (Ed.), MİFAV, İstanbul 2006, I, 459-461.

⁶⁸ Burada "uyanıktan" kasıt uyumayan kişidir.

⁶⁹ İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 57; İbn Cüzey, *Kavaninul Fıkhiyye*, 388; Bilmen, *Hukuk-i İslamiyye Kamusu*, II, 236.

⁷⁰ Seyid Sabık, *Fıkhus Sünne*, III, 85.

⁷¹ Yılmaz, *Yetki ve Sistem Açısından İslam Hukukunda Boşanma*, 17-18.

⁷² Erdoğan, *Fıkıh Ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 558; Karapıçak, *Tefvîz-i Talâk*, 24.

Tevkil; kocanın eşini boşaması için eşini kendisine vekil kılmasıdır. Mâlikîlere göre tevkilde vekil olan boşamayı daha gerçekleştirmeden koca bu yetkiyi ondan olabilir.⁷³

Temlik, Mâlikîlere göre erkeğin, boşama yetkisini kadına vermesidir. Bunun anlamı kadın isterse kendini bir talâkla boşayabilir, isterse de birden çok talâkla da boşayabilir. Temlikte koca yetkiyi verdikten sonra geri alamaz.⁷⁴

Tahyir ise kocanın eşine “Sen muhayyersin. İstersen nikâhımda kal istersen de boşan” demesidir.⁷⁵ Bu durumda koca tahyiri bir veya iki boşama ile sınırlandırmasa bu tahyir ile kadın ya eşinin nikâhı altında kalmayı tercih eder ya da tamamen boşanmayı tercih eder. İmam Mâlik’e göre kadın bir veya iki talâkla boşanmayı tercih edemez. Ya boşanmamayı ya da üç talâkla boşanmayı tercih edebilir.⁷⁶

Kocanın, talâk dışında da boşama konusunda hak veya yetkileri vardır. Koca eşiyle cinsel ilişkiye girmeyeceğine yemin etmesi olan ilâ, eşini kendisine mahrem olan bir kadının sırtına veya bir uzvuna benzetmesi olan zihâr yaparak boşayabilir. Bunun yanında eşiyle anlaşarak onun vereceği bir bedel karşılığında boşanma olan muhâlea ve eşinde olan bir kusur veya eşlerin anlaşamaması sonucunda mahkeme yolu ile boşama olan tefrik gibi yollarla da boşama hakkını kullanabilir.⁷⁷ Ama bunlar sadece kocaya ait olan ve kocanın tek taraflı irade beyanına bağlı durumlar değildir. Bunlardan talâk, ilâ ve li’ân sadece kocanın iradesine bağlı durumlar iken, muhâlea ise her ikisinin iradesine bağlı olan durumdur. Tefrik ise eşlerden herhangi birisinin mahkemeye başvurmasıyla hâkimin kararına bağlı olan bir durumdur.

Koca boşama yetkisini sözlü olarak yapabildiği gibi yazılı veya işaretle de yapabilir. Buna “boşama şekilleri” adı altında daha detaylı bir şekilde değineceğiz.

⁷³ İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 41; İbn Cüzey, *Kavaninul Fıkhiyye*, 397; Zuhaylî, *İslam Fıkhu Ansiklopedisi*, IX, 329.

⁷⁴ El- Berazî, *Et-Tezhip fi İhtisarı Müdevvene*, II, 288-289; İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 41; İbn Cüzey, *Kavaninul Fıkhiyye*, 397

⁷⁵ İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 41; İbn Cüzey, *Kavaninul Fıkhiyye*, 398; Erdoğan, *Fıkıh Ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 339.

⁷⁶ El- Berazî, *Et-Tezhip fi İhtisarı Müdevvene*, II, 287; İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 41.

⁷⁷ Zuhaylî, *İslam Fıkhu Ansiklopedisi*, IX, 292.

1.1.2.2.2. Kadının Boşama Hakkı ve Yetkisi

İslam hukukunda her ne kadar genel olarak boşama hakkının erkeğe ait olduğu görüşü hâkim ise de bu kadının hiç boşama hakkının olmadığı anlamına gelmemektedir.

Kur'an kadına erkek gibi geniş bir şekilde boşama hakkı sunmasa da onu bu haktan da mahrum bırakmamıştır. Buna şu ayeti kerime örnek verilebilir; “Eğer Allah’ın kurallarına uymamalarından korkarsanız, kadının, evlilikten kurtulmak için verdiği meblâğda taraflara bir vebal yoktur. Bunlar Allah’ın koyduğu kurallardır, Bu sebeple onları çiğnemeyin. Her kim Allah’ın koyduğu kuralları çiğnerse işte onlar zalimlerin ta kendileridir.”⁷⁸ Bu ayet kadınların da istemeleri halinde evlilik hayatını sonlandırabileceğini göstermektedir. Yine aynı şekilde başka bir ayette de “Eğer bir kadın kocasının kötü muamelesinden yahut yüz çevirmesinden endişe ederse aralarında bir uzlaşmaya varmalarında onlara günah yoktur ve sulh hayırlıdır. Nefisler de cimriliğe meyillidir. Eğer güzel davranır ve Allah’a itaatsizlikten sakınırsanız bilin ki Allah yaptıklarınızdan haberdardır.”⁷⁹ denilerek kadının boşanma hakkına işaret etmektedir.

Nakledilen rivayetlerde de kadınların boşama hakkı(ları) olduğu görülmektedir. Örneğin bir rivayette; “Önemli bir neden olmaksızın kocasından ayrılmak isteyen kadına cennet kokusu haram olur.”⁸⁰ Bu rivayette her ne kadar ilk bakışta sebepsiz yere boşanmak isteyen kadına uyarı yapılmakta ise de kadının boşama hakkına da işaret etmektedir. Çünkü kadının boşama hakkı olmasaydı bunu talep edemezdi. Peygamberimiz ise kadınlara bu boşama hakkını önemli bir sebep olmadan kullanılmaması uyarısını yapmaktadır.

Erkek boşanmak istediğinde “talâk” yetkisini kullanır. Kadın boşamak istediğinde ise hul’, tefviz-i talâk⁸¹ ve tefrik gibi yöntemlerle boşama hakkını kullanabilir.

Hul’ ve tefrik İslam hukukuna göre aslında kadına verilen haklardır ama Mâlikîlere göre geçimsizliğin ve ailedeki huzursuzluğun nedeni kadın ise nafaka ve

⁷⁸ Bakara: 2/229.

⁷⁹ Nisa: 4/128.

⁸⁰ Tirmizi, Talâk: 11. (hn:1232.)

⁸¹ Tefviz-i talâk: Kocanın nikâh akdi öncesinde veya akid sırasında veya da sonrasında boşama yetkisini eşine devretmesidir. Koca kendisi bunu verebileceği gibi kadında bunu isteyebilir. Bununla kadın hâkimin kararına gerek kalmadan boşanabilir. Detayla bilgi için bkz. İbrahim Acar, *Ana Hatlarıyla İslam Aile Hukuku*, Ensar yayınları, İstanbul 2018, 261-272; Yılmaz, *Yetki ve Sistem Açısından İslam Hukukunda Boşanma*, 111-119.

mehir vermek istemeyen koca da hul' veya tefrik yoluna başvurabilir ve mali sorumluluklardan kurtulabilir.⁸²

1.1.3. TALÂKIN ÇEŞİTLERİ

Talâk, Kur'an ve sünnete uygun olup olmaması bakımından "sünnî" ve "bid'i" olmak üzere ikiye, yine talâk dönülür olup olmaması açısından da "ric'i" ve "bâin" olmak üzere ikiye ayrılır. Talâk hüküm bakımından da vacip, mendup, mekruh ve haram olarak da dörde ayırmak mümkündür.

1.1.3. 1. Kur'an-ı Kerim ve Sünnete Uygunluk Açısından Talâk

İslam hukukunda talâk, Kur'an-ı Kerim'e ve sünnetteki tatbikatına uygunluğu açısından "Sünnî ve bid'i" talâk olmak üzere ikiye ayrılır. Bu ayrım hukuki olmaktan çok dini ve ahlaki boyutlu bir ayrımdır.

1.1.3.1.1. Sünnî Talâk

Kur'an ve sünnetin belirtmiş olduğu tarif ve talimata uygun bir şekilde yapılmış olan boşama şeklidir. Başka bir tabirle "şeran azarlamayı gerektirmeyecek boşama şeklidir."⁸³ Kur'an ve sünnet bu tür boşamanın yapılmasını mekruh ve haram kılmamıştır.⁸⁴ Burada Sünnî talâktan kasıt, yapılması mubah olan talâktır, yoksa yapılmasında sevap olduğu anlaşılmamalıdır. Çünkü talâk ibadet olmadığı için şartlarına uygun yapıldığında sevap olmaz.

Mâlikîlere has olan sünnî talâkın tanımı ise şöyledir; "Kocanın karısını, kendisiyle cinsel temasta bulunmamış olduğu bir temizlik döneminde tam olarak bir talâkla boşamasıdır."⁸⁵

Mâlikîlere göre bu tanımdaki "karısını" kaydıyla hanımının tümünü kastederek onun bir bölümünü boşamak Sünnî talâk tanımının kapsamı dışına çıkarılmış oldu.

⁸² Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VI, 2558-2559; Zuhaylî, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 393-394.

⁸³ Zuhaylî, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 336; Erdoğan, *Fıkıh Ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 543.

⁸⁴ el- Hırşî, *Şarhu Muhtasarı Halil lil Hırşî*, IV, 27.

⁸⁵ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VI, 2439.

Yine “tam bir talâk” kaydıyla yarım ve birden fazla talâkla yapılan boşamak bu tanımın kapsamı dışına çıkarılmış oldu.⁸⁶

Talâkın Kur’an ve sünnette belirtilen esas ve kurallara uygun olarak meydana gelebilmesi yani “sünnî” olabilmesi için şu şartların bulunması gerekir:

1. Boşama, kadın hayız halindeyken olmamalı,
2. Hayızdan sonra yani temizlenince cinsi birleşme olmamalı,
3. Talâk-ı kâmil olmalı yani tam talâk olmalı yarım veya talâkın bir kısmı olmamalı.⁸⁷
4. Yalnız bir talâk ile boşanılmalı, yani bir talâk hakkı kullanılmalı, birden çok talâkla boşanılmamalıdır.⁸⁸

İmam Mâlik’e göre gerek bir temizlik dönemi içinde üç talâk birden ve gerekse birbirini takip eden üç temizlik dönemi içinde toplam üç defa boşamak sünnete aykırıdır. İmam Mâlik’e göre kadın iddetteyken kocasının onu bir daha boşamaması lazımdır.⁸⁹

Bazıları da bu şartlara ilaveten de iki şahidin bulunmasını da eklemektedirler. Bu anlayıştan hareketle de, günümüzde yapılan boşamaların sünnî olabilmesi için, “bunun yargı yoluyla gerçekleşmiş olması gerektiği şartı da aranabilir” demektedirler.⁹⁰

Mâlikî mezhebine göre hanımını hayızlı iken boşayan kişinin boşaması geçerlidir, fakat kocanın hanımına geri dönmesi zorunludur, dönmezse zorla döndürülür. Böyle bir boşama Mâlikîlere göre haram olan bid’i talâktır.⁹¹

1.1.3.1.2. Bid’i Talâk

Kur’an ve sünnette belirtilen tarif ve talimata uygun olmayan boşamaya “bid’î talâk” denir.⁹² Başka bir tabirle, şeran azarlanmayı gerektirecek şekilde yapılan boşama şeklidir.⁹³

⁸⁶ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VI, 2439.

⁸⁷ İbn Tahir, *El-Fıkhul Mâlikî Ve Edilletuhu*, IV, 27.

⁸⁸ el Baraziiy, *Et Tehzib fi İhtisaril Müdevvene*, II, 409.

⁸⁹ Sahnûn, Ebû Saïd Abdüsselâm b. Saïd b. Habîb et-Tenûhî, *el-Müdevvene*, Daru’l Kutubu’l İlmiyye, 1994, y.y, II, 3; el Baraziiy, *Et Tehzib fi İhtisaril Müdevvene*, II, 409; İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 27-28.

⁹⁰ Ahmet Yaman, *İslam Aile Hukuku*, (12. Baskı), Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları (İFAV), İstanbul 2013, 89.

⁹¹ İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 28; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-i İslamiyye Kamusu*, Gündüz Yayınevi, Ankara 1996, II, 259.

Mâlikîlere göre ise Sünni olmayan talâk “bid’i” talâktır ve Kur’an ve sünnet bu tür boşamanın yapılmasını mekruh veya haram kılmıştır.⁹⁴

Bu tanımlara göre şu durumlarda boşamalar bid’îdir:

1. Kadını hayızlı veya nifaslı iken boşama
2. Kadın temizlik halinde olmakla beraber cinsel ilişkiden sonra boşama,
3. Bir temizlik devresinde birden fazla boşama,
4. Boşamadan sonraki temizlik döneminde bir daha boşamak,⁹⁵
5. Kadını talâkın bir kısmı ile boşamak bid’îdir. Yani koca karısını yarım talâkla boşaması bid’i talâktır.⁹⁶

Bazı kaynaklar bid’î boşama çeşitlerin tümünün haram ve bu tür boşamada bulunan kişinin günahkâr olduğu konusunda ittifakın olduğunu⁹⁷ söyleseler de bunun Mâlikîler için geçerli olduğunu söyleyemeyiz. Çünkü Mâlikî mezhebine göre bid’i talâk mekruh ve haram diye iki kısma ayrılır.

Haram olan bid’i talâk, kadını hayızlı veya nifaslı iken boşama, hayız döneminde veya temizlik döneminde kadını üç talâkla boşama ve kadını, talâkın bir kısmıyla veya kadının vücudunun bir kısmını boşamaktır. Bu tür boşamaların haram olduğu konusunda ittifakın olduğu söylenebilir.

Mekruh olan bid’i talâk ise, kadın temizlik halinde olmakla beraber cinsel ilişkiden sonra boşama, boşamadan sonraki temizlik döneminde bir daha boşama ve kadını aynı anda iki talâkla boşamaktır.⁹⁸ Diğer mezheplerin hilafına Mâlikîler bu tür boşamaların haram değil mekruh olduğunu söylemişlerdir.⁹⁹ Bu durumda bid’i talâkın bütün çeşitlerinin haram olduğunu söylemek zor olur.

⁹² İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 27; Yılmaz, *Yetki ve Sistem Açısından İslam Hukukunda Boşanma*, 27; Yaman, *İslam Aile Hukuku*, 89.

⁹³ Bilmen, *Hukuk-i İslamiyye Kamusu*, II, 215; Erdoğan, *Fıkıh Ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 542.

⁹⁴ el Hırşî, *Şarhu Muhtasari Halil lil Hırşî*, IV, 27.

⁹⁵ el Hırşî, *Şarhu Muhtasari Halil lil Hırşî*, IV, 27; Zuhaylî, *İslam Fıkıhı Ansiklopedisi*, IX, 338; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 366.

⁹⁶ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkıhı*, VI, 2439.

⁹⁷ Bkz. Yılmaz, *Yetki ve Sistem Açısından İslam Hukukunda Boşanma*, 28; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 366-367.

⁹⁸ el Hırşî, *Şarhu Muhtasari Halil lil Hırşî*, IV, 28; Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkıhı*, VI, 2438-2439.

⁹⁹ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkıhı*, VI, 2454.

Bid'î boşama çeşitlerinin, sünnî boşama gibi hukukî bağlayıcılığı konusunda ihtilaf vardır.¹⁰⁰ Fakihlerin çoğunluğuna göre bid'î boşama, hukuken sünnî boşamanın hüküm ve neticeleri gibi geçerlidir.¹⁰¹ Bu çoğunluğun yanında geçerli olmayacağı görüşünde olan fakihler de vardır.¹⁰²

Mâlikîlere göre bid'i talâkla eşini boşayan kişi dönüş hakkı varsa¹⁰³ eşine geri dönmesi (ric'at) farzdır. Eğer geri dönmezse hâkim onu önce hapisle tehdit eder, yine de dönmezse onu hapseder. Hapse rağmen de dönmezse dayakla tehdit eder, dönmezse onu kırbaçlar. Kırbaçlamaya rağmen de dönmezse hâkim kendisi onun geri dönmesine hükmeder. Böylece adam eşiyile karı- koca olmuş olurlar.

Mâlikîlere göre iddet dönemi içinde kocanın eşine geri dönmesi lazımdır. Adam eşini birinci temizlik döneminde ikinci kez boşarsa bu ikinci defaki talâkta geri dönüş için zorlanmaz. Bunun nedeni ise kocanın bu durumda menduba aykırı davranmış olmasıdır.¹⁰⁴

Hanefilere göre de eşini bid'i talâkla boşayan ve geri dönüş hakkı olanın eşine dönmesi Mâlikîlerde olduğu gibi gereklidir.¹⁰⁵ Fakat Hanefilerde hâkimin koca adına yapacağı dönüş geçersizdir. Dönüş için zorlanmaz.¹⁰⁶

1.1.3.2. Dönüş Yapılıp Yapılamaması Açısından Talâk

Eşler arasında evliliğin devam etmesi ve iddet dönemi içerisinde kocanın boşadığı eşine yeni bir nikâh ve mehre gerek duymadan dönme hakkının olup olmaması açısından boşama “ric'î ve bâin” olmak üzere iki kısma ayrılır.

¹⁰⁰ İhtilaf ve delillerinin tetkiki için bkz, Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 367-371.

¹⁰¹ Yaman, *İslam Aile Hukuku*, 89.

¹⁰² Detaylı bilgi ve delilleri için bkz, Yaman, *İslam Aile Hukuku*, 89, ; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I,367-370.

¹⁰³ Eğer ric'î talâksa geri dönüş hakkı vardır. Ric'î talâk konusu ileriki sayfalarda daha detaylı anlatılacaktır.

¹⁰⁴ Kâsânî, Alâuddin Ebî Bekr b. Mes'ûd, *Bedâyiü's – Sanâyi fi Tertibi's- Şerâyi'*, Daru'l Kutubu'l İlmiyye, Beyrut, 1986, III, 94; Fetevayi Hindiyeye, trc. Mustafa Efe, Akçağ Yayınları, Ankara ty., II, 509; Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VI, 2448-2449.

¹⁰⁵ Bilmen, *Hukuk-i İslamiyye Kamusu*, II, 259.

¹⁰⁶ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VI, 2449-2451.

1.1.3.2.1. Ric'î Talâk

Ric'î talâk, kocanın boşadığı eşini, iddet süresi içinde yeni bir nikâh akdine, mehre ve kadının rızasına gerek olmaksızın tekrar aile hayatına kabul etme hakkına sahip olduğu boşama çeşidine denir.¹⁰⁷

Mâlikîlere göre ric'î talâk nikâh akdini ortadan kaldırmamakta fakat talâk sayısını azaltmaktadır. Bu konuda diğer üç mezheple ittifak vardır fakat ric'î talâkla boşayanın ric'atta niyetinin şart olup olmaması konusunda ihtilaf vardır. Mâlikîlere göre niyet şarttır ve iddet döneminde ric'ata niyet etmeden yapılan cinsel temas ric'at sayılmaz.¹⁰⁸ Niyet edip cinsel temasta bulununca ric'at gerçekleşmiş olur. Hanefîlere göre ise niyet şart değildir.¹⁰⁹

Bu durumda koca isterse, hanımı iddet süresi içindeyken hanımının rızası olmadan ona dönebilir. Koca dönme iradesini sözle söyleyebileceği gibi, hediye vererek, öperek, kucaklayarak veya cinsellik içeren fiil ve davranışlarıyla da gösterebilir.¹¹⁰

İmam Mâlik'e göre eşini ric'î talâkla boşayan koca eşinin yanında yalnız kalamaz, yalnız yemek yiyemez, izni olmadan yanına giremez ve saçına bakamaz.¹¹¹ İmam Ebu Hanife'ye göre ise ric'î talâkla boşanan kadın eşi için süslenebilir, güzel kokular sürebilir.¹¹²

Boşama asıl olan ric'î boşama olmakla beraber, her boşama ric'î olmayabilir. Bundan dolayı bir boşamanın ric'î olabilmesi için gereken şartlar vardır. Bunlar:

- a. Boşama, fiilen birleşmeden sonra olmalı,
- b. Bir bedel karşılığında (hul') olmamalı,
- c. Üçüncü boşama hakkı kullanılmamış olmalıdır.¹¹³

Ric'î talâkın hukuki sonuçları;

¹⁰⁷ İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 23; Zuhaylî, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, IX, 341; İbrahim Canan, *Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte*, Akçağ Yayınları, İstanbul, 1993, XXI, 151.

¹⁰⁸ İbnü'l-Berâzeî, , *et-Tehzîb fî ihtisârî'l-Müdevvene*, II, 376; İbn Cüzey, *Kavaninul Fıkhiyye*, 399.

¹⁰⁹Fetevayi Hindiyye, III, 207-208; Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhi*, VI, 2412-2413.

¹¹⁰ Yaman, *İslam Aile Hukuku*, 86-87.

¹¹¹ Tahavî Ebu Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme, *Muhtasarul İhtilafi'l Ulema*, Thk. Dr. Abdullah Nezir Ahmed, I-V, Daru'l Beşairi'l İslamiyye, Beyrut 1996, II, 384.

¹¹² İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 66; Fetevayi Hindiyye, III, 216.

¹¹³ İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 23; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 365; Yaman, *İslam Aile Hukuku*, 86.

1. Boşama (talâk) sayısını azaltır. Koca hanımını boşadığı zaman bir talâk hakkı gider.
2. İddet süresi içinde koca hanımına onun rızası olmadan da dönebilir. Sözle dönüş olabileceği gibi Mâlikî ve Hanefî göre fiille de olabilir.¹¹⁴
3. İddetin bitimiyle boşanma bâine dönüşür.
4. İddet bitmeden önce biri diğerine varis olur.
5. Evlilik bağı iddet sonuna kadar devam eder.
6. İddet bitimiyle aile bağı sona erer. Koca boşadığı hanımına iddet süresi içinde dönmezse iddet bitse kadın kocasından kesin ayrılmış olur. O zaman mehri müecceli ödemesi lazımdır, ama iddet bitmeden mehir mehri müeccele dönüşmez.
7. Sıhrî hısımlıktan (akrabalıktan) doğan evlenme engelleri devam eder.
8. Kadının nafaka hakkı ve oturacağı ev hakkı devam eder.¹¹⁵

Son maddedeki nafaka ve oturacağı ev hakkı Mâlikîlere göre gebe olan kadın için geçerlidir. Gebe olmayan kadın için ise yer temini hakkı vardır, vaciptir fakat nafaka giysi vacip değildir.¹¹⁶

1.1.3.2.2. Bâin Talâk

Evlilik bağını kesin olarak sona erdiren, erkeğe boşadığı eşine yeni bir nikâh ve mehir vermeden dönme imkânı vermeyen boşama türüne “bâin talâk” denmektedir.¹¹⁷

Şu durumlarda bâin talâk meydana gelir:

1. Evlenme akdinden sonra, ama fiili birleşmeden (zifaktan) önce yapılmışsa,
2. Bir bedel karşılığında eşler anlaşarak boşanmışsa (muhâlaa),
3. Üçüncü boşama hakkıyla yapılan boşama,
4. Mübarae¹¹⁸ talâkı ile boşama bâindir.¹¹⁹

¹¹⁴ İbn Cüzey, *Kavaninul Fıkhiyye*, 399; Fetevayi Hindiyeye, III, 208.

¹¹⁵ İbn Cüzey, *Kavaninul Fıkhiyye*, 399; Zuhaylî, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, IX, 345; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 383; Yılmaz, *Yetki ve Sistem Açısından İslam Hukukunda Boşanma*, 29.

¹¹⁶ İbnu'l-Berâzeî, *et-Tehzib fi ihtisâri'l-Müdevvene*, II, 438.

¹¹⁷ er-Ruayni, *Mevahibul Celil fi Şerhil Muhtasaril Halil*, IV, 100; Yaman, *İslam Aile Hukuku*, 87.

¹¹⁸ Mubarae: evliliğinin devamını istemeyen eşler boşama konusunda her ikisinin de ortak karar alıp, kadının kocasına vereceği bedel karşılığında kocanın onu boşamasına denir. Mâlikilerde bu hul' anlamına gelmekle beraber ondan farkı mubarae, kadının kocasından boşanma karşılığında sadece kocası

İlk üç maddede Hanefiler ve Mâlikîlerin ittifakı vardır fakat Hanefiler sarih olmayan kinayeli sözlerle veya şiddet ve mübalağa ifade eden sözlerle yapılan boşamaları da bâin talâk olarak değerlendirirler.¹²⁰

Son madde genel olarak Caferiler için geçerli iken Mâlikîler de bu konuda onlarla aynı fikirdeler.¹²¹

Bâin talâk “Beynûnet-i suğrâ ve beynûnet-i kübrâ” olmak üzere iki çeşittir:

Beynûnet-i suğrâ; kocanın ancak yeni bir nikâhla ve mehir tespit ederek boşadığı hanımına dönebileceği talâktır. Bu birinci ve ikinci boşama sonunda meydana gelen bâin boşamadır. Ric’î talâkta da koca iddet süresinde hanımına dönmez ve iddet süresi biterse evlilik sona erer ve meydana gelen ayrılık beynûnet-i suğrâya döner.

Beynûnet-i kübrâ; kocanın boşadığı hanımına onun ancak başka bir koca ile sahih bir nikâhla evlenip gerçek zifaf girdikten sonra ikinci kocasından da ölüm veya başka bir şekilde ayrılıp iddetini tamamladıktan sonra evlenebileceği boşamaya denir. Bu üç talâkla boşadıktan sonra olur.¹²²

Bâin talâkın hukuki sonuçlar ise şunlardır:

1. Bâin talâk evliliği kesin olarak sona erdirir
2. Birinci ve ikinci boşamalarda talâk sayısı eksilmiştir olur.
3. Koca boşadığı hanımına geri dönmek isterse, birinci ve ikinci boşamadan sonra yeni bir nikâh ve mehirle, üçüncü boşamadan sonra ise ancak şer’i tahlille döner.
4. Boşanan kadın iddet nafakası ve hamile ise doğuma kadar nafakası ödenir.
5. Henüz ödenmemiş mehir, peşine dönüşür.

üzerindeki bir haktan vazgeçmesidir. Bu durumda mubarae hul’dan daha dar kapsamlı bir tabirdir. Detaylı ilgi için bkz. Ahmet Niyazov “Caferi Fıkında Boşama Yetkisi” (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2006), 100-111; İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 33.

¹¹⁹ İbn Cüzey, *Kavaninul Fikhiyye*, 386; Zuhaylî, *İslam Fıkı Ansiklopedisi*, IX, 344; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 365.

¹²⁰ Bilmen, *Hukuk-i İslamiyye Kamusu*, II, 282; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 365.

¹²¹ Zuhaylî, *İslam Fıkı Ansiklopedisi*, IX, 344; Ahmet Niyazov “Caferi Fıkında Boşama Yetkisi” (doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2006), 111.

¹²² Zuhaylî, *İslam Fıkı Ansiklopedisi*, IX, 341.

6. Karı koca birbirlerine mirasçı olamazlar. Fakat Şafîiler hariç çoğunluğa göre, koca ölüm hastası iken hanımını miras hakkından mahrum amacıyla bâin talâkla boşamışsa, kadın kocasına mirasçı olur.¹²³ Bu konuda kadın kocasına mirasçı olur diyen mezhepler arasında da bazı detaylarda farklılıklar bulunmaktadır. Buna araştırmamızın ikinci bölümünde değineceğimiz için burada aralarındaki farklara girmeyeceğiz¹²⁴.

1.1.4. HÜKÜM BAKIMINDAN TALÂK

Boşama İslam hukukunda yasaklanmamış ama tavsiye edilen bir durumda değildir. Çünkü her evlenen çiftlerin birbirleriyle anlaşması bazen mümkün olmayabiliyor. İnsanlar birbirinden farklı mizaçta yaratılmışlardır. Bundan dolayı da duygu düşünce ve hayata bakış açıları da aynı olmayabiliyor. Böyle insanlar hayatlarını evlilik bağı ile birleştirdiklerinde bazen anlaşmaya biliyorlar. Hatta bu anlaşmazlıklar bazen ciddi sorunlara ve huzursuzluklara neden olabiliyor. Böyle durumlarda onların evliliklerinin devamı her ikisi için bir işkence ve zulüm haline gelir. Bu durumda boşama onlar için kaçınılmaz oluyor. Fakat herhangi geçerli bir neden yokken de eşlerin boşaması aşağıda değineceğimiz gibi doğru değildir.

Boşama hadis- i şerifte de belirtildiği gibi “Allah’ın en sevmediği helal, talâktır.”¹²⁵ Allah’ın sevmediği bir şeyi sebepsiz yere yapmak Müslüman’a yakışmaz. Fakat yukarıda da belirttiğimiz gibi bazen bu zorunlu hale geliyor. Zaten bundan dolayıdır ki Allah-u Teâlâ bunu yasaklamamış ama tavsiye de etmemiştir.

Talâk hüküm bakımından vacip, mendup, mekruh, haram olarak dörde ayırmak mümkündür.

1.1.4.1. Vacip Olan Boşama

Boşama Mâlikî Mezhebine göre asıl olarak hilafî- evlâ¹²⁶ olmasıdır.¹²⁷ Ama koca eşinin nafakasını temin edemiyorsa ve onunla cinsel temasta bulunamıyorsa onu

¹²³ Zuhaylî *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 346; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 384.

¹²⁴ Bkz. Hastanın Talâkı, 59-61.

¹²⁵ Ebu Davud, Talâk: 3. (hn: 2177.)

¹²⁶ *Hilafî evlâ*, mekruh olmayıp ama mekruha yakın, tercih edilmeyen anlamındadır. Detaylı bilgi için bkz; ed- Desuki, Muhammed b. Ahmed b. Arafe, *Haşiyetü'd-Desuki ala Şerhi'l-Kebir*, Darul Fikr, tsz, II, 361.

boşaması vacip olur. Eşlerin evli kalması onları kesin olarak harama götürecektse o zaman boşanma vaciptir. Koca eşini bu durumlarda boşaması lazımdır. Koca bunu yapmıyorsa kadın bunu isteyebilir. Bu durumda da koca eşini boşaması için de zorlanır. Aynı zamanda ilâ yapan koca dört aydan sonra eşine dönmemişse onu boşaması da vaciptir.¹²⁸

1.1.4.2. Mendup Olan Boşama

Kadın kötü ahlaklı, zinakâr, ağzı bozuk, namusuna düşkün değilse, namaz oruç gibi Allah'ın farzlarını yerine getirmiyorsa bu durumda koca onu boşaması menduptur. Genel olarak aralarında huzursuzluk varsa, eşler anlaşamıyorsa, birbirlerine güvenemiyorlarsa, birbirlerine zarar vereceklerse veya evli kalmaları halinde harama gireceklerse böyle durumda boşamak menduptur. Aynı şekilde koca da eşine eziyet ediyorsa, bu evlilikten kadın zarar görüyorsa boşanmak menduptur.¹²⁹

1.1.4.3. Mekruh Olan Boşama

Boşanmaları için herhangi bir neden yoksa evli kalmaları halinde birbirlerine zarar vermeyeceklerse ve farz ibadetleri yapmaktan alıkoymuyorsa ve ayrılmaları halinde de zinaya düşme korkusu da yoksa bu durumlarda boşanmaları mekruh olur.¹³⁰ Burada önemli olan nokta boşanmaları halinde harama düşme korkusunun olmamasıdır. Eğer boşanmaları halinde harama düşme korkusu varsa o zaman mekruhluktan çıkar, bu boşama haram olur.

1.1.4.4. Haram Olan Boşama

Koca eşini boşadığı zaman ona gönüllü bağlı kalacaksa, başka birisiyle evlenmeye gücü yetmiyorsa ve boşadığı kadın veya başkasıyla zina yapma ihtimali varsa bu

¹²⁷ ed- Desuki, *Haşiyetul Desuki Alel Şerhil Kebir*, 361; Zuhaylî *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 287; Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VI, 2433.

¹²⁸ ed- Desuki, *Haşiyetul Desuki Alel Şerhil Kebir*, II, 361; Cezeri, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VI, 2434; Zuhaylî, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 288.

¹²⁹ Cezeri, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VI, 2434; Zuhaylî, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 288.

¹³⁰ ed- Desuki, *Haşiyetul Desuki Alel Şerhil Kebir*, II, 361; Zuhaylî, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 287-288.

durumlarda da boşanma haram olur. Aynı zamanda hayızlı veya nifaslı haldeki kadını boşamak olan bid'i talâk da haramdır.¹³¹

Burada dikkat edilecek husus ise mekruhtan farklı olarak zinaya düşme korkusudur. Zinaya düşme korkusu varsa mekruh olmaktan çıkıp haram olur.

1.1.5. BOŞAMA ŞEKİLLERİ

İslam hukukunda boşama yetkisinin kullanımı çok sıkı bir şekilde şartlara bağlanmamıştır. Boşama hakkı belirli lafızlarla, geçerli görülen sebeplerin ispatı, hâkim tarafından veya mahkeme huzurunda olması şartları olmadığından, İslam hukukunda değişik türlerde boşamalarla karşılaşılmaktadır.¹³²

Buna göre boşama iradesinin beyanında başvuru şekilleri şöyle sıralamak mümkündür;

1.1.5.1. Sözlü Boşama

İslam hukukunda sözlü irade beyanı ile boşama “sarîh” ve “kinaye” olmak üzere ikiye ayrılır.

1.1.5.1.1. Sarîh Lafızlarla Boşama

Maksadı açıkça ifade eden, kendisinden boşama açıkça anlaşılan ve örfen çoğunlukla boşama için kullanılan sözlerle verilen talâktır.¹³³

Sarîh talâk, boşama sözü ile bu sözcüğün kökünden türetilmiş olan; “boş ol”, “sen boşsun”, “seni boşadım”, “boşanmışsın”, “boşsun” kelimeleriyle örfe göre boşama anlamına gelen “senden ayrıldım”, “sen bana haramsın” gibi sözlerle meydana gelir.¹³⁴ Bu açık ifadelerle meydana gelen boşamalarda kocanın niyetine ve halin delaletine bakılmaksızın boşama gerçekleşmiş olur. Bu durumda meydana gelen boşama ric'î talâktır.¹³⁵

¹³¹ ed- Desuki, *Haşiyetul Desuki Alel Şerhil Kebir*, II, 361; Cezeri, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VI, 2434; Zuhaylî, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 287.

¹³² Karapıçak, *Tefvîz-i Talâk*, 17.

¹³³ İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid*, III, 48; *Fetavâyı Hindiyeye*, II, 525-527; Zuhaylî, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 300.

¹³⁴ *Fetevayi Hindiyeye*, II, 525.

¹³⁵ İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid*, III, 48-49; *Fetevayi Hindiyeye*, II, 525.

Bu bilgilerden anlaşılın sarih sözlerle eşine şaka da olsa “seni boşadım” diyen kocanın hanımı “boş olmuş” olur. Sarih lafızlarla yapılan boşamalarda niyet aranmamaktadır.

1.1.5.1.2. Kinayeli Lafızlarla Boşama

Hem talâka hem de başka şeye de yorumlanması mümkün olup örfte talâk manasında kullanılmayan, ancak niyetle veya bu sözün o andaki duruma delalet etmesiyle anlaşılabilir ifadelerdir.¹³⁶

“Babanın evine git!”, “uzak ol”, “Çık git!”, “sen benden ayrıldın” gibi ifadeler kinayeli lafızlardır.¹³⁷

Bu çeşit sözlerle boşamanın gerçekleşmesi için, boşama niyetiyle söylenmesi veya o andaki durum boşamaya delalet etmesi lazımdır. Niyeti boşama ise "bâin talâk" kabul edilir, değilse kinayeli sözler talâk kabul edilmez.¹³⁸

Bazı açık kinayeler vardır ki mezhep imamları arasında ihtilafıdır. Örneğin, “Senin ipin senin omzundadır”, “Sen kesin olarak benden boşsun” ve “Sen kocasısın” gibi deyimlerdir. İmam Şâfî'ye göre ise açık kinayelerde kişinin niyetine başvurulur. Eğer niyeti boşanma ise, boşanma meydana gelir, niyeti üç talâk ise üç talâk meydana gelir, bir talâk ise bir talâk meydana gelir. Kısacası kişi ne dese o kabul edilir. İmam Ebu Hanife de aynı görüştedir. Ancak İmam Mâlik'e göre açık kinayeler kullanılarak söylenen sözlerde aynı sarihteki gibi niyet aranmaz, boşama gerçekleşir.¹³⁹

1.1.5.2. Yazılı Boşama

Boşama denildiğinde akla ilk gelen sözlü boşama olmakla beraber yazılı olarak da boşama yapılabilir. Boşama iradesini yazılı olarak yapılabilmesi için sözlü boşamanın imkânsızlığı şartı yoktur. Herhangi bir durumda boşama isteğini sözle değil de yazılı olarak da bildirebilir.¹⁴⁰

¹³⁶ Fetevayı Hindiyeye, II, 589; Halebî, *Mülteka'l el-Ehbur Tercümesi*, II, 42-43.

¹³⁷ İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid*, III, 48-50; Fetevayı Hindiyeye II, 589-590; Halebî, *Mülteka'l el-Ehbur Tercümesi*, II, 42-45.

¹³⁸ Halebî, *Mülteka'l el-Ehbur Tercümesi*, II, 42-43; Zuhaylî, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 301-302.

¹³⁹ İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid*, III, 48-50.

¹⁴⁰ Karapıçak, *Tefvîz-i Talâk*, 18.

Kocanın uzakta bulunan hanımına birisini göndererek kendisini boşadığını iletmesi de sarîh lafızla yapılan talâk hükmüne girer. Mektupla gönderilen "sen boşsun" gibi yazılar da "sarîh lafız" hükmündedir. Bu durumda boşamaya niyet edilsin veya edilmesin, durum aynıdır ve boşama gerçekleşir.¹⁴¹

1.1.5.3. İşaretle Boşama

Konuşma ve duyma engeli olanın eliyle veya başıyla yaptığı anlaşılır işaretlerle verdiği talâkın -bir ihtiyaç olduğu için- geçerli olduğunda fakihlerin ittifakı vardır.¹⁴²

Yazı yazmasını bilen duyma ve konuşma engellilerin boşama şekli konusunda ise bazı fakihlere göre sadece konuşma engellinin yazıyla boşaması meydana gelirken, bazıları göre ise bu durumda işaretle boşaması gereklidir.¹⁴³

Mâlikîlere göre ise dilsiz ve konuşabilenin işaretle boşaması geçerlidir. Dilsiz için bu sarîh lafız iken, konuşabilen için ise bu kinayeli lafız yerine geçer.¹⁴⁴

1.2. MALİKİ MEZHEBİNE GÖRE EVLİLİĞİ SONA ERDİREN DİĞER YÖNTEMLER

1.2.1. MUHÂLEA (HUL‘)

Hul’un kelime anlamı “soymak, çekip çıkarmak”¹⁴⁵ terim anlamı ise “bir bedel karşılığında boşanma”¹⁴⁶ veya “kadının kendisini bir bedel karşılığında boşattırması”¹⁴⁷ demektir.

Hul’ Mâlikîlerde fidye, sulh ve mübârea kelimeleriyle aynı anlamda kullanılsa da aslında aralarında bazı farklar vardır. Hul’, kadının kocasının kendisine verdiği her şeyden, sulh ona verilenlerin bir kısmından, fidye çoğundan ve mübârea ise sadece kocası üzerindeki bir haktan vazgeçmesi anlamına gelir.¹⁴⁸

Evliliği sona erdirme sebeplerinden biri de sevmemek, anlayamamak ve beraber yaşamayı istememektir. Bu durumda koca isterse hanımını boşar ve bu sorundan

¹⁴¹ Fetevayi Hindiyye, II, 602-603.

¹⁴² Zuhaylî, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, IX, 305.

¹⁴³ Karapıçak, *Tefvîz-i Talâk*, 18.

¹⁴⁴ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhi*, VI, 19-20.

¹⁴⁵ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhi*, VI, 2547; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 371.

¹⁴⁶ Erdoğan, *Fıkıh Ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 204.

¹⁴⁷ İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 33.

¹⁴⁸ İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 33; Zuhaylî, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, IX, 381.

kurtulur, fakat mehir ve nafakayı vermek zorunda kalmaktadır. Bazı durumlarda koca bu yükten kaçmak için boşamaya yanaşmamaktadır. Kadın ise muhâlea yoluyla, yani kocasının da kabul ettiği bir bedel karşılığında kocasından boşama hakkını alıp evliliği sonlandırabilir.¹⁴⁹ Böylece evliliğini sürdürmek istemeyen eşler karşılıklı anlaşarak boşanmış olurlar.

Erkeğin kadın, kadının da erkek üzerindeki hakkını yerine getirmediğinde ve aralarındaki sevgi bağı kalmadığında kadının kocasından kendisini boşaması için bir bedel vermesi ve kocanın da bunu kabul etmesini âlimler caiz bulmuşlardır.¹⁵⁰ Buna delil olarak Kuran'ın;

“... Eğer karı kocanın, Allah'ın koymuş olduğu sınırlara uyamayacaklarından korkarsanız, o zaman kadının boşanmak için kocasına verdiği fidyeden (mahir hakkından vazgeçmesinden) dolayı, her ikisi için de bir günah yoktur...”¹⁵¹ ayetini delil gösterirler.¹⁵²

Bu ayet eşler arasında geçimsizlik çıktığında ve koca boşanmaya yanaşmadığında kadının kocasından bir bedel karşılığında muhâlea yöntemiyle evliliğe son vermesinin caiz olduğunu göstermektedir.¹⁵³

Muhâleanın caiz olduğunu gösteren diğer bir delil de sünnettir. İbn Abbas'ın “Sabit b. Kays'ın karısı Peygamber (s.a.v.) efendimize gelip,

–Ya Resulullah Sabit b. Kays'ın ne huyundan ne dininden şikâyetçi değilim, fakat Müslüman olmuşken bir daha küfre dönmek istemiyorum” dedi. Peygamber (s.a.s) efendimiz ona, “sana verdiği bahçeyi geri verir misin?” dedi.

Kadın ise “Evet” dedi.

–Peygamber (s.a.s.), Sabi b. Kays'a; “Bahçeyi kabul et ve onu bir talâkla boşa dedi.”¹⁵⁴ rivayetidir. Bu rivayette de hul'un caiz olduğu görülüyor.

¹⁴⁹ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 371.

¹⁵⁰ Halil b. İshak el-Cündî, *Muhtasarı Halil*, Thk. Ahmed Cad, Darul Hadis, Kahire 2005, 112; Sabuni Muhammed Ali, *Ahkâm Tefsiri*, (trc. Mazhar Taşkesenlioğlu), Şamil Yayınevi, İstanbul 2011, I, 309.

¹⁵¹ Bakara: 2/229.

¹⁵² Daha fazla bilgi için bkz, Sâbûnî, *Ahkâm Tefsiri*, I, 309; Yılmaz, *Yetki ve Sistem Açısından İslam Hukukunda Boşanma*, 121-122; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 372.

¹⁵³ Ebu'l Al'â Mevdûdî, *Tefhimul Kuran*, (trc. Muhammed Han Kayani, Yusuf Karaca, Nazife Şişman, İsmail Bosnalı, Ali Ünal, Hamdi Aktaş), İnsan Yayınları, İstanbul 1996, I, 180.

¹⁵⁴ Buhari, Talâk: 12.

Mâlikîlere göre hul' caizdir fakat kadının kendi isteği ile olmalı ve koca kadını hul' için tehdit etmemeli veya zorlamamalıdır. Aksi takdirde hul' geçersiz olur ama talâk geçerli olur.¹⁵⁵ Eğer koca zorlarsa talâk olur ve kadın eşine hul' bedeli vermek zorunda değildir.

Muhâleanın bedel karşılığında yapılabileceği konusunda ittifak varken bedelsiz de yapılabileceği konusunda âlimler farklı fikirlere sahiptir. Mâlikîler muhâleanın bedelle yapılabileceği gibi bedelsiz de olabileceğini savunurlar.¹⁵⁶ Bunun yanında Mâlikîler dışında bazıları ise bedelsiz yapılamayacağını, bedelsiz olduğunda talâk olacağını savunurlar.¹⁵⁷

Günümüz İslam hukukçuları, hul' ile boşama kadın tarafından olabileceği gibi erkekten de olabileceğini, hul' ile boşama eşlerin isteğiyle olabileceği gibi hâkimin kararıyla da olabileceğini ve erkeğin hanımını hul'a zorlamaması için hul' bedelinin kadının mehrinden fazla olmaması gerektiğini savunurlar.¹⁵⁸

Cumhura göre, hul' için mahkemeye başvurma şartı yoktur. Karı- kocanın rızası yeterlidir. Hul' ile ilgili ayette de hâkimin müdahalesinden ve kararından bahsedilmemektedir. Şayet koca hul' ile boşanmayı kabul etmezse kadın durumu mahkemeye taşıyabilir. Hâkim ise hakemler tayin eder ve gerekli araştırmaları yapmalarını ister. Hakemlerin araştırmaları sonucunda geçimsizlik kadından kaynaklanıyorsa hâkim hul'a hükmeder, erkekten kaynaklanıyorsa "talâk" yoluyla boşanmaya hükmeder. Hâkimin kararı bağlayıcı olduğundan kadın da erkek de hâkimin kararını kabul etmek zorundadır.¹⁵⁹

İmam Mâlik'e göre ölüm hastalığındaki kadının hul' yapması haramdır. Böyle bir durumda kocanın bunu kabul etmesi de haramdır. Fakat bu boşama geçerlidir ve koca hasta değilse iddet döneminde kadın ölse bile birbirlerine mirasçı olamazlar. Koca

¹⁵⁵ Zuhaylî, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 383.

¹⁵⁶ Zuhaylî, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 379-380; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-i İslamiyye Kamusu*, Gündüz Yayınları, Ankara, 1996, II, 327.

¹⁵⁷ Yılmaz, *Yetki ve Sistem Açısından İslam Hukukunda Boşanma*, 120-121.

¹⁵⁸ Yılmaz, *Yetki ve Sistem Açısından İslam Hukukunda Boşanma*, 120-121.

¹⁵⁹ ed- Desuki, *Haşiyetü'd-Desuki ala Şerhi'l-Kebir*, II, 347; Zuhaylî, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 383; Yılmaz, *Yetki ve Sistem Açısından İslam Hukukunda Boşanma*, 195.

hastalıkta hanımını muhâlea veya talâk yoluyla boşarsa kadına mirasçı olamaz fakat adam ölürse kadın ona mirasçı olur.¹⁶⁰

Muhâleadan sonra kadının hamile olduğu anlaşılırsa koca hamilelik boyunca nafakasını vermelidir, fakat muhâlea esnasında hamilelik anlaşılırsa kadın şart koşarsa koca nafakayı vermelidir. Şart koşmazsa vermek zorunda değildir.¹⁶¹

Kadın hamilelik süresi boyunca alacağı nafaka karşılığında kocasının muhâlea yapmasını isteyebilir ve bu geçerli de olur. Hidâne (çocuğu yetiştirme) karşılığı muhâlea da geçerlidir. Bu hak ancak çocuk annesinden ayrıldığında zarar görmeyecekse ve baba ona bakabilecekse babaya geçer. Bu şartlardan biri olmadığında boşanma olur fakat hidâne hakkı annede kalır. Bazı Mâlikî kaynaklara göre ise hidâne hakkı annenin vazgeçmesiyle babaya değil anneden sonra gelene geçer.¹⁶²

Kadın kocasından çocuğa süt emzirme karşılığında da hul' yapmasını isteyebilir ve kocası kabul ederse hul' geçerli olur.¹⁶³

İmam Mâlik, muhâleada var olmayan, varlığı bilinmeyen ve aldanmaya elverişli olan şeyleri de bedel olarak caiz görmüştür. İmam Mâlik, helal olmayan şeyler üzerine muhâlea yapıldığında bâin talâk olduğunu fakat bedel olarak hiçbir şeyin gerekmediğini savunur.¹⁶⁴ Böylece hul' bedelsiz yapılmış olur. Koca bunu kabul ettiği için buna razı olmuş olur ve kadından herhangi bir şey isteyemez.

Daha önce de belirtildiği gibi hul' karşılığı bir bedel almak caizdir. Mâlikîlere ve cumhura göre hul'a sebep olan huzursuzluk kadından kaynaklanıyorsa koca ona mehir verdiğiinden daha fazlasını alması caizdir, fakat müstehap değildir.¹⁶⁵ Buna da şu ayeti delil gösterirler:

“... Eğer karı kocanın, Allah'ın koymuş olduğu sınırlara uyamayacaklarından korkarsanız, o zaman kadının boşanmak için kocasına verdiği fidyeden (mehir

¹⁶⁰ Muhammed b. Yusuf El-Abderi El-Gırnati, *et- Tac vel-İklil li Muhtasrı Halil*, Darul Kutubil İlmiyye, tsz, 1994, V, 283; Zuhaylî, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 390.

¹⁶¹ El-Gırnati, *et- Tac vel-İklil li Muhtasrı Halil*, V, 295.

¹⁶² Ed- Desuki, *Haşiyetü'd-Desuki ala Şerhi'l-Kebir*, II, 349; Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VI, 2578.

¹⁶³ Ed Desuki, *Haşiyetü'd-Desuki ala Şerhi'l-Kebir*, II, 357; Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VI, 2579.

¹⁶⁴ İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 35; Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VI, 2577.

¹⁶⁵ Zuhaylî, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 393.

*hakkından vazgeçmesinden) dolayı, her ikisi için de bir günah yoktur...*¹⁶⁶ Bu ayette Allah'ın (c.c) kocanın hanımını boşaması karşılığında bedel alabileceğini ve azlığı veya çokluğu açısından herhangi bir şey belirtmediği görülüyor. Buna dayanarak da cumhur sorun kadından kaynaklanıyorsa kocanın mehirden daha fazla bir bedel karşılığında hul' yapmasını caiz görmektedir.

Eğer sorun kadından değil de kocadan kaynaklanıyorsa kocanın hanımından hul' için bir şey alması mekruhtur. Koca bu konuda hanımını zorlarsa Mâlikîlere göre aldığı helal olmaz ve hanımından hul' karşılığı aldığı bedeli geri vermesi vaciptir.¹⁶⁷ Buna delil de şu ayeti gösterirler:

*“Ey iman edenler! Kadınlara zorla vâris olmanız size helâl değildir. Apaçık bir edepsizlik yapmadıkça, onlara verdiğinizin bir kısmını ele geçirmeniz için de kadınları sıkıştırmayın. Onlarla iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmazsanız (biliniz ki) Allah'ın hakkınızda çok hayırlı kılacağı bir şeyden de hoşlanmamış olabilirsiniz. Eğer bir eşin yerine başka bir eş almak isterseniz, öbürüne (mehir olarak) yüklerle mal vermiş olsanız dahi ondan hiçbir şeyi geri almayın...”*¹⁶⁸ Bu ayetlerde de anlaşıldığı gibi kadından kaynaklanmayan bir durumdan ona verilen mehri almak için sıkıştırmak helal değildir.

Eğer hem koca hem de kadın birbirlerinden hoşlanmıyorlarsa ve hul' ile boşanmak istiyorlarsa bu caizdir ve koca hul' için bedel alabilir.¹⁶⁹ Buna da yukarıda da geçen, hul' ile ilgili ayetleri delil gösterirler. Bu ayetler hul' karşılığında kadının kocasına bedel vermesinin hem koca hem de kadın için bir günahın olmadığını belirtmektedir.

Mâlikîlere göre hul'un geçerli olması için hul' lâfzen olmalı, icab ve kabul aynı mecliste olmalı ve icab ve kabul arasında malda veya bedelde uyum olmalıdır. İcab ve kabul aynı mecliste olmayıp hul' bedelinin ödenmesi şartına bağlanırsa o zaman kabul o mecliste olmasa da geçerli olur.¹⁷⁰

¹⁶⁶ Bakara: 2/229.

¹⁶⁷ Zuhaylî, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 394.

¹⁶⁸ Nisa: 4/19-20.

¹⁶⁹ Zuhaylî, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 394.

¹⁷⁰ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VI, 2590.

1.2.2. TEFRİK

Sözlük anlamı “ayırarak”¹⁷¹ olan “tefrik” belirli sebeplerin varlığında, eşlerden birisinin, genellikle kadının mahkemeye başvurup, hâkimden boşanmayı talep etmesine denilir. Sebepler ortaya çıktığında hâkim, bu sebepleri geçerli bulduğunda tarafların ayrılmasına hükmetmekte ve bu kararlar boşanma gerçekleşmiş olmaktadır. Tefrik yoluyla boşamada kocanın bunu istemiş olması şartı yoktur. Bu tür boşanmaya “tefrik” denildiği gibi “kazâî boşanma” da denmektedir.¹⁷²

İslam hukuku, eşlerden birinin hayatını diğeri için tehlikeli kılan hastalıklar, fizyolojik kusurlar, kötü muamele, geçimsizlik ve erkeğin eşinin nafakasını kesmesi gibi sebeplerden dolayı eşlerin mahkemeye gidip başvurarak boşanmalarını kabul etmiştir. Bu konuda Mâlikî mezhebi mahkeme kanalıyla boşama hakkını doğuran sebepleri geniş tutarken Hanefî mezhebi ise bu sebepleri oldukça sınırlı tutmuştur.¹⁷³

Tefrik kelimesi klasik İslam hukuku kaynaklarında bulunmakla birlikte, bu terimin boşamada başvurulan bir yöntem olarak “hâkim kararıyla boşanma” anlamında çağdaş İslam hukukçuları tarafından İslam hukuk terminolojisine kazandırılmıştır.¹⁷⁴

Klasik İslam hukukçuları, evliliğin “tefrik” yoluyla sonlandırılmasını, eşlerin boşamada başvuracakları bir sistem değil, erkeğin talâk yetkisine karşılık kadına boşamada başvurabileceği hak ve yöntem olarak ele almışlardır.¹⁷⁵ Bunun yanında koca talâk hakkı olmasına rağmen tefrik yani mahkeme yoluyla boşanmaya başvurabilir. Kocanın buna başvurma sebebi ise talâk yoluyla ona yüklenen bazı sorumluluklardan muaf olabilmesidir. Çünkü bazen sorun veya anlaşmazlık kadından kaynaklanır ve kadın muhâleaya da yanaşmaz. Böyle bir durumda koca talâk yolu ile boşarsa bundan ötürü nafaka gibi bazı sorumlulukları üstlenir ama tefrik yoluyla boşanırsa bu gibi sorumluluklardan muaf olabilir.

¹⁷¹ Erdoğan, *Fıkıh Ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 557.

¹⁷² Halil İbrahim Acar, “Tefrik”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları (TDV), Ankara 2011, XXXX, 227; Mehmet Akif Aydın, “Osmanlı Hukukunda Kazâî Boşanma ‘Tevfik’ ” *İslam ve Osmanlı Hukuku Araştırmaları*, V, 1986, 24.

¹⁷³ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 373-380; Rukiye Karapıçak, *Tefvîz-i Talâk*, (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2006, 15; Aydın, *İslam ve Osmanlı Hukuku Araştırmaları*, 24.-26.

¹⁷⁴ Yılmaz, *Yetki ve Sistem Açısından İslam Hukukunda Boşanma*, 141.

¹⁷⁵ Yılmaz, *Yetki ve Sistem Açısından İslam Hukukunda Boşanma*, 141.

İslam hukuk doktrininde kadına boşanma hakkı veren mezhepler arasında ihtilaf olmakla birlikte genel olarak mezheplerin kabul etmiş olduğu hâkim kararıyla boşanma sebeplerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

1.2.2.1. Tefrik Sebepleri

1.2.2.1.1. Hastalık ve Fizyolojik Kusur

Burada boşanmaya sebep olabilecek iki tür hastalık ve fizyolojik kusur kabul edilmektedir. Birincisi eşlerde bulunan ve cinsel münasebete engel olan hastalık ve kusurlardır. Bütün mezhepler bu tür hastalık ve kusurları bir boşanma sebebi olarak kabul etmekte, fakat Hanefiler erkekte bulunan bu tip hastalık ve kusurları kadın için bir boşanma sebebi olarak kabul eder. Kocanın talâk yetkisi olduğu için kadındaki bu tür hastalık ve kusuru bir boşanma sebebi olarak kabul etmemektedir. Mâlikîlere, Şâfilere ve Hanbelîlere göre bu konuda erkeğin de tefrik hakkı vardır. Çünkü erkek, her ne kadar talâk hakkı olsa da boşanmanın sonucunda kadına mehir vermesi gerektiğinden, evliliğin talâk şeklinde sona erdirilmesi onun aleyhine olmaktadır.¹⁷⁶

İkincisi ise akıl hastalığı, cüzam,¹⁷⁷ alaca hastalığı (baras¹⁷⁸), akciğer veremi gibi hastalıklardır. Bu hastalıklar her ne kadar cinsel münasebete engel olmasa da eşlerin birlikte yaşamasını zorlaştıran ve onlar arasında nefret doğuran durumlardır. Bu tür hastalıkları Hanefî dışındaki Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezhepleri her iki taraf için belirli şartlarla bir boşanma sebebi olarak kabul ederler. Fakat Hanefilerden İmam Muhammed bu tip hastalıkların erkekte bulunması durumunda kadın için bir boşanma sebebi olarak kabul eder.¹⁷⁹

İmam Mâlik'e göre eşlerden her ikisi için de yukarıda saydığımız her iki tür özürden dolayı tefrik hakkı doğar. Bu özürlerden dolayı nikâh feshedilebilir.

Hastalık ve kusur sebebiyle tefrik hakkına sahip olmanın bazı şartları vardır:

¹⁷⁶ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 374-375; Aydın, *İslam ve Osmanlı Hukuku Araştırmaları*, 24; Yılmaz, *Yetki ve Sistem Açısından İslam Hukukunda Boşanma*, 153-154; Zuhaylî, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 405-406.

¹⁷⁷ Cüzam: Daha çok yüzde olan ve cerahattan dolayı zamanla etin dökülmesine kadar varan bir hastalıktır. (Bkz. Erdoğan, *Fıkh Ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 81)

¹⁷⁸ Baras: vücuttaki şiddetli (parlak) beyazlık. (Bkz. İbrahim Mustafa, Ahmed Hasan ez- Zeyyat, Hâmid Abdulkâdir, Muhammed Ali en- Neccâr, *El Mu'cemul Vesit*, 49.

¹⁷⁹ el Hırşî, *Şarhu Muhtasarı Halil lil Hırşî*, III, 235-236; Zuhaylî, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 405-406; Aydın, *İslam ve Osmanlı Hukuku Araştırmaları*, 24-25.

1. Tefrik talebinde bulunan eşin nikâh akdinden önce bunu bilmemesi gerekir. Eğer eşlerden biri diğesinde olan hastalık ve kusurunu bilip de evlenmişse, bu bir rıza olacağından tefrik hakkı düşer.

2. Eşlerden biri, diğesinde hastalık ve kusur olduğunu nikâh akdinden sonra öğrenirse, buna rıza göstermemiş olması gerekir. Eğer rıza göstermişse tefrik hakkı düşer.

3. Tefriki gerektirecek hastalık ve kusurun, iyileşmesi mümkün olmayacak ve birlikte yaşamaya mani olacak bir şekilde olması gerekir. Bu durumda hâkim eşleri derhal ayırır. Fakat her iki eşte de bulunabilen bir sorun ise ve tedavisi mümkünse boşanmayı bir yıl erteleyebilir. Sadece kadında bulunabilen bir hastalık ise ve tedavisi varsa tedavinin süresi kadar boşanmayı erteleyebilir.¹⁸⁰

Bu tür hastalıklar ve kusurlar evlilikten sonra ortaya çıkarsa Mâlikîler koca ile kadın için bunu ayrı ayrı ele almışlardır. Özür evlilikten sonra kadında ortaya çıkmışsa koca bu özür yüzünden ayrılma talep edemez. Çünkü bu bir musibettir ve akitten sonra olmuştur. Bu özür kocada ise sadece cüzam, akıl hastalığı ve baras gibi hastalılarda tefrik hakkı vardır.¹⁸¹

Mâlikîlere göre hastalık ve fizyolojik kusurdan dolayı boşanma bir bâin talâktır. Sahih bir evlilikten sonra meydana geldiği için fesih olamaz ve erkeğin iddet süresinde ona dönmesinin önünü keserek kadını korumak için de bâin olması gerektiğine karar vermişlerdir.¹⁸²

Mâlikîlere göre tefrik yoluyla boşanma eğer cinsel birleşmeden önce ve talâk sözcüğüyle olmuşsa tefrike neden olan sorun ister koca ister kadında olsun fark etmez, kadın mehirden hiçbir şey alamaz. Tefrik yoluyla boşanma cinsel ilişkiden sonra olmuşsa ve sorun kocada ise kadın mehrinin tamamını alır. Sorun kadında ise koca onunla zifafa girdiği için yine de kadın mehrin tamamını alır, ama koca aldatıldığı için kadına veya velisine mehri geri almak için başvurabilir.¹⁸³

¹⁸⁰ el Hırşî, *Şarhu Muhtasarı Halil lil Hırşî*, III, 235; Zuhaylî, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, IX, 408-409; Yılmaz, *Yetki ve Sistem Açısından İslam Hukukunda Boşanma*, 153.

¹⁸¹ Zuhaylî, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, IX, 410; Yılmaz, *Yetki ve Sistem Açısından İslam Hukukunda Boşanma*, 155-156.

¹⁸² Ebu Abdullah el-Hattab er-Ruayni, *Mevahibul Celil fi Şerhil Muhtasaril Halil*, I-VI, Darul Fikr, y.y. 1992, III, 447; Zuhaylî, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, IX, 410.

¹⁸³ İbn Rüşd, *Bidayetul Müctehid*, II, 478; Zuhaylî, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, IX, 411.

1.2.2.1.2. Kocanın Hanımının Nafakasını Öde(ye)memesi

İslam hukukçuları erkeğin kadının nafakasını temin etmemesi halinde, eğer malının nerede olduğu biliniyorsa kadının tefrik hakkının olmayacağına da ittifak etmişler. Bu durumda kadın mahkemeye başvurarak hâkimin kararıyla kocanın malından nafakasını alması mümkündür. Fakat kocanın malı olduğu halde yeri bilinmiyorsa veya kocanın ekonomik gücü iyi değilse kadının tefrik hakkı mezheplere göre değişmektedir.

Mâlikî, Şâfi ve Hanbelîlere göre bu durumda kadının tefrik ile boşama hakkı vardır.¹⁸⁴ Buna da şu ayeti delil getirirler;

*“Boşama iki keredir. Her ikisinden sonra ya iyilikle evlilik içinde tutmak veya güzellikle serbest bırakmak gerekir.”*¹⁸⁵ Bu üç mezhebe göre nafakanın verilmemesi bu ayetteki “ iyilikle tutmaya” terstir. Kadına nafakanın verilmemesinden dolayı ona bu hakkı verirler. Fakat Hanefîlere göre ise bu durumda kadının tefrik hakkı yoktur. Kadın bu durumu mahkemeye götürürse hâkim kocanın nafakayı temin edemeyişinin sebebinin fakirlik olduğuna hükmederse kadına kocası adına borçlanabileceği hakkını verir.¹⁸⁶

Mâlikîlere göre hâkimin boşanmaya karar verebilmesi için bazı şartları vardır. Bunları kısaca şöyle özetlemek mümkündür:

1. Kocanın şimdi veya gelecekte nafakasını verememesi gerekir. Geçmiş dönemler ise koca üzerine borç olarak kalır.
2. Kadın, kocasıyla evlenirken onun fakir olduğunu, nafakasını veremeyeceğini bilmemesi gerekir. Bilip de ona rağmen evlenirse boşanmayı isteme hakkı yoktur.
3. Kocanın nafakayı veremeyeceğini iddia edip bunu ispatlayamaması gerekir. Ödeyemeyeceğini ispatlarsa hâkim ona bir süre verir. Bu süre biter de yine ödeyemezse hâkim onları boşar.¹⁸⁷

¹⁸⁴ Seyyid Sabık, *Fıkhus Sünne*, Pınar Yayınları, İstanbul 1987, III, 123.

¹⁸⁵ Bakara: 2/229.

¹⁸⁶ Her iki görüşün delilleri ve detayları için bkz. Züheyli, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, IX, 403; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 337.

¹⁸⁷ Ed Desuki, *Haşiyetü'd-Desuki ala Şerhi'l-Kebir*, II, 518; Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhi*, VI, 2817-2818.

Mâlikîlere göre koca kayıp olduğu için nafakayı vermiyorsa ve yakın olup yeri biliniyorsa ona haber gönderilir. Habere rağmen nafakayı vermez veya cevap vermezse hâkim boşanmaya karar verir. Yeri bilinmiyorsa ve bilinen bir malı da yoksa hâkim, önce kocanın gelip de nafakayı verme ihtimalinden dolayı ona bir mühlet verir. Tanınan mühlet bittikten sonra gelmezse onları boşar.¹⁸⁸

Kocası kayıp olan kadının nafakası, kocanın varsa malı malından, malı yoksa alacağından, alacağı yoksa evi satılarak temin edilebilir.¹⁸⁹

Mâlikîlere göre koca hanımının nafakasını ödememesi veya ödeyememesinden dolayı olan boşanma bir ric'i talâktır. Kadın iddetini bitirmeden eşinin durumu düzelirse veya nafakasını vereceğine karar verirse hanımına geri dönme hakkı vardır.¹⁹⁰ Bu durum kadın için herhangi bir sorun oluşturmaz. Koca kendisine farz olan hanımının nafaka hakkını temin etmediği veya edemediği için bu ayrılmaya karar verilmiştir, ama bu sorun ortadan kalkınca kocanın hanımına dönmesi için bir engel kalmamış oluyor.

1.2.2.1.3. Kayıplık ve Evi Terk Etmesi

İslâm hukukunda kaybolan ve kendisinden haber alınamayan, ölü mü sağ mı olduğu bilinmeyen kişiye “mefkûd”¹⁹¹ evini terk edip giden, hayatta olduğu halde evine gelmeyen kişiye ise “gâib” denilmiştir.¹⁹²

Mâlikî ve Hanbelîlere göre kayıp olan (mefkud) koca hanımına yetecek kadar nafaka bırakmış olsa bile kadın bu sürede zarar görürse ayrılma talebi caizdir. Bu durumda kadının mahkemeye başvuru tarihinden itibaren dört yıl beklenir. Bu sürenin sonunda kayıp olan koca ortaya çıkmazsa, kadın vefat iddeti olan dört ay on gün bekler ve başkasıyla evlenebilir.¹⁹³

Ebu Hanîfe ve İmam Şâfiî'ye göre mefkûd için yaşlılarının hayatı kadar veya seksen yıl bekleme süresi tanınır. Bu görüşe göre olan süre çok uzundur. Bu da kadın açısından sakıncalar içermektedir. Aslında bu ona boşama hakkı tanımamaktır. Çünkü

¹⁸⁸ Ed Desuki, *Haşiyetü'd-Desuki ala Şerhi'l-Kebir*, II, 519; Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VI, 2818.

¹⁸⁹ Ed Desuki, *Haşiyetü'd-Desuki ala Şerhi'l-Kebir*, II, 520.

¹⁹⁰ el Hırşî, *Şarhu Muhtasarı Halil lil Hırşî*, IV, 197; Züheyli, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 403-404.

¹⁹¹ Erdoğan, *Fıkıh Ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 355.

¹⁹² Erdoğan, *Fıkıh Ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 151.

¹⁹³ İbn Rüşd, *Bidayetul Müctehid*, II, 480; Zuhayli, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 416. Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 375-376; Yılmaz, *Yetki ve Sistem Açısından İslam Hukukunda Boşanma*, 159-160.

bu süreden sonra ayrılmanın bir anlamı yoktur. Bundan dolayı da günümüz İslam hukukçuları, İmam Mâlik ve İmam Ahmed b. Hanbel'e ait olan görüşün, kadının iffetini koruması ve ihtiyaçlarının karşılanması bakımından daha uygulanabilir olduğunu söylemektedirler.¹⁹⁴ Osmanlı devleti Hanefî olmasına rağmen 1917 yılında çıkarılan Hukuki Aile Kararnamesi (HAK)¹⁹⁵ bu konuda Hanefilerin kaidelerine değil de Mâlikîlerin kaidelere göre düzenlenmiştir.¹⁹⁶

Evi terk (gaib) durumunda ise Mâlikî ve Hanbelîlere göre kocanın evi terk etmesi uzun süreli olsa ve kadın bundan zarar görürse, koca nafakayı karşılayacak mal bırakmış bile olsa, kadının tefrik hakkı vardır. Mâlikîlere göre evi terk (gaiplik) meşru bir sebebe dayansın veya dayanmasın mutlak olarak tefrik sebebidir. Mâlikîler Hanbelîlerden farklı olarak askerlik, cihat, ticaret, ilim öğrenme gibi meşru bir sebep olsa bile tefrik sebebi olabileceğini söylemişlerdir.¹⁹⁷

Evi terk eden kocanın yeri belli ise hanımı tefrik talep ettikten sonra hâkim kocasına haber göndererek, ya evine dönmesini ister veya da hanımını yanına almasını ister. Bunun için kocaya bir müddet verir. Bu müddet sonunda koca evine dönmez veya hanımını yanına almazsa hâkim onları boşar. Kocanın yeri belli değilse ve bu ayrılık bir yıldan fazla olmuşsa hâkim kadının isteğiyle onları boşar.¹⁹⁸

Mâlikîlere göre koca gaip veya hazır olup da karısıyla cinsel ilişkiyi bir müddet terk ederek veya sürekli ibadetle uğraşarak cinsel ilişkide bulunmayarak kadına zarar verirse kadın mahkemeye başvurup boşanmayı isteyebilir.¹⁹⁹ Mâlikîler, koca, kadının nafakasını verse bile onunla ilişkiye girmemesini ayrılma sebebi olarak kabul etmişler. Bundan anlaşılıyor ki Mâlikîler evi terk eden veya kayıp olan koca ile hanımının ayırmalarının nedeni kadının sadece nafakasının karşılanmaması değildir. Belli ki kadının diğer insani ihtiyaçlarını da dikkate almışlardır.

¹⁹⁴ Yılmaz, *Yetki ve Sistem Açısından İslam Hukukunda Boşanma*, 155-156.

¹⁹⁵ Detaylı bilgi için bkz. Yılmaz Yurtseven, "1917 Tarihli Hukuk-i Aile Kararnamesi Ve Osmanlı Aile Hukukuna Getirdiği Yenilikler", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 11/1-2 (2003), 200-250.

¹⁹⁶ Yurtseven, "Hukuki Aile Kararnamesi", 245.

¹⁹⁷ Zuhayli, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 416; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 375-376; Yılmaz, *Yetki ve Sistem Açısından İslam Hukukunda Boşanma*, 159-160.

¹⁹⁸ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 376.

¹⁹⁹ Bilmen, *Hukuk-i İslamiyye Kamusu*, II, 424.

Bu boşanma Mâlikîlere göre bir bâin talâk, Hanbelîlere göre ise fesih olarak kabul edilmiştir.²⁰⁰

1.2.2.1.4. Kötü Muamele ve Geçimsizlik

Geçimsizlikten maksat eşlerin izzet, şeref ve haysiyete yapılan ithamlar yüzünden meydana gelen tartışmalardır. Kötü muameleden kasıt ise söz veya hareketle kocanın hanımını rahatsız etmesidir.

Kötü muamele ve geçimsizliği boşama sebebi olarak Hanbelîler ve özellikle Mâlikîler kabul etmektedirler. Fakat Hanefî ve Şâfiîler bunu boşanma sebebi olarak kabul etmezler. Mâlikîler iki eş arasındaki geçimsizliğin giderilmesi için ve evliliğin bir cehenneme dönüşmemesi için bu tür ayrılmaları caiz görmüştür.²⁰¹

Kadın geçimsizlikten ve kötü muameleden dolayı mahkemeye başvurur, haklı çıkarsa hâkim başka bir şeye ihtiyaç duymadan boşanmaya hükmeder. Haklı olduğu ispatlanmazsa ret eder fakat kadın tekrar başvurursa bu sefer hâkim koca ve kadının ailelerinden hakem tayin eder. Bu hakemler onların evliliğe devam, bedelli (hul') veya bedelsiz ayrılmaları hususunda uygun olanı tespit ederler. Ayrılma durumunda kusur kocanın ise bâin talâka, kusur kadının ise muhâleaya hükmederler. Hâkim de bunu uygular.²⁰²

Bu konu da Hukuki Aile Kararnamesinde Hanefîlere göre değil Mâlikîlere göre düzenlenmiştir. Hanefîlere göre geçimsizlik kadından kaynaklandığında koca zaten boşama yetkisi vardır ve kadını boşar. Fakat geçimsizlik kocada kaynaklanıyorsa ve koca talâk veya muhâleaya da yanaşmazsa HAK' tan önceki Osmanlı hukukunda yani Hanefîlere göre kadının yapabileceği bir şey yoktu. Bu da kadını zor durumda bırakmıştır. Bundan dolayı olacak ki HAK'ta bu konu Mâlikîlere göre düzenlenmiştir.²⁰³

²⁰⁰ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 375-376; Yılmaz, *Yetki ve Sistem Açısından İslam Hukukunda Boşanma*, 159-160.

²⁰¹ Zuhayli, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, IX, 414.

²⁰² EbuMuhammed Abdul Vehab b. Ali b. Nasr Es Sa'lebi, *Et Telkin Fi Fıkhil Mâliki*, 1. Bs Darul Kutubul Arabiyye, Beyrut 2004, I, 131; Zuhayli *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, IX, 414-415; Aydın, *İslam ve Osmanlı Hukuku Araştırmaları*, 25-26.

²⁰³ Konuyla ilgili madde için bkz. HAK, madde 130.

1.2.2.1.5. Kocanın Mahkûm Olması

Kocanın hapse düşmesi, tutuklanması veya savaşta esir düşmesi halinde, erkeğin durumu, evi terk eden gaibin durumuyla aynıdır. Buna göre Şâfiîlere, Hanefilere ve meşru bir sebebe dayanmadığı için Hanbelîlere göre kadının tefrik hakkı yoktur, boşanma gerçekleşmez. Fakat Mâlikîlere göre ise kocanın evi terk etmesi, ister meşru bir sebebe dayansın ister dayanmasın kadının tefrik hakkı vardır. Bu sebeple de mahkûmiyet ve esirliğin üzerinden bir sene veya daha fazla bir zaman geçerse ve kadın mahkemeye başvurup boşanma talep ederse hâkim, kocaya haber göndermeksizin boşanmaya hükmeder. Bu durumda meydana gelen boşanma ise bâin talâk olur.²⁰⁴

Mâlikîlerin bu konudaki kararlarına baktığımızda diğer üç mezhebe göre kadına tefrik için daha fazla imkân sağlamaktadır. Bunu yapmalarındaki maksat ise kadını korumak ve onun maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılanmasını sağlamaktır. Mâlikîler kadına bu hakları vererek bu durumdaki her kadını eşinden ayırmıyor, sadece bu durumu kabul etmek istemeyen, bu durumdan zarar gördüğünü iddia eden kadına hâkime başvurma hakkı veriyor. Bu da kocada bulunan talâk yetkisine alternatif kadına verilmiş bir hak olarak düşünülebilir.

1.2.3. FESİH

1.2.3.1. Fesihin Tanımı

Sözlük anlamı "bozmak, iki şeyi birbirinden ayırıp dağıtmak, hükümsüz kılmak " gibi anlamlara gelen fesih (fesh), İslâm hukukunda bir akdin veya hukukî bir muamelenin irade ile veya meşru sebeplerden dolayı ortadan kaldırılmasını ifade eder.²⁰⁵

Fesih akit zamanında veya sonradan meydana gelen bozukluk veya eksiklik nedeniyle evlilik akdini bozmak anlamında kullanılır.²⁰⁶ Günümüz hukukunda rücû, iptal, geri alma, cayma gibi birbiriyle yakın ilişki içinde bulunan diğer kavramların İslâm hukukunda genelde fesih kavramı ile karşılandığı söylenebilir. Bu anlamda fesih,

²⁰⁴Seyyid Sabık, *Fıkhus- Sünne*, III, 127-128; Zuhaylî, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, IX, 416; Yılmaz, *Yetki ve Sistem Açısından İslam Hukukunda Boşanma*, 161.

²⁰⁵Ali Bardakoğlu, "Fesih", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları (TDV), Ankara 1995, (XII/427) ; Erdoğan, *Fıkıh Ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, "fesih" md., 141.

²⁰⁶ Karapıçak, *Tefvîz-i Talâk*, 9.

hukukî bir değer kazanmış bir akid veya hukukî işlemin taraflarca yahut hâkim tarafından geriye dönüşlü veya dönüşsüz olarak bozulmasını ifade eder.²⁰⁷

Mâlikîlere göre fâsidliğinde icma edilen akidlerdeki ayrılmalar fesih, Mâlikîlere göre fâsid ama diğer mezheplere göre sahih olan akidler ise talâktır. Buna göre bir erkeğin beşinci kadınla olan evliliği, iddet bekleyen kadının başka biri ile evliliği fesihtir.²⁰⁸ Çünkü bu akidlerin fâsid oluşunda icma vardır ve bu durumda Mâlikîlere göre de fesihtir.

1.2.3.2. Fesih Olan Durumlar

Yukarıda da değindiğimiz gibi feshe sebep olan durumlardan bazıları nikâh akdi esnasındaki eksiklerdir, bazıları ise nikâh akdinden sonra meydana gelen eksiklerdir. Bunlardan nikâh akdi esnasında olanlarını şöyle sıralayabiliriz:

1. Nikâh akdinin sıhhat şartlarından²⁰⁹ birinin bulunmadığı anlaşılmasıdır. Buna karı-kocanın mahrem akraba olduğunun anlaşılması, kadının hali hazırda başka bir erkekle nikâhlı olması veya kadının iddet süresi içinde bulunması gibi durumlarda engellerin varlığı nikâh akdini fesh edeceğine örnek verilebilir.
2. Veli tarafından evlendirilen küçüklerin buluşmadan sonra muhayyerlik hakkını kullanıp fesih talep etmesi,
3. Reşid²¹⁰ olan bir kadın velisinin rızası olmadan, dengi olmayan bir kocayla veya mehr-i misilden az bir mehir ile evlenmesi durumunda velinin fesih talep etmesi.²¹¹

Nikâh akdinden sonra meydana gelen eksiklikleri de şöyle sıralayabiliriz:

1. Eşlerden birinin din değiştirmesi bazı Mâlikîlere göre fesihtir. Bazılarına göre ise erkeğin din değiştirmesi fesih ama kadının din değiştirmesi ise talâktır. Çünkü erkek kâfir olduğunda talâk hakkı olmaz ve fesih olur.²¹²

²⁰⁷ Bardakoğlu, "Fesih", (DİA), XII, 428.

²⁰⁸ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VI, 2597.

²⁰⁹ Bkz, Zuhaylî, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 52-68; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 333.

²¹⁰ Reşid; "işlerini güzelce idare edebilecek şekilde bâliğ olan kimseye yine malını koruma hususunda akıllıca davranarak, sefahattan, israftan kaçınan kimseye reşid denir." (Bkz. Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, "Rüşd" md. 485.)

²¹¹ Zuhaylî, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 277-278; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 355; Karapıçak, *Tefvîz-i Talâk*, 10.

²¹² Bkz. er-Ruayni, *Mevahibul Celil fi Şerhil Muhtasaril Halil*, III, 447.

2. Müslüman olan erkeğin eşinin Müslüman veya ehli kitap olmayı reddetmesi,

3. Eşlerden birisi diğerinin hısımlarından birisiyle hürmet-i musâharayı (evlilikle doğan ve ebedi olarak evlenme engeli doğuran hısımlık) gerektirecek bir fiil işlemesi.²¹³

Bunların dışında da Mâlikîlere göre bazı ayrılıklar fesih olarak değerlendirilmiştir. Bunları da şöyle sıralamak mümkündür:

1. Liân sebebiyle ayrılık. Mâlikîlere göre liân yoluyla ayrılan eşler ebediyen birbirlerine haram olurlar ve hiçbir şekilde evlenemezler. Bu ayrılık da talâk değil fesihtir.

2. Esir olma nedeniyle ayrılık. Mâlikîlere göre esaret eşler arasındaki bağı keser. Kâfir bir kadın savaşta esir düştüğünde kocası da kâfir ise esir olduğu için onun karısı olmaktan çıkar ve bir hayız dönemi geçirerek başkasına helal olur.

3. Kâfir olan eşlerden birinin Müslüman olması nedeniyle ayrılık. Bu durumda ki ayrılık da Mâlikîlere göre fesihtir.²¹⁴ Buradaki son iki madde kâfir olup Müslüman'a esir düşmesi veya eşlerden birinin Müslüman olmasıyla ilgilidir. Bu her iki durumda da Mâlikîlere göre karı- koca birbirinden ayrılmış olur ve bu ayrılık da fesihtir.

Yukarıda saydığımız liân dışındaki durumlardan anlaşılan fesih bir boşama türü olmaktan ziyade evlilikle ilgili bazı şartların eksikliği veya bu şartların bozulmasıyla ilgili olduğudur.

1.2.3.3. Talâk İle Fesih Arasındaki Temel Farklar

Talâk ile fesih mahiyetlerindeki esas itibariyle aynı olup, “evlilik bağını aldirmek” anlamına gelirken, ayrıca bazı özellikleri itibariyle de aralarında bazı farklar vardır. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz;

1. Talâk ile meydana gelen ayrılıkta erkeğin üç talâk hakkından biri veya daha fazlası kullanılmış olurken, fesih ile meydana gelen ayrılıkta ise talâk hakkı kullanılmış olmaz. İmam Mâlik talâk ile fesih birbirinden ayırt ederken ondan iki görüş rivayet edilmiştir. Bir görüşe göre kendisine göre caiz olmayan ama başkası tarafından

²¹³ Zuhayli, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 278.

²¹⁴ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VI, 2598.

caiz görülen bir evlenmedeki ayrılık talâktır, fesih değildir. Öğreğin kendi başına evlenen veya ihramda iken evlenen için ayrılık talâktır. İkinci görüşe göre ise ayrılmalarına sebep olan duruma bakılır. Eğer evliliklerinin devam etmesi caiz olmayan bir durumsa yani eşler ile ilgili bir durum değilse bu ayrılma fesihtir. Eğer ki durum eşler ile ilgili bir durum, bir eksiklik ise bu ayrılık talâktır.²¹⁵

Sonuç olarak ayrılmalarına sebep olan durum evlilik şartları ile ilgili ise fesih, ama eşler ile ilgili ise talâktır.

2. Talâk, bâin ve ric'î olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Talâk bâin olduğunda evlilik bağı derhal sona erer, fakat ric'ide bu bağ iddetin sonuna kadar devam eder. Fesihde ise evlilik bağı derhal sona erer ve feshe neden olan engelin veya durumun giderilmesi şartıyla yeni bir nikâh akdi ve mehir ile kocanın eski hanımına dönmesi mümkün olur. Fakat Mâlikîlerde bu durum liân için geçerli değildir. Çünkü Mâlikîlere göre fesih olan liânda asla geri dönüş olamaz, karı koca birbirlerine ebediyen haram olurlar.²¹⁶

3. Talâk – umumi olarak- hâkimin hükmüne bağlı değilken, fesih bu yönüyle iki çeşittir. Takdir ve tahkike muhtaç olan durumlarda fesih hâkimin hükmüne bağlıdır. Örneğin, denklik, mehir eksikliği, kadının Müslüman olmayı ve kitabî olmayı reddetmesi gibi durumlarda hâkimin hükmü olmadan fesih gerçekleşmez ve hâkim fesih kararı verene kadar da evlilik bağı geçerlidir. Diğer tarafta hâkimin takdir ve tahkikine muhtaç olmayan, herkesin bildiği eksikliklerde ise hâkimin hükmüne gerek olmaksızın hemen fesih meydana gelmiş olur. İrtidat, hürmet-i musahere münasebeti, yakın akrabalık gibi evliliğe engel teşkil eden durumlar buna örnektir.²¹⁷ Liân Mâlikîlere göre talâk olmamakla beraber hâkimin hükmüne bağlı olmayan bir ayrılıktır.²¹⁸

4. Talâk ile fesih, mahiyetleri ve sebepleri bakımından da bazı farklılıklar içermektedir. Talâk geçerli sahih bir evliliği sona erdirirken; fesih ise akit esnasında veya sonrasında meydana gelip evliliğin devamına engel olan veya akdin bağlayıcılığını kaldıran durumlarda akdi bozar ve geçersiz kılar.²¹⁹ Fakat liân Mâlikîlerde sahih bir evlilikten sonra olmasına rağmen talâk değil, fesihtir. Bunun nedeni ileriki sayfalarda

²¹⁵ İbn Rüşd, *Bidayetü'l Müctehid*, III, 39.

²¹⁶ İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 138-139.

²¹⁷ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 356; Yılmaz, *Yetki ve Sistem Açısından İslam Hukukunda Boşanma*, 7-8.

²¹⁸ Zuhayli, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 280.

²¹⁹ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VI, 2597-2598; Zuhayli, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 277-278.

detaylı bir şekilde liân konusunda denileceği gibi eşleri ebediyen birbirlerinden ayırdığı için fesih olarak kabul edilmiştir.

5. Talâk halvet-i sahîhadan önce olursa kadın duruma göre mehr-i müsemmânın yarısına veya “mut’a”²²⁰ almaya hak kazanırken, aynı durumun fesihte meydana gelmesi halinde, ayrılığın sebebi ister koca, ister kadın olsun, kadının böyle bir hakkı yoktur.²²¹

1.2.4. LİÂN

Liân, kelime olarak “lanetleşmek”²²² “karşılıklı sövüşme, birbirine lanet okuma”²²³ anlamına gelirken terim anlamı ise “karısına zina isnâd eden veya çocuğunun nesebini reddeden, fakat bu iddiasını dört şahitle ispat edemeyen erkeğin, mahkemede hâkim huzurunda karısıyla özel bir şekilde yeminleşmesini”²²⁴ ifade etmektedir.

Kur’an-ı Kerim’de yer alan şu ayeti kerimeler, hem kocanın liân yoluyla boşanabileceğine delil olurken hem de liânın nasıl yapılacağı hakkında bilgi vermektedir;

“Eşlerine zina isnadında bulunup da, kendilerinden başka şahitleri olmayanlara gelince, onlardan her birinin şahitliği dört defa, kendisinin mutlaka doğru söyleyenlerden olduğuna Allah’ı şahit tutmasıdır. Beşinci defasında, eğer yalan söyleyenlerden ise, Allah’ın lânetinin kendisi üzerine olmasını diler. Kadının da dört defa Allah’ı şahit tutup, kocasının mutlaka yalan söyleyenlerden olduğuna şahitlik etmesi, cezayı kendisinden kaldırır. Beşinci defada, eğer erkek (koca) doğrulardan ise, Allah’ın gazabının kendisi üzerine olmasını diler”.²²⁵ Bu ayetlerde hem liânın ne olduğunu hem de nasıl yapıldığını anlatılmaktadır.

Liân ile ilgili getirilen hadis delili ise şu rivayettir:

²²⁰ Müt’a; mehir kesilmeyen, zifaf veya halvet gerçekleşmeden boşanmış olan kadına verilmesi gereken mal veya eşyadır. Gönlünü hoş etmek amacıyla verilen mehirden farklı bir şeydir.(bkz. Bakara: 2/236; Erdoğan, *Fıkıh Ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 435.)

²²¹ Zuhayli, *İslam Fıkıhı Ansiklopedisi*, IX, 278; Yılmaz, *Yetki ve Sistem Açısından İslam Hukukunda Boşanma*, 8.

²²² Erdoğan, *Fıkıh Ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 327.

²²³ Bilmen, *Hukuki İslamiyye Kamusu*, II., 391.

²²⁴ Mehmet Akif Aydın, “Lian”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları (TDV), Ankara 2003, XXVII, 172; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 381; Yılmaz, *Yetki ve Sistem Açısından İslam Hukukunda Boşanma*, 169.

²²⁵ Nur: 24/6-9.

“Sehl b. Sa'd es-Sâidi'den: Uveymir el-Aclanî, Ensar'dan Asım b. Adiyye gelerek şöyle dedi:

— “Ya Asım, karısını yabancı biriyle yakalayan adama ne dersin, o yabancıyı öldürse, siz de (kısas olarak) onu öldürür müsünüz, ya da bu adam nasıl hareket edecek? Benim adıma bu meseleyi Resûlullah (s.a.v.)'a soruver”. Asım, Resûlullah (s.a.v.)'a sorunca, Resûlullah bu suallerden hoşlanmadı ve ayıpladı. Öyle ki Resûlullah (s.a.v.)'dan işittikleri Asım'ın ağırına gitti. Asım evine dönünce Uveymir onun yanına gelerek:

—“Ya Asım! Resûlullah sana ne cevap verdi?” dedi. Asım:
—“Başıma iş açtın. Resûlullah sorduğum meseleden hoşlanmadı.” deyince Uveymir:
— “Resûlullah (s.a.v.)'a sormadan bu meselenin peşini bırakmam” dedi. Bunun üzerine Uveymir, Resûlullah (s.a.v.) ashopla birlikte yanına vardı ve dedi ki:
—“Ya Resûlallah, karısını yabancı biriyle yakalayan adama ne dersin, o yabancıyı öldürse siz de onu (kısas olarak) öldürür müsünüz ya da bu adam nasıl hareket edecek?”

Resûlullah (s.a.v.) cevap olarak:

—“Senin ve hanımın hakkında âyet indirildi. Git hanımını getir” dedi. Sehl der ki: “Ben ashopla beraber Resûlullah (s.a.v.)'ın yanında iken onlar da lanetleştiler.”

Uveymir:

— “Bununla evli kalırsam ona iftira edebilirim, ya Resûlullah!” dedi. Resûlullah ona boşamasını emretmeden üç talâkla karısını boşadı.”²²⁶

Liân, kocanın hanımına zina suçlamasında bulunarak mahkemede boşanma davası açıp usulüne uygun bir şekilde boşanması anlamına gelmektedir. Bundan dolayı liânın hukuki bir geçerliliği olabilmesi için hâkim huzurunda yapılması lazımdır.²²⁷

Koca hanımının zina yaptığını veya ondan olan çocuğunun kendisine ait olmadığını iddia edip hâkime başvurduğunda şahitleri de yoksa yukarıdaki ayetlerde de geçtiği gibi hâkim iki eşe de liân yapmalarını emreder. İlk önce koca başlar. Dört defa “Allah şahidim olsun ki onun zina yaptığını gördüm” veya “ o çocuk benden değildir.”

²²⁶ Mâlik, *Talâk*: 29/13, no; 34.

²²⁷İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid*, III, 133.

der. Beşincisinde ise hanımını da göstererek onun hakkında söyledikleri için “Eğer yalan söylüyorsam Allah’ın laneti üzerime olsun.”der. Daha sonra liân sırası kadına gelir. Kadın da dört defa “Allah şahidim olsun ki o (koca) yalancıdır.”der. Beşincisinde ise “eğer o (koca) doğru söylüyorsa Allah’ın gazabı üzerime olsun” der.²²⁸ Böylece koca iftira cezasından kadın da zina cezasından kurtulmuş ve liândan dolayı da birbirlerinden ayrılmış olurlar.

Liân, yemin mi şahitlik mi konusunda mezheplerin ihtilafı vardır. Hanefiler hariç, cumhura göre liân bir yemindir.²²⁹

1.2.4.1. Liânın Şartları

Mâlikîlerde liânın gerekliliği için şart olan sadece kocanın Müslüman olmasıdır. Hanımı Müslüman olmasa bile liân geçerli olur. Liân yapanların akıllı ve balığ olmaları Mâlikîler için yeterlidir.²³⁰

İmam Mâlik’e göre liân sahih nikâhta olduğu gibi fasid nikâhta da geçerli olur ve hüküm aynıdır. Çünkü nikâh fasid olduğu zaman da nesep sabit olur. Liânın geçerli olabilmesi için koca, karısının sadece zina ettiğini ve bunu gördüğünü iddia ettiği zaman liân edebilir ama hanımı zina ettikten sonra ona yaklaşmadığını söylemesi de şarttır. Eğer ona yaklaşmışsa o zaman liân yapamaz. Fakat diğer üç imama göre ona yaklaşmadığını söylemesi şart değildir. Eğer koca sadece zina ettiğini iddia eder de gördüğünü söylemezse Mâlikîlerin dışındaki mezheplere göre liân gerekir. Fakat İmam Mâlik’ten bu konuda iki rivayet gelmiştir. Meşhur rivayete göre mutlak zina iddiası kabul olmaz iken diğer rivayete göre ise kabul olunur.²³¹

Liânın geçerli olabilmesi için kocanın karısının başkasından hamile olduğunu veya onun zina yaptığını gördüğünde acele etmesi de Mâlikîler için şarttır. Bunu mazeretsiz bir gün bile geciktirirse artık liân yapamaz. Mâlikîlerde liân için yapılırken

²²⁸ Sahnûn, *Mudevvene*, II, 352-353; Zuhayli, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 446.

²²⁹ Kâsânî, *Bedâiyu’s – Sanâyi fi Tertibi’ş- Şerâyi*, III, 241-242; İbn Rüşd, *Bidayetü’l-Müctehid*, III, 131; Zuhayli, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 452.

²³⁰ İbn Cüzey, *Kavaninul Fıkhîyye*, 413; Zuhayli, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 439.

²³¹ İbn Cüzey, *Kavaninul Fıkhîyye*, 413; İbn Rüşd, *Bidayetü’l-Müctehid*, III, 127; Zuhayli, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 433-434.

bir şart daha vardır. O da ayette olduğu gibi eşlerin dört defa “eşhedu” lafzını, beşincide ise erkeğin lanet, kadının da gazap kelimesini kullanılmasıdır.²³²

Mâlikîlerde liânın geçerli olabilmesi için diğer bir şart ise koca doğumdan önce çocuğu red etmelidir. Bunun için de uzun süreden beri eşiyle ilişkiye girmediğini ve bir hayız döneminin geçtiğini söylemesi lazımdır. Mazeretsiz bir şekilde çocuk dünyaya gelene kadar susarsa kocanın liânı kabul olunmaz ve ona had cezası uygulanır.²³³

Liânın asıl amacı kadının zinasını tespit etmek ve zinadan olan çocuğun kocaya nispetini engellemektir. Liânın sonucunda ise kadın zinadan, erkek de zina iftirası cezasından kurtulmuş olur ve ayrılma²³⁴ Hanefîlere göre hâkimin tefrik kararıyla, cumhura göre ise hâkimin tefrik kararına bağlı kalmadan gerçekleşmiş olur.²³⁵

1.2.4. 2. Liândan Dönüş

İmam Mâlik ve cumhura göre koca liândan çekinirse ona iftira cezası olarak seksen değnek vurulur. İmam Ebu Hanife ise hâkim uygun gördüğü zaman hapse atılır. Fakat kadın liândan çekinirse üç imama göre (İmam Mâlik, İmam Şâfiî ve İmam Ahmed) eğer koca hanımıyla ilişkiye girmiş ve evlilik şartları kocada mevcutsa, o kadın recm edilir. Eğer ki koca hanımıyla cinsel ilişkiye girmemişse o zaman kadına yüz değnek vurulur. İmam Ebu Hanife'ye göre ise kadın liândan çekinirse recm edilmez liân edinceye kadar hapsedilir.²³⁶ Ama kadın kocasını tasdik ederse Hanefîlere göre zina haddi uygulanmaz ve serbest bırakılır.²³⁷

Liândan sonra koca yalanını itiraf ederse ona kazif²³⁸ haddi uygulanır. Bu konuda dört mezhep de ittifak etmiştir. Çünkü liân koca için şahitlik²³⁹ olarak kabul edilir. Koca

²³² Halil İbn İshak, *Muhtasarul Allametu Halil*, Darul Hadis, Kahire 2005, 128; Zuhayli, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 442.

²³³ İbn Cüzey, *Kavaninul Fıkhiyye*, 413; Zuhayli, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 444.

²³⁴ Burada “boşanma” yerine “ayrılma” kelimesini bilinçli olarak kullandık. Çünkü Hanefîlerin dışındaki çoğunluğa göre liândan dolayı oluşan ayrılık talâk değil fesihtir. Bkz. Ahmet Yaman, *İslam Aile Hukuku*, (12. Baskı), Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları (İFAV), İstanbul 2013, 96-97.

²³⁵ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 381-382; Yılmaz, *Yetki ve Sistem Açısından İslam Hukukunda Boşanma*, 170.

²³⁶ İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid*, III, 135-136; İbn Cüzey, *Kavaninul Fıkhiyye*, 413-414; Acar, *İslam Aile Hukuku*, 259.

²³⁷ Zuhayli, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 449.

²³⁸ Kazf: “iftira; bir kimseye ta'yir ve şetm kasdıyla zina isnad etmek.” (bkz. Erdoğan, “Fıkıh Sözlüğü”, 299.)

kendini yalanladığı zaman bu, hanımının namus ve ırzı hakkındaki karalamayı artırmış olur. Böylece kazfî tekrarlamış olur. Bu durumda kocaya tazir cezası²⁴⁰ verilmez. Ona verilecek ceza yabancıya kazif yaptığında gerekli olan cezadan daha az olmamalıdır.²⁴¹ Mâlikîlere göre liândan sonra itiraf etse bile birbirlerinden ayrılırlar ama çocuk o adamın çocuğu olarak kabul edilir.²⁴²

Yalanını itiraf ettikten sonra hanımının zina ettiğini tekrar iddia edip ve delilinin olduğunu söylese bile kabul edilmez. Koca hanımı liân yapmadan önce yalanını itiraf ederse ona kazif haddi verilir ama hanımından ayrılmış olmaz ve evlilik hayatları devam eder. Kadın liân etikten sonra itiraf etse bile birbirlerinden ayrılırlar ve ebediyen evlenemezler.²⁴³

1.2.4. 3. Liânın Sonucu

Âlimler birbirleriyle liân eden eşler bizzat liân veya hâkim kararıyla ayrılmaları gerektiği konusunda ittifak etmişlerdir. Çünkü evlilik ciddi bir konudur ve temelinde sevgi, saygı ve karşılıklı güven vardır. Liân eden eşler birbirlerine iftira veya zina gibi ciddi ve insanı rencide edecek, kıracak ithamlarda bulunmuşlardır. Bunu yapan insanların birbirlerine karşı sevgi, saygı göstererek ve mutlu bir şekilde yaşaması çok fazla olanaklı görünmemektedir. Bundan dolayı da evliliklerinin devam etmesine pek imkân yoktur. Fakat liândan sonra tekrar evlenip evlenmeme konusunda ise İmam Mâlik ve cumhura göre evlenemezler, ama Ebu Hanife'ye göre ise cezadan sonra isterlerse birbirleriyle evlenebilirler.²⁴⁴

Cumhura göre koca liân yapmazsa eğer hanımı iffetli ise kocaya kazif haddi eğer hanımı iffetli değilse kocaya tazir haddi gerekir. Mâlikîlere göre kadın liân yapmazsa eğer kadın bakire ise zina haddi (celde²⁴⁵), evli ise recm gerekir.²⁴⁶

²³⁹ Hanefîler dışındaki cumhura göre liân her ne kadar şahitlik olarak kullanılıyorsa da aslında yemindir. Fakat yemin yerine şahitlik kelimesinin kullanılması da yaygın bir şeydir. Bkz. İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid*, III, 131.

²⁴⁰ Tazir; "Hakkında belli bir ceza, bir şer'i had bulunmayan suçlardan dolayı tertip ve tatbik edilecek olan te'dip ve ceza." (Bkz: Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 551.)

²⁴¹ Zuhayli, *İslam Fıkıhı Ansiklopedisi*, IX, 450.

²⁴² Sahnûn, *Mudevvene*, II, 354.

²⁴³ İbn Cüzey, *Kavaninul Fıkhiyye*, 415; Zuhayli, *İslam Fıkıhı Ansiklopedisi*, IX, 450-451.

²⁴⁴ İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid*, III, 136.

²⁴⁵ Celde, sopa cezası. (Bkz. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 69.)

²⁴⁶ Sahnûn, *Mudevvene*, II, 358; Zuhayli, *İslam Fıkıhı Ansiklopedisi*, IX, 452.

Liân eden eşler birbirlerinden ne zaman ayrılır konusuna gelince İmam Mâlik'e göre koca ile eşinin liânı bitince ayrılma gerçekleşir. Hâkimin kararına olmadan ayrılık gerçekleşir. Çünkü onlara göre ayrılığın sebebi liândır ve liân gerçekleşmiştir. O zaman liân bitince ayrılıkla gerçekleşmiş olur.²⁴⁷

Liân İmam Mâlik ve İmam Şâfi'ye göre bir yemindir ve yeminin hükümleri geçerlidir. Bundan dolayı yemini sahih olan her kişinin liânın geçerlidir. Bunun için hür, köle, Müslüman, kâfir olsun her karı- kocanın liânı geçerlidir. Kâfir olan eşler Müslüman hâkime başvururlarsa liânları olur, başvurmazlarsa onlar için liân yoktur.²⁴⁸

1.2.5. ZİHÂR

1.2.5.1. Zihârın Tanımı

Zihârın kelime anlamı “sırt, arka, sırt çevirme” anlamlarına gelmektedir. Zihâr, fikhî bir terim olarak da “kocanın hanımını veya hanımının bir organını, aralarında ebedi evlenme engeli bulunan bir kadına veya onlardan birinin mahrem bir organına benzeterek hanımını kendisine haram kılması” olarak tarif edilmektedir.²⁴⁹ Koca hanımına “Sen annem gibisin” veya “sen bana annemin sırtı gibisin” veya da “sen bana bacım gibisin” diyerek zihârda bulunmuş olur.

Zihâr, Cahiliye döneminde kocaların, hanımlarını boşama konusunda başvurdukları en ağır yöntemdir. Zihârı, o dönemde koca hanımına kızdığı zaman ona işkence ve zulüm aracı olarak kullanılmaktaydı. Koca hanımına kızdığı zaman “ yemin ederim ki senin sırtın benim anamın sırtı gibidir” diyerek hanımını kendisine ebedi olarak haram kılar, onu cezalandırırdı. Bu durumda İslam öncesi Arap toplumunun adetlerine göre kadın kocasına haram olduğu gibi bir başkasıyla evlenmesi de söz konusu olmamaktaydı. Sonuç olarak kadın ne evli ne de bekâr sayılırdı.²⁵⁰

İslam dini ise bu zulüm aracı olan ve İslam öncesi Arap toplumunun adetlerine göre bir boşama yöntemi olan zihârı bir boşama aracı olmaktan çıkarmış ve haram

²⁴⁷ Sahnûn, *Mudevvene*, II, 354; İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 137-138.

²⁴⁸ Sâbunî, *Ahkâm Tefsiri*, II, 139; İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid*, III, 131.

²⁴⁹ Ahmet Yaman, , “Zihâr”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları (TDV), Ankara 20014, XXXIV, 387; Zuhaylî, *İslam Fıkhu Ansiklopedisi*, IX, 456-458; Yılmaz, *Yetki ve Sistem Açısından İslam Hukukunda Boşanma*, 173; Karapıçak, *Tefvîz-i Talâk*, 12-13.

²⁵⁰ Sâbunî, *Ahkâm Tefsiri*, II, 467; Cezîrî, *İslam Fıkhu*, VI, 2693.

kılmıştır.²⁵¹ Zihâr İslam döneminde kusurlu bir davranış olarak nitelendirilmiş ve bunun için kefareti gerekli bulmuştur.²⁵²

Kur'an-ı Kerim'de zihâr ile ilgili şu ayetler yer almaktadır: “İçinizden/Sizden kadınlara zihâr edenler (sen bana anamın sırtı gibisin diyenler) bilmelidirler ki, o kadınlar onların anaları değildir. Onların anaları, ancak kendilerini doğuran kadınlardır. Onlar, çirkin ve yalan olan bir söz söylüyorlar. Bununla birlikte (geçmişte böyle bir şey yapmış olanları) Allah affedici ve bağışlayıcıdır. Kadınlara zihâr yapıp sonra söylediklerinden dönenenler, karılarıyla cinsel birleşme yapmadan önce, bir köleyi hürriyetine kavuşturursunlar. Size öğütlenen (hüküm) budur. Allah yaptıklarınızdan haberdardır. Buna imkân bulamayan karısıyla cinsel birleşme yapmadan önce aralıksız olarak iki ay oruç tutsun. Buna da gücü yetmeyen, altmış fakiri doyursun. Allah ve elçisine inanmanız için bu hükümler konmuştur. Bunlar, Allah'ın sınırlarıdır/hükümleridir. İnkâr edenler için acı bir azap vardır”.²⁵³

Yukarıdaki ayette anlaşıldığı gibi İslam'da zihâr, evliliği boşanma ile sonuçlandıran bir uygulama kabul edilmemektedir. Fakat bunu yapan kişi yaptığı andan itibaren, ayette belirtilen kefareti vermedikçe hanımıyla cinsel ilişkiye giremez. Koca kefareti vermekten kaçınırsa kadının mahkemeye başvurma hakkı vardır. Kadının başvurusu üzerine hâkim, kocayı kefareti vererek hanımına dönmeye veya onu boşamaya zorlar. Koca bunların hiç birisini de yapmazsa hâkim kadının isteği üzerine boşamaya hükmedebilir.²⁵⁴

1.2.5.2. Zihârın Geçerli Olduğu Durumlar

Mâlikilere göre zihârın geçerli olması için bazı şartlar vardır. Bunlar;

1. Zihâr yapan kişi Müslüman olmalıdır. Müslüman olmayanın, zihâr yapıp sonra Müslüman olanın zihârı geçerli değildir.

²⁵¹ Ed Desuki, *Haşiyetü'd-Desuki ala Şerhi'l-Kebir*, II, 439; Zuhaylî, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 456; Yılmaz, *Yetki ve Sistem Açısından İslam Hukukunda Boşanma*, 173.

²⁵² Hasan Güleç, "Zihâr", *İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, ed. İbrahim Kâfi Dönmez, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları (MİFAV), İstanbul 2006, IV, 2266.

²⁵³ Mücadele: 58/2-4.

²⁵⁴ Acar, *Ana Hatlarıyla İslam Aile Hukuku*, 260-261; Yılmaz, *Yetki ve Sistem Açısından İslam Hukukunda Boşanma*, 174.

2. Zihâr yapan kişinin mükellef olması gerekir. Çocuk, deli, uyuyan, baygın ve helal şeyle sarhoş olan kişilerin zihârı geçerli değildir. Fakat haram şeyle sarhoş olmuşsa o zaman zihârı geçerlidir.

3. Zihâr yapan kişinin baskı altında olmaması lazımdır. Zorla zihâr yaptırılan kişinin zihârı geçerli değildir.²⁵⁵

Yukarıdaki şartların dışında zihârın geçerli olup olmaması açısından Mâlikîlere göre bazı detaylar vardır, onlara da değinmemiz faydalı olacaktır.

Koca hanımını kendisine evlenmesi haram olan birine veya onların bir organına benzetmesinde zihâr meydana geleceğinde ittifak vardır. Fakat karısını yabancı bir kadının sırtına benzetirse Mâlikîlere göre zihâr olur. Burada benzetmenin özellikle “sırt” yapılması ve zihâr niyetiyle yapılması şartı vardır.²⁵⁶

Mâlikîlerde kadın kocasına zihâr yaparsa geçerli değildir ve o kadına ne yemin ne de zihâr kefareti gerekir.²⁵⁷

Koca karısına “Sen benim için annem gibisin” diyerek “sırt” kelimesini kullanmazsa Mâlikîye göre niyeti ne olursa olsun yine zihârdır. Fakat Hanefî ve Şâfiî’ye göre niyetine bakılır.²⁵⁸

Bir adam evlilik teklifinde bulunurken bir kadını göstererek “o benim annemdir” derse ve bunu annesinin onuru, büyüklüğü veya cömertliği gibi bir özellik kastıyla söylemezse zihâr olur.²⁵⁹

Mâlikîlere göre “evden çıkarsan veya şu eve girersen veyahut şu ay gelirse sen bana annemin sırtı gibi olasan” derse zihâr bu sözü söylediği andan itibaren geçerlidir. Yani kefareti vermeden hanımına dönemez.²⁶⁰ Ama koca eşine “bugün evden çıkarsan veya eve girersen bana annemin sırtı gibi ol” dese ve o gün eve girmese veya evden çıkmazsa zihâr olmaz. Aynı şekilde bunu birinin gelişine bağlarsa ve o kişi gelmezse

²⁵⁵Ebü Abdullah Muhammed b. Yusuf b. Ebi'l-Kâsım (v.897/1491), *et-Tâc ve'l-İklîl li Muhtasari Halîl*, Dârü 'l-Kü tübi'İlmiyye, yy, 1994, V, 422-423; Cezîrî, *İslam Fıkhi*, VI, 2704-2705; Zuhayli, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, IX, 462.

²⁵⁶ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhi*, VI, 2705.

²⁵⁷ ed -Desuki, *Haşiyetü'd-Desuki ala Şerhi'l-Kebir*, II, 439.

²⁵⁸ İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 105.

²⁵⁹ el -Hırşi, *Şarhu Muhtasari Halil lil Hırşi*, IV, 110.

²⁶⁰ Zuhayli, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, IX, 458.

yine zihâr meydana gelmez.²⁶¹ Bu durumda şart koştığı şey meydana gelmediğinden zihâr geçerli olmuyor. Çünkü zihârı o gün evden çıkmaya veya o gün eve girmeye bağlamıştı ve o fiil de oluşmadığı için zihâr da oluşmamış oluyor.

Koca zihârı eşinin isteğine bağlayabilir. Örneğin eşine “İstersen sen bana annemin sırtı gibisin” derse zihâr geçerli olur. Kadın isterse zihâr olur ama istemezse zihâr geçerli olmaz.²⁶²

Mâlikîlere göre müşrik iken zihâr yapıp Müslüman olanın zihârı geçerli değildir. Onun için kefaret gerekmez. Aynı zamanda çocuğun da zihârı geçerli değildir. Ama sarhoşun talâkı gibi zihârı da geçerlidir.²⁶³

İmam Mâlik’e göre kocanın eşini kendisiyle evlenmesi ebediyen haram olmayan bir kadına benzetmesi de zihâr olur.²⁶⁴

Erkeğin sırtına benzetme yapılarak yapılan zihârda ihtilaf vardır. Bu konuda Mâlikîlerin meşhur görüşüne göre zihâr geçerlidir. Ama geçerli olması için niyet şarttır.²⁶⁵

Kocanın, nikâhlı eşine yaptığı zihârın geçerli olduğu konusunda ittifak varken nikâhı altında olmayan kadın için yaptığı zihârın geçerli olup olmaması konusunda ihtilaf vardır. İmam Mâlik’e göre nikâhlı eşi olmasa bile “ şu kadınla evlenirsem, anamın sırtı gibi olsun” veya “herhangi bir kadınla evlenirsem, anamın sırtı gibi olsun” veyahut “evleneceğim her kadın anamın sırtı gibi olsun” derse zihârı geçerlidir ve evlenmek istediği zaman kefaret vermeden evlenemez. Bu durumda bir veya daha fazla kadınla evlense bile sadece bir tane kefaret vermesi yeterlidir. Evlendiği kadın sayısı kadar kefaret vermesine gerek yoktur.²⁶⁶

Kocanın, hayızlı, nifaslı hac ya da umre ihramında olan eşine zihâr yapması geçerlidir.²⁶⁷

²⁶¹ el -Hırşi, *Şarhu Muhtasarı Halil lil Hırşi*, IV, 107; İbnu'l-Berâzeî, *et-Tehzîb fî İhtisâri'l-Müdevvene*, II, 261.

²⁶² Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhi*, VI, 2707.

²⁶³ ed -Desuki, *Haşiyetü'd-Desuki ala Şerhi'l-Kebir*, II, 439; İbnu'l-Berâzeî, *et-Tehzîb fî ihtisâri'l-Müdevvene*, II, 260.

²⁶⁴ İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 105.

²⁶⁵ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhi*, VI, 2705.

²⁶⁶ İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 111; el Hırşi, *Şarhu Muhtasarı Halil lil Hırşi*, IV, 107.

²⁶⁷ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhi*, VI, 2699.

İmam Mâlik ve İmam Şâfiî'ye göre kadının kocasına yaptığı zihâr geçersizdir ve kadın için kefarete gerekmez. Onlara göre zihâr talâk gibidir. Kadının talâkı nasıl sayılmıyorsa zihârı da sayılmaz. Zihârı yemine kıyas edenlere göre ise kadına yemin kefareti gereklidir. Bu konuda İmam Mâlik ve İmam Şâfiî'nin görüşü daha meşhurdur.²⁶⁸

1.2.5.3. Zihârdan Dönüş ve Zihârın Sonucu

Eşine zihâr eden kişi günaha girmiş olur ve aynı zamanda eğer eşini boşamayıp onunla evlilik hayatına devam etmek istiyorsa da kefarete gerekir. Eğer koca hanımını boşar veya hanımı vefat ederse o zaman kefarete gerekmez. Bilerek veya bilmeyerek veyahut unutarak cinsel ilişkiye girerse ve daha sonra hanımını boşasa veya vefat etse bile yine kefarete vermek zorundadır. Koca zihârdan sonra kefarete vermeden boşadığı eşiyile tekrar evlenirse kefarete geri gelir. Yani kefarete vermeden o kadınla evliliğini sürdüremez.²⁶⁹ Eğer hem boşamaz hem de zihâr kefareti ödemezse hanımı mahkeme başvurması hakkı vardır.

Zihâr yapan koca zihârından döndükten, kefarete verdikten veya cinsel ilişkiye girdikten sonra tekrar zihâr ederse yeni bir kefarete vermek zorundadır.²⁷⁰ Fakat daha dönmeden veya cinsel ilişkiye girmeden o anda birden fazla sayıda “sen bana anamın sırtı gibisin” der ve bunu birden çok zihâr niyetiyle söylemezse sadece bir kefarete vermesi yeterlidir. Aynı şekilde birden çok eşi olan biri eşlerine “siz bana anamın sırtı gibisiniz” derse sadece bir kefarete yeterlidir.²⁷¹

Mâlikîlere göre koca üç talâkla veya cinsel ilişkiye girmediyse eşini boşadıktan sonra ona zihâr ederse zihârı geçerli olmaz. Çünkü o anda kadın onun eşi sayılmaz ve yabancıdır. Yabancıya da zihâr olmaz ancak daha önceden değindiğimiz gibi ileride evlenme şartına bağlarsa o zaman yabancı kadına yapılan zihârı geçerli olur.²⁷² Koca önce zihâr edip sonra da kadını boşarsa zihâr geçerlidir. Bu duruma koca eşine dönüş yaptığında veya onunla yeniden evlendiğinde zihâr kefareti vermesi gerekir.

²⁶⁸İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 112; Cezîrî, *İslam Fıkhı*, VI, 2698.

²⁶⁹ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VI, 2717; Zuhayli, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 470-471.

²⁷⁰ el- Hırşî, *Şarhu Muhtasarı Halil lil Hırşî*, IV, 107-108.

²⁷¹ el- Hırşî, *Şarhu Muhtasarı Halil lil Hırşî*, IV, 108.

²⁷² el- Hırşî, *Şarhu Muhtasarı Halil lil Hırşî*, IV, 109.

Zihâr eden kocanın hanımıyla cinsel ilişkiye girmesinin haram olduğu konusunda ittifak vardır. Fakat bunun dışında kadını öpmek, onunla uyumak, vücuduna şehvetle bakmak gibi durumların haramlığı konusunda ihtilaf etmişlerdir.

İmam Mâlik'e göre bu tür durumlar da haramdır. Çünkü İmam Mâlik'e göre zihârla ilgili ayetteki "temas" hem cinsel ilişkiyi hem de diğer durumları kapsar.²⁷³ Aynı şekilde Mâlikîlere göre el yüz hariç hanımının bedenine bile bakması caiz değildir.²⁷⁴

Cumhura göre zihâr yapan koca zihârandan dönmedikçe ona kefarete gerekmez.²⁷⁵ Onların delili yukarıda da geçen şu ayet-i kerimede "*Kadınlara zihâr yapıp sonra söylediklerinden dönenenler, karılarıyla cinsel birleşme yapmadan önce, bir köleyi hürriyetine kavuştururlar*"²⁷⁶ geçen ibaredir. Çünkü bu ayeti kerime dönenlere kefarete olarak köle azat etmeyi emrediyor. Cumhur, zihârî yemin olarak kabul etmektedir. Yeminini bozmayana kefarete gerekmez. Burada da koca zihârdan dönmeyince yeminini bozmuş oluyor ve onun kefarete vermesi gerekmemektedir. Koca zihâr yapıp sonra hanımına dönse ve sonra da tekrar zihâr yaparsa ona iki zihâr kefareti gerekir.²⁷⁷

İmam Mâlik'in sahih olan rivayetine, İmam Ebu Hanife ve İmam Ahmed b.Hanbel'e göre zihârdan dönmekten kasıt, kocanın hanımıyla cinsel ilişkiye girmeye karar vermesidir.²⁷⁸

İmam Mâlik'e göre koca zihâr yaptıktan sonra eşini boşarsa ve kefarete vermezse daha sonra tekrar evlense veya iddet dönemindeyken ona dönse bile kefarete vermesi lazımdır. Kefarete vermeden onunla cinsel ilişkiye girmesi haramdır.²⁷⁹

1.2.5.4. Zihâr Kefareti

Hür bir insanın kefareti üç şekilde olabilir.

1. Mü'min bir köleyi veya cariyeği özgürlüğüne kavuşturmak. Gücü yetenin bunu yapması gerekir.

²⁷³İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 113; Zuhayli, *İslam Fıkhu Ansiklopedisi*, IX, 469.

²⁷⁴ Mevdudi Ebu'l Al'â, *Tefhimul Kur'an*, (Trc. Muhammed Han Kayani ve ark.), İnsan yayınları, İstanbul 1996, VI, 168.

²⁷⁵ İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 107.

²⁷⁶ Mücadele: 58/3.

²⁷⁷ er-Ruayni, *Mevahibul Celil fi Şerhil Muhtasaril Halil*, IV, 120.

²⁷⁸İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 107; el Hırşi, *Şarhu Muhtasarı Halil lil Hırşi*, IV, 110; Zuhayli, *İslam Fıkhu Ansiklopedisi*, IX, 472.

²⁷⁹ İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 115.

2. Köle veya cariye azat edecek gücü yoksa veya köle veya cariye bulamazsa altmış gün üst üste oruç tutması gerekir.
3. İki ay oruç tutamayan kişinin ise altmış fakiri doyurması gerekir.

İmam Mâlik'e göre altmış gün oruç tutarken zihâr yaptığı eşiyile bilerek veya bilmeyerek ilişkiye girerse orucunu yeni baştan tutması lazımdır. Ama zihâr yaptığı eşinin dışındaki bir eşiyile gündüz olmamak şartıyla cinsel ilişkiye girerse orucun peş peşeliğine zarar vermez. Koca mukim iken hasta olursa ve orucunu açarsa orucun peş peşe olma özelliğini bozmadır. Tutmadığı orucu veya oruçları geri kalanlarla birleştirir. Adam unutarak iftar ederse orucun peş peşe olma özelliğini bozmadır. Bayramlardan veya Ramazandan dolayı ara verirse bu da orucun peş peşe olma özelliğine zarar vermez. Ama bunu bilerek ve planlayarak yapmaması gerekir. Adam bilerek bayramlara veya ramazana denk getirirse o zaman orucun peş peşe olma özelliğini bozar.²⁸⁰ Bilmeden bayramlara denk getirirse bayram günleri ve teşrik günlerinde oruç tutmaz. Dördüncü günü artık oruç tutması gerekir. O gün tutmazsa kefaret orucunun sürekliliğine zarar vermiş olur.²⁸¹

Mâlikîlere göre azad edilecek olan kölenin Müslüman olması gerekir. Birden fazla parmağı veya kulağı kesik olan, görme, duyma ve işitme engelli olan, deli olan ve cüzzam olan köle kefaret için uygun değildir. Kefaret olarak fakir doyurma konusunda ise İmam Mâlik'in en meşhur görüşüne göre her fakire Peygamberimizin (s.a.v) iki avucu kadar günde iki defa yiyecek verilir. Bu da yarım sa'²⁸² eder. Ebu Hanife'ye göre ise fitre miktarı yiyecek veya bedelini verir.²⁸³

İmam Mâlik'e göre birden çok eşi olan birisi bir sözle birden çok karısına zihâr yaparsa ona sadece bir zihâr kefareti lazım gelir. Ona göre zihâr îlâ gibidir ve îlâ da oluşu gibi zihârda da kadın birden fazla da olsa bir kefaret lazımdır. İmam Hanefî ve İmam Şâfiî'ye göre ise kaç tane kadın var ise o kadar kefaret gerekir.²⁸⁴

²⁸⁰ İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 119; Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VI, 2723.

²⁸¹ el Hırşî, *Şarhu Muhtasarı Halil lil Hırşî*, IV, 118.

²⁸² Sa'; 140 dirhem buğday veya arpa alan ölçektir. Bkz. Erdoğan, *Fıkh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 487.) Yarım sa' şer'i dirheme göre 1,458 gr. Bkz. Hamdi Döndüren, *Sâ'*, Erişim (17 Eylül 2019), Sorularla İslamiyet, <https://sorularlailslamiyet.com/kaynak/sa>

²⁸³ İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 121-122; el Hırşî, *Şarhu Muhtasarı Halil lil Hırşî*, IV, 113; Zuhayli, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 475.

²⁸⁴ İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 123; Zuhayli, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 473-474.

İmam Mâlik'e göre koca karsını farklı yerlerde zihâr yapıp daha önceki zihârın kefareti vermeden bir kere daha zihâr yapmışsa sadece bir kefaret lazımdır. Bunun gibi koca bir yerde defalarca eşine zihâr yaparsa yine de ona bir tane kefaret lazım gelir.²⁸⁵

Dört imam ve birçok fakihe²⁸⁶ göre eşine zihâr yapan koca kefaret vermeden onunla cinsel ilişkiye girerse sadece bir kefaret lazım gelir. Delilleri ise “Seleme b. Sahr el Beyadii zihâr yaptıktan sonra kefareti vermeden karısı ile cinsel ilişkiye girmişti. Bundan dolayı gidip Hz. Peygambere durumu sordu. Hz. Peygamberimiz (s.a.v.) de ona bir kefaret vermesini emretti.”²⁸⁷ hadisidir.

1.2.6. İLÂ

İlâ kelime olarak “yemin etmek” anlamına gelirken, terim olarak da “kocanın dört ay veya daha fazla bir süreyle, karısıyla cinsel birleşmede bulunmayacağına dair, Allah adına yemin etmesi veya karısına yaklaşmayı ağır bir ibadete bağlaması” olarak tarif edilmektedir.²⁸⁸

Mâlikî kaynaklarda geçen genel ilâ tanımı ise şöyledir: “Hanımıyla cinsel ilişkiye girebilen, mükellef, Müslüman kocanın, çocuk emzirmeyen eşiyile dört aydan daha fazla bir süreliğine cinsel ilişkiye girmeyeceğine yemin etmesine veya buna delalet eden bir ifade kullanmasıdır.”²⁸⁹

Cahiliye döneminde koca ilâyı kadına bir işkence ve zulüm aracı olarak kullanmaktaydı. Şöyle ki koca bir yıl veya daha fazla bir süreliğine karısıyla cinsel ilişkiye girmeyeceğine dair yemin eder ve bu süre bittiğinde yeniden yemin ederdi. Böylece kadın, ne evli ne de bekâr olurdu.²⁹⁰ Koca bunu yaparak kadının bir

²⁸⁵ İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 123.

²⁸⁶ İmam Davud, Ebu Sevr, Süfyani Sevrî, Evzâî, Taberî gibi birçok fakih örnek gösterilebilir. (bkz. İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 124.)

²⁸⁷ Tirmizi, *Talâk*: 19 , (h no: 1245.)

²⁸⁸ Hamdi Döndüren, “İlâ”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları (TDV), Ankara 2000, XXII, 61; Hamza Aktan, “İlâ”, *İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, İbrahim Kâfi Dönmez (Ed.), MİFAV, İstanbul 2006, II, 905; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 381; Yılmaz, *Yetki ve Sistem Açısından İslam Hukukunda Boşanma*, 171.

²⁸⁹ Halil İbn İshak, *Muhtasarul Allametu Halil*, Darul Hadis, Kahire 2005, 123; er-Ruayni, *Mevahibul Celil fi Şerhil Muhtasaril Halil*, IV, 105; el-Gırnatî, *et-Tâc ve'l-İklil li Muhtasari Halil*, V, 412; İbn Tahir, *El-Fıkhul Mâlikî Ve Edilletuhu*, IV, 107.

²⁹⁰ Zuhayli, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 417; Yılmaz, *Yetki ve Sistem Açısından İslam Hukukunda Boşanma*, 171.

başkasıyla evliliğine engel olmuş oluyordu hem de kendisi kocalık görevini yerine getirmiyordu. Bu durumdan koca genellikle birden fazla kadınla evli olduğu için zarar görmez ama kadın ise evli olduğu ve kocası onu boşamadığı için de başka biri ile evlenemiyordu. Böylece bu durumda genellikle sadece kadın zarar görürdü.

İslam îlâyı bir boşanma yolu olarak kabul etmekle beraber bunu bir zulüm ve işkence aracı olmaktan çıkararak yeniden düzenlemiş, bir takım şartlara bağlamıştır. Kur'a-ı Kerim bu konuda:

*“Kadınlara cinsel amaçla yaklaşmamaya yemin edenler için ancak dört ay bekleme hakkı vardır. Eğer o süre içinde dönerlerse, Allah bağışlayan, merhamet edendir. Yok, şayet boşanmaya karar verirlerse şüphesiz Allah işitendir, bilendir”.*²⁹¹ buyurarak kocanın hanımına îlâda bulunarak ona Cahiliye döneminde olduğu gibi eziyet etmesinin ve süreyi sürekli uzatarak onun başkasıyla evliliğini engellemesinin önüne geçmiş ve buna makul bir süre sınırlandırması getirmiştir. Kur'an-ı Kerim'in bu ayeti ile îlâyı kadına verilen bir ceza olmaktan çıkarmış ve îlâyı yemin veya adak sayarak kocaya dönüş imkânı vermiştir. Koca dönüş veya boşanma için ise îlâ süresini azami dört ayla sınırlandırmıştır. Bu da kadının hakkı ve onuru için önemli bir adımdır.²⁹²

Mâliklere, Şâfiîlere ve Hanbelîlere göre bu süre içinde erkek hanımına dönerse başka bir şey gerekmediği²⁹³ gibi sürenin bitimiyle de boşanma meydana gelmez. Bu süre içinde koca hanımıyla cinsel temasta bulunursa îlâ çözülmüş olur ve yemin etmişse yemin kefareti, adak adamışsa o adağı yerine getirmesi gerekir. Süre bitiminde koca ya hanımına döner ya da onu boşar. Koca bu ikisini de yapmazsa kadın bu durumu mahkemeye taşır. Hâkim kocaya ya kadına dönmesini ya da onu boşamasını ister. Koca bu ikisini de yapmazsa hâkim boşanmaya hükmeder. İster koca kendisi boşasın ister hâkim onları boşasın her iki durumda da bir ric'î talâk meydana gelmiş olur. Hanefîlere göre ise koca bu dört ay içinde dönmezse bu dört aydan hemen sonraki gün hâkimin kararına gerek kalmadan koca bir bâin talâkla boşanmış olur.²⁹⁴

²⁹¹ Bakara: 2/226-227.

²⁹² Aktan, "Îlâ", (İİGYA), II, 906.

²⁹³ Bundan kasıt kadının mahkemeye başvurmasına veya kocanın hanımını boşamaya gerek kalmadığıdır. Burada kast edilen kefaretin gerekmediği anlamı çıkarılmamalıdır.

²⁹⁴ İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 96; Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VI, 2677; Fetavayı Hindiyeye, III, 241; Zuhaylî, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 428; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 381; Yılmaz, *Yetki ve Sistem Açısından İslam Hukukunda Boşanma*, 172.

Mâlikîlere göre dört ay geçtikten sonra ister koca kendisi ister hanımı talep ettiği için dönerse, onunla cinsel ilişkiye girerse, îlâdan çıkmış olur ve hanımından boşanmamış olur.²⁹⁵

Koca eşine yaklaşmamaya dört ay ve daha az bir süreye yemin ederse îlâ yapmış olmaz. Örneğin koca hanımına üç aylığına yaklaşmamaya yemin ettiği zaman îlâ yapmış olmaz.²⁹⁶ Hanefiler hariç diğer üç mezhebe göre tam dört aya kadar yemin ederse bir gün bile eklemese yine îlâ sayılmaz ama dört aya bir gün ekleyerek yemin ederse îlâ sayılır. Hanefilerde ise tam dört aya yemin etse gün eklemese bile îlâ sayılır.²⁹⁷

Mâlikîlere göre îlâyî Müslüman, akıllı, baliğ olan ve cinsel ilişkide bulunabilen yapabilir. Çocuk emzirme dönemlerinde îlâ meydana gelmez, çünkü bu dönemlerde cinsel münasebete girmemek çocuğun menfaatinde. Mâlikîlere göre dört aydan az süre için îlâ olmaz. Mâlikî mezhebinin dışındaki diğer üç mezhebe göre Müslüman olmayanın da îlâsı geçerlidir.²⁹⁸

İmam Mâlik'e göre îlâ her türlü yemin ile yapılabilir. Şer'an caiz olan yeminlerle yapılması gerekli değildir.²⁹⁹ İlâ yemin ile yapılabildiği gibi bir şarta veya geçerli bir adağa bağlanarak da yapılırsa geçerlidir. Mesela koca eşine yaklaşmayı talâka, sadakaya, namaz kılmaya, hac yapmaya bağlasa geçerli olur.³⁰⁰

Mâlikî mezhebinin meşhur olan görüşüne göre kişi daha evlenmediği bir kadına “ Vallahi falan kadınla evlenirsem onunla cinsel ilişkiye girmeyeceğim” dese ve ilerde onunla evlenirse îlâ sayılır. Bazı Mâlikîlere göre ise geçerli olmaz. Onlar, mezkûr ayette

²⁹⁵ Zühali, *İslam Fıkhu Ansiklopedisi*, IX, 428.

²⁹⁶ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhu*, VI, 2654; Cessâs, Ebu Bekr Ahmed b. Ali er-Râzi, *Mutasaril İhtilafu'l Ulama*, Nşr. Abdullah Nezir Ahmed, Darul Beşirul İslamiyye, 2. Baskı, Beyrut 1996, II, 473.

²⁹⁷ Fetavayı Hindiyye, III, 227; Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhu*, VI, 2660; Aktan, “İlâ”, (İİGYA), II, 906.

²⁹⁸ Muhammed b. Ahmed b. Muhammed İliş, *Minehul Celil Alâ Şerhi Muhtasaril Halil*, Darul Fikr, Beyrut, 1989, IV, 196; Zuhayli, *İslam Fıkhu Ansiklopedisi*, IX, 417-418; Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhu*, VI, 2658.

²⁹⁹ Sahnûn, *Mudevvene*, II: 337-338; İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 97; El- Habib ibn Tahir, *El-Fıkhu'l Mâlikî Ve Edilletuhu*, Beyrut 2005, Muessesetul Maarif, IV, 110.

³⁰⁰ Sahnûn, *Mudevvene*, II, 336; Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhu*, VI, 2658; İbn Tahir, *El-Fıkhu'l Mâlikî Ve Edilletuhu*, IV, 110.

“Hanımlarına yaklaşmamaya yemin edenler...” ifadesine dayanarak ilânın bir kişinin sadece kendi hanımına yapabileceğini söylemişlerdir.³⁰¹

İmam Mâlik yemin etmeden eşine yaklaşmayan kişinin amacı eşine eziyet etmek ise ilâ hükmünün geçerli olduğunu savunmaktadır. İmam Mâlik bunu ilâ hükmünün sebep ve hikmetine dayandırır. Çünkü ona göre koca eşine eziyet etmek istediği zaman yemin etse de etmese de eşi eziyet görecektir. Koca yemin ederek bunu pekiştirmiş olur. Yemin etmeden de kadın eziyet gördüğü için bunu ilâ hükmünden saymıştır. Fakat cumhur yemin etmeden eşine yaklaşmamayı ilâdan saymaz.³⁰²

İmam Mâlik, ilânın süresini dört aydan daha fazla bir zamana yemin olarak kabul etmiştir. Çünkü ona göre ilâda dört ay geçtikten sonra bile ilâ yapan yemininden dönebilir.

Mâlikîlere göre ilâ yapıp daha sonra eşini ric'î veya baîn talâkla boşayan kişi onunla tekrar evlendiğinde cinsel ilişkiye girmesi gerekir. Eğer cinsel ilişkiye girmezse ilânın hükmü tekrar döner. İlâ, sadece içinde ilâ yapılan evlilikle sınırlandırılır. İlâ yapılmayan diğer evliliklerde ilâ olmaz, fakat İmam Mâlik'e göre bu durumda ilânın amacı olan kadının mağduriyetinin giderilmesi mümkün olmamaktadır. Bu mağduriyetin giderilmesi için ikinci evlilikte koca ilâ için yemin etmese bile önceki evliliğinde ettiği yeminin hükmü geri döner.³⁰³

İmam Mâlik'e göre ilâ edip daha sonra eşini üç talâkla boşayan adam, karısı başka biri ile evlenip daha sonra ikinci eşinden ayrılıp ona geri gelirse ilâ kaldığı yerden devam eder.³⁰⁴

İlâdan dolayı meydana gelen boşamada cumhura göre ilâ süresinin bitiminde iddet gereklidir. Cumhur, her ne kadar bu kadının gebe olmadığı bilinse de bu kadın boşanmış olduğu için diğer boşanan kadınlar gibi iddete tabi olması gerektiğini

³⁰¹ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VI, 2660; Cessâs, *Mutasar İhtilafu'l Ulama*, II, 480.

³⁰² İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 97; İbn Cüzey, *Kavaninul Fıkhiyye*, 160; İbn Tahir, *El-Fıkhul Mâlikî Ve Edilletuhu*, IV, 116.

³⁰³ İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 99.

³⁰⁴ Cessâs, *Mutasar İhtilafu'l Ulama*, II, 481.

savunurlar. Cumhur bu konuda iddetin maslahatından çok onun taabbudi emir yönünü ön plana çıkararak bu karara varmışlardır.³⁰⁵

Cumhur, ilâdan dolayı boşanan hanımını nikâhına geri döndürmeyi isteyen adamın rücu'nun geçerli olması için iddet dönemi içinde onunla cinsel ilişkiye girmesinin şart olmadığını savunur. Fakat İmam Mâlik göre bu şarttır. Koca hastalık gibi bir mazeret dışında iddet dönemi içinde kadınla cinsel ilişkiye girmezse eşine dönmüş olamaz. Koca hanımıyla iddet döneminde haram temasta³⁰⁶ bulunduğunda, ilâdan dönüş gerçekleşmediği gibi yeminini de bozmuş olur. İddet süresi bittikten sonra koca eşiyile cinsel ilişkiye giremez.³⁰⁷

³⁰⁵ İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 99.

³⁰⁶ Örneğin kadın hayızlı ve nifaslı iken kocasının onunla cinsel temasta bulunması haramdır. Böyle bir durumda koca eşiyile cinsel ilişkiye girerse ilâdan dönmüş olmaz.

³⁰⁷ İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 100-101; Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VI, 2681.

İKİNCİ BÖLÜM

EVLİLİĞİN SONA ERMESİNDE MALİKİ VE HANEFİ MEZHEPLERİNİN MUKAYESESİ

Bu bölümde Mâlikî ve Hanefî mezhepleri arasında talâk, zihâr, hul', li'ân ve ilâ konularındaki önemli farklar ve benzerlikler ele alınacaktır. Bu konuları da evliliği doğrudan sonlandıran yöntemler olarak talâk ve hul', sonrasında ise evliliği dolaylı yoldan sonlandıran yöntemler olarak da zihâr, ilâ ve li'ân ele alınacaktır.

2.1. DOĞRUDAN EVLİLİĞİ SONLANDIRAN YÖNTEMLER

2.1.1. TALÂK KONUSUNDA MUKAYESE

Genel olarak talâkın terim anlamına baktığımızda Hanefî ve Mâlikî mezhepleri arasında ciddi bir farkın olmadığı ortaya çıkıyor.³⁰⁸ Bundan dolayı talâkın diğer bölümlerindeki farklara değinmeye çalışacağız.

2.1.1.1. Talâkın Rükünleri

Mâlikî mezhebine göre talâkın dört rüknü vardır. Bunlar: 1. Koca (talâkı veren); boşamaya ehil olan bir koca olmalıdır. 2. Talâkı verilen (kadın); Mâlikîlere göre nikâhı altında olmayan bir kadını boşamak geçerli değildir. Boşaya bilmesi için nikâhlısı olması gerekir. 3. Talâk sîgası; Boşamaya delalet eden, sarîh veya kinayeli lafızlardır. 4. Kasıt; sarîh veya kinayeli boşama lafızlarını söyleme kastıdır. Yanlışlıkla boşama lafızlarını kullandığı zaman boşama meydana gelmez.³⁰⁹

Hanefîlerde ise talâkın bir tek rüknü vardır³¹⁰. O da boşayan kişide var olan boşama (tatlîk) vasfıdır. Boşamının meydana gelmesi için de gereken boşamaya delalet eden sîgadır. Bu da Hanefîlere göre sarîh veya da kinayeli olabilir.³¹¹

³⁰⁸ Bkz. İbn Tahir, *el-Fıkhu'l Mâlikî Ve Edilletuhu*, IV, 24; Erdoğan, *Fıkıh Ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 542; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 354.

³⁰⁹ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkıhı*, VI, 2413-2415; Zuhaylî, *İslam Fıkıhı Ansiklopedisi*, IX, 286-287; İbn Tahir, *el-Fıkhu'l Mâlikî Ve Edilletuhu*, IV, 42-53.

³¹⁰ Hanefîler talâkı veren erkek ve talâkı verilen kadının bulunmasını talâkın rükünleri arasından saymazlar. Çünkü onlara göre erkek ve kadın maddi cisimlerdir ama talâk ise itibari bir vasıftır. (bkz. Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkıhı*, VI, 2413-2414).

³¹¹ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkıhı*, VI, 2413-2415; Zuhaylî, *İslam Fıkıhı Ansiklopedisi*, IX, 286-287; Bilmen, *Hukukî İslamiyye Kamusu*, II, 224.

Bu konuda iki mezhebin ittifak ettiği nokta talâk sîgasıdır. Talâk sîgası her iki mezhepte de rükün olarak kabul edilir. Talâk sîgası dışında Hanefîlerde başka rükün yokken, Mâlikîlerde ise buna ek üç rükün daha bulunmaktadır.

2.1.1. 2. Talâkın Hükümü

Talâkın hükümü Mâlikîlere göre genel olarak caizdir. Mâlikîler, talâkı birinci bölümde belirttiğimiz gibi “hilafı evla” olarak belirtirler. Her ne kadar caiz olsa da Allah’ın en sevmediği helal olduğu için bunu zorunlu olmadıkça yapmamak evladır.

Hanefîlere göre ise mutemet olan görüşe göre mubahtır. Hanefîlere göre talâkın, sevilmeyen şey olması onu helal olmasına engel değildir.³¹²

İki mezhep de hüküm bakımından talâkı çok farklı görmemekteler. Her iki mezhebe göre de bazı durumlarda talâk mubah, bazı durumlarda mekruh, bazı durumlarda vacip ve bazı durumlarda ise haramdır.³¹³ Bu konuda ciddi fark yoktur.

2.1.1. 3. Sarhoşun (Sokrân) Talâkı

İki çeşit sarhoş vardır. Birincisi zaruretten sarhoş edici bir şey içerek veya zorla tehditle ona sarhoş edici bir şey içirerek sarhoş olandır. İkincisi ise isteyerek haram şeylerle sarhoş olandır.

Her iki mezhebe göre zaruretten veya zorla sarhoş edici bir şey içerek sarhoş olanın talâkı geçersizdir. Çünkü bilinci yerinde olmadığı için mazur görülür. Bu konuda bütün mezheplerin ittifakı vardır. Fakat bal şeker gibi şeylerle yapılan içkiyi çok içerek sarhoş olan kimsenin talâkı İmam Muhammed’den gelen bir rivayete göre geçerlidir.³¹⁴

Kendi isteği haram olan bir şeyi içerek sarhoş olanın talâkı ise genel olarak dört mezhebe göre de geçerli sayılır. Bunun sebebi ise o sarhoşa bir ceza olmasıdır.³¹⁵ Fakat

³¹² Serahsî, Ebu Bekir Muhammed b. Ebû Sehl, Mustafa Cevat Akşit (Ed.), el- *Mebsut*, Gümüşev Yayınları, İstanbul 2008, VI, 1-4; Zuhaylî, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 287.

³¹³ Desuki, *Haşiyetul Desuki Alel Şerhil Kebir*, II, 361; Zuhaylî, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 287-288; Bilmen, *Hukukî İslamiyye Kamusu*, II, 256-259; Tahtahavî, Şeyh Ali Ahmed Abdul Âl, *et- Tenbihul Ebrar biakamil Hul’i ve et- Talâki ve e- Zihâr*, Darul Kutubil İlmiyye, Beyrut 2003, 87.

³¹⁴ İbn Rüşd, *Bidayetü’l-Müctehid ve Nihayetü’l-Muktesid*, III, 57; Fetevayi Hindiyeye, II, 521- 522; Ceziri, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VI, 2416-2417.

³¹⁵ İbn Cüzey, *Kavaninul Fıkhîyye*, 388; Fetevayi Hindiyeye, II, 521; Zuhaylî, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 290.

bazılarına³¹⁶ göre ise kasıt ve bilinç olmadığı için bu tür insanların talâkının geçerli olmaması gerekir. Delilerde olduğu gibi bunların da aklı gitmiş oluyor ve sözlerinin şer’i bir hükmü yoktur. Onlara göre sarhoşluğun cezası boşamayı kabul etmek olmamalı çünkü sarhoşluğun ayrı bir cezası vardır.³¹⁷

2.1.1. 4. Zorlananın(Mükreh) Talâkı

İmam Mâlik, İmam Şâfiî ve İmam Ahmed b. Hanbel’e göre karısını boşamaya zorlanan kişinin boşanması geçerli değildir. Çünkü o isteyerek, bilerek talâkı kast etmemiştir. Onun asıl amacı tehdidi savmaktır.³¹⁸ Bundan dolayı talâkını isteyerek, talâkı kast ederek vermemiştir ve geçerli olmaması lazımdır.

İmam Ebu Hanife ve talebeleri ise zorlanan kişinin talâkının geçerli olduğunu savunurlar. Onlara göre boşama lafzını bilerek ve anlamını kast ederek kullandığı için geçerli olduğuna hükmetmişlerdir.³¹⁹

Osmanlı Hukuki Aile Kararnamesi (HAK) bu konuda “*İkrah ile vukû bulan talâk muteber değildir.*”³²⁰ ibaresiyle Hanefî mezhebinin fetvasını uygulamamış, cumhurun fetvasını kanunlaştırmıştır.³²¹

Bu konuda görüşler genel olarak zorlananın talâkının geçerli olmaması yönünde iken Hanefîlerin görüşü ise geçerliliği yönündedir.

2.1.1. 5. Ciddi Olmayan, Şaka Yapanın Talâkı (Hâzil)

Mâlikîlere göre şaka ile yapılan talâk geçerli değildir. Çünkü şaka ile yapılan boşamada kasıt ve niyet yoktur. Boşamanın rükünlerinden biri ise kasıttır. Onun için şaka yapan birisinin kastı boşamak değildir. Bundan dolayı da talâkı geçerli değildir. Delil olarak da “*Boşamaya karar vermiş olurlarsa, şüphe yok ki Allah her şeyi işittir ve*

³¹⁶ Bunlara Hz. Osman, İmam Davud, Ebu Sevr ve Leys b. Sa’d, Hanefîlerden Züfer, Tahavî, Kerhî, Şafîilerden Müzenî, örnek verilebilir.(bkz. İbn Rüşd, *Bidayetü’l-Müctehid*, III, 57).

³¹⁷ İbn Rüşd, *Bidayetü’l-Müctehid*, III, 57; Zuhaylî, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, IX, 290-291.

³¹⁸ Hırşî, *Şarhu Muhtasarı Halil lil Hırşî*, IV, 33; Tahtahavî, *et- Tenbihul Ebrar biakamil Hul’i ve et-Talâki ve e- Zihâr*, 91.

³¹⁹ Aynî, Bedreddin Ebu Mumammed Mahmud b. Ahmed, *el Binaye Şerhil- Hidaye*, Darul Kutubil İlmîyye, Beyrut 2000, V, 299; İbn Rüşd, *Bidayetü’l-Müctehid*, III -57; İbn Cüzey, *Kavaninul Fıkhiyye*, 388; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 360-361.

³²⁰ HAK, mad. 105.

³²¹ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 361.

*bilir.*³²² ayetini gösterirler. Bu ayette “boşamaya karar vermiş” iseniz demektedir. Hâlbuki şaka yapan birisi ise boşanmaya karar vermiş değildir.³²³

Hanefilere göre ise şaka ile yapılan boşama geçerlidir. Çünkü Peygamberimiz (s.a.v.) bir hadisinde, “ *Üç şey vardır ki, bunların ciddisi de ciddi, şakası da ciddidir. Bunlar; nikâh, ric'at ve talâktir.*”³²⁴ buyurmaktadır. Bu hadise göre ise şaka yapanın talâkı geçerlidir.³²⁵

2.1.1. 6. İşaret ve Yazı ile Boşama

2.1.1.6.1. Yazı ile Boşama

Mâlikî mezhebine göre koca kasten ve kararlı bir şekilde eşini boşadığını yazarsa boşaması geçerlidir. Aynı şekilde koca bir yere kasten “boş” veya “talâk” kelimesini yazsa ama niyet etmese bile eşi boşanmış olur. Boşama kastı olmayıp tereddütlü olsa veya birine istişare amacıyla yazarsa yazı eşinin eline ulaşmadıkça talâk gerçekleşmez. Ama boşamayı kastederek yazar ve yazı elinden çıkarsa eşine ulaşma şartı olmadan eşinden boşanmış olur.³²⁶

Hanefî mezhebine göre lafızla eşini boşayabilen koca, yazı ile de boşandığını eşine iletebilir ve boşanması geçerlidir.

Hanefilere göre yazı iki türdür. Birincisi kâğıt, toprak gibi kalıcı ve görünür olan bir yere yazmak, ikincisi ise su ve hava gibi kalıcı olmayan, görünmeyen yere yazmaktır. Su ve havaya yazılarak yapılan boşama şeklinde boşamaya niyet edilse dahi boşanma geçerli değildir.³²⁷

Birinci türü olan kâğıt, toprak benzeri yerlere yazılan boşanma şeklinde eğer koca eşinin adını ve adresini yazıp açıkça ona hitap ederek onu boşadığını yazarsa boşamaya

³²² Bakara: 2/227.

³²³ Hırşî, *Şarhu Muhtasarı Halil lil Hırşî*, IV, 32-33; Seyid Sabık, *Fıkhus-Sünne*, III, 88; Tarık b. Enver, *El Vadih Fi Ahkamit- Talâk*, Darul İman, İskenderiyye 2004, 24.

³²⁴ İbn Mâce, *Talâk*: 13.

³²⁵ Mevsilî, Abdullah b. Muhammed, *el- İhtiyâr li Ta'lili'l- Muhtar*, Darul Kutubil İlmiyye, Beyrut 1937, III, 124; Seyid Sabık, *Fıkhus-Sünne*, III, 88; Tarık b. Enver, *El Vadih Fi Ahkamit- Talâk*, 24.

³²⁶ el-Gırnatî, *et- Tac vel-İklil li Muhtasarı Halil*, V, 333; Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhi*, VI, 2427; Zuhaylî, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, IX, 303.

³²⁷ Fetevayı Hindiyîye, II, 602; Zuhaylî, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, IX, 303; Tahtahavî, *et- Tenbihu'l Ebrar bi akami'l Hul'i ve et- Talâki ve ez- Zihâr*, 98.

niyet etmezse dahi boşama gerçekleşir. Hükmü sarîh lafızlar³²⁸ gibidir. Ancak herhangi bir kâğıt parçasına eşinin boş olduğunu yazarsa, kinayeli lafızlar gibi talâka niyet etmemişse boşanma gerçekleşmez. Niyet etmişse talâk geçerlidir.³²⁹

Koca yazdığı mektubu yanında olmayan eşinin eline ulaşma şartına bağlayarak “Bu mektubum sana ulaştığında boşsun” demişse mektup kadına ulaştığı zaman boşanmış olur.³³⁰ Okumasa bile boşanma geçerlidir.³³¹

Yazı ile boşanmanın bazı detayları olmakla birlikte genel olarak her iki mezhebe göre geçerlidir. Mâlikîlerde yazı ile boşanmanın geçerli olması için kocanın boşanma kastıyla bunu yazması gerekir. Fakat koca bunu boşanma olmadan tereddütte olduğu için veya birine danışmak amacıyla yazarsa, bu yazı eşinin eline ulaşıncaya kadar geçerli olmaz. Hanefîlerde ise yazı ile boşanmanın gerçekleşmesi yazının yazıldığı yere göre değişir. Koca görünmeyen, kalıcı olmayan bir yere yazarsa boşanma niyeti olsa bile talâk gerçekleşmez. Kalıcı veya görünen bir yere yazarsa ve eşinin ismini, adresini açıkça yazıp ona hitap ederek yazarsa niyeti olmasa bile boşanma gerçekleşir. Kâğıda sadece eşini boşadığını yazmışsa o zaman niyeti boşamaksa talâk gerçekleşir.

Sonuç olarak her iki mezhebe göre koca hanımı boşadığını açık bir şekilde yazarsa niyete gerek kalmadan boşanma gerçekleşir. Hanefîlerde yazının yazıldığı yer önemli iken Mâlikîlerde ise böyle bir ayrıntıya rastlanılmamıştır.

2.1.1.6.2. İşaret ile Boşamak

Mâlikîlere göre dilsiz ve konuşabilenin işaretle boşaması geçerlidir. Dilsiz için bu sarîh lafız iken, konuşabilen için ise bu kinayeli lafız yerine geçer.³³²

Konuşma ve duyma engeli olanın eliyle veya başıyla yaptığı anlaşılır işaretlerle verdiği talâkın -bir ihtiyaç olduğu için- geçerli olduğu hususunda fakihlerin ittifakı vardır.³³³

³²⁸ Detaylı bilgi için (bkz. Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 354.)

³²⁹ Fetevayi Hindiyeye, II, 602-603; Zuhaylî, *İslam Fıkhu Ansiklopedisi*, IX, 303; Acar, *İslam Aile Hukuku*, 284.

³³⁰ Acar, *İslam Aile Hukuku*, 284.

³³¹ Fetevayi Hindiyeye, II, 603.

³³² Gırnatî, *et-Tac vel-İklil li Muhtasrı Halil*, V, 333; Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhu*, VI, 2419-2420.

³³³ Zuhaylî, *İslam Fıkhu Ansiklopedisi*, IX, 305.

Hanefilere göre ise dilsizin boşaması işaret ile olur.³³⁴ Fakat dilsiz yazı yazabiliyorsa işaretle boşaması geçerli değildir.³³⁵

Bu konuda iki mezhebin ihtilafı vardır. Mâlikîlerde dilsizin ve konuşabilenin işaretle boşaması geçerli iken Hanefîlerde ise sadece dilsiz yazmayı bilmiyorsa geçerlidir. Yazmayı bilen dilsizin işaretle boşaması Hanefîlere göre geçerli değildir.

2.1.1. 7. Ölümcül Hastanın Talâkı

2.1.1.7.1. Erkek Hasta Olursa

Burada hastadan maksat ölümcül olan, genellikle ölümle sonuçlanan hastalardır. Böyle bir durumda kişinin yaptığı bu tür boşanmalara “talâkı firar” veya “talâkı fârr” denilir. Bunu da genellikle mirastan mahrum bırakmak için yapılır.³³⁶

Ölümcül hasta olan kişi boşadığı eşi daha iddet beklerken ölürse koca ona varis olamaz. Kadın ise kocaya iddeti devam ettiği sürece mirasçı olur. Bu konuda Mâlikî ve Hanefî mezheplerinin ittifakı vardır.³³⁷

Mâlikî mezhebine göre hasta olan bir koca eşini bâin talâkla boşadıktan sonra ölürse kadın ister iddet döneminde olsun, ister iddet bitiminden ister de kadın başka bir koca ile evlenmiş olsun kocaya varis olur. Kısacası Mâlikîlere göre ölümcül bir hastalığa yakalanan koca eşini boşarsa durum ne olur olsun koca öldükten sonra kadın ona varis olur.³³⁸

Mâlikî mezhebine göre kadının isteği ile bu boşama olmaması gerekir. Eğer kadının isteği ile veya temlik, tahyir ve hul’ gibi kadın boşamaya sebep olursa kadın iddet döneminde öldüğünde koca ona varis olur.³³⁹

Hanefîlere göre ölüm hastası, hastalığın kendi ihtiyaçlarını karşılayamayacak kadar aciz bırakan kişidir. Onlara göre böyle bir erkek hanımını bâin talâkla bile boşarsa talâkı geçerlidir, ama kadının iddeti bitmeden ölürse kadın ona varis olur. İddeti

³³⁴ Mevsilî, *el- İhtiyâr*, III, 124.

³³⁵ Cezirî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VI, 2424-2425; Zuhaylî, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 305.

³³⁶ Erdoğan, *Fıkh Ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 542; Bilmen, *Hukuk-i İslamiyye Kamusu*, II, 216.

³³⁷ Mevsilî, *el- İhtiyâr*, III, 143-144; İbn Cüzey, *Kavaninul Fıkhiyye*, 389; Zuhaylî, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 355

³³⁸ İbn Cüzey, *Kavaninul Fıkhiyye*, 389-390; Zuhaylî, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 356; Acar, *İslam Aile Hukuku*, 297; et-Tahtahavî, *et- Tenbihu'l Ebrar bi akami'l Hul'i ve et- Talâki ve ez- Zihâr*, 117.

³³⁹ İbn Cüzey, *Kavaninul Fıkhiyye*, 390.

bittikten sonra ölürse kadın ona varis olamaz.³⁴⁰ Ölüm hastası olsun veya olmasın ric'i talâkla eşini boşarsa ve kadının rızası bile olsa iddet döneminde koca ölürse ikisi birbirlerine varis olur. Bunda icma vardır.³⁴¹

Ölüm hastası olan koca hanımını ric'i talâkla boşarsa ve kadın iddeti bittikten sonra koca ölse kadın ona varis olamaz. İddet bitmeden hangisi ölürse ölsün birbirlerine varis olurlar.³⁴²

Kadının isteğiyle koca onu bâin talâkla boşarsa veya kadının istemesiyle boşanma gerçekleşirse ve koca ölürse kadın ona varis olamaz. Çünkü kadın bu hakkının düşmesine kendisi razı olmuştur veya istemiştir.³⁴³

Koca ölüm hastası iken hanımını bâin talâkla boşarsa kadın iddet dönemindeyken iyileşip başka bir hastalıktan ölürse Hanefilere göre kadın ona varis olamaz.³⁴⁴

2.1.1.7.2. Kadın Hasta Olursa

Hanefî ve Mâlikî mezheplerine göre boşanma ölümcül hasta olan kadın tarafından gelirse ve iddeti bitmeden ölürse kocası ona varis olur. Fakat koca ölürse kadın ona varis olamaz.³⁴⁵ Mâlikîlerin bir görüşüne göre ise kadın koca ölürse de kadın ona varis olur.³⁴⁶

Hanefilere göre kadın ölüm hastası iken koca onu her ne durumda boşarsa boşasın ona varis olamaz. Çünkü koca kendi iradesiyle miras hakkını düşürmüştür.³⁴⁷ Ama kadın Muhâlea, tafvizi talâk veya tefrik yolu ile kocasından boşanırsa kadın iddet döneminde iken ölürse kocası ona varis olur.³⁴⁸

³⁴⁰ Mevsilî, *el- İhtiyâr*, III, 143-144; Zuhaylî, *İslam Fıkhu Ansiklopedisi*, IX, 354-355.

³⁴¹ Fetevayi Hindiyeye, III, 191; Muhammed Muhyiddin Abulhamid, *el-Ahvalü's -Şahsiyye fi Şeriatı İslamiyye*, Darul Kitab'ul- İzli, y.y, 1984, 284-285.

³⁴² Serahsi, *el- Mabsut*, VI, 238; Fetevayi Hindiyeye, III, 192.

³⁴³ Mevsilî, *el- İhtiyâr*, III, 144; Serahsi, *el- Mabsut*, VI, 237; Abulhamid, *el-Ahvalü's -Şahsiyye fi Şeriatı İslamiyye*, 285.

³⁴⁴ Serahsi, *el- Mabsut*, VI, 238.

³⁴⁵ Bkz. İbn Cüzey, *Kavaninul Fıkhiyye*, 389-390; Serahsi, *el- Mabsut*, VI, 241 ve 243; Zuhaylî, *İslam Fıkhu Ansiklopedisi*, IX, 357; Acar, *İslam Aile Hukuku*, 298.

³⁴⁶ Bkz. İbn Cüzey, *Kavaninul Fıkhiyye*, 390.

³⁴⁷ Serahsi, *el- Mabsut*, VI, 238.

³⁴⁸ Mevsilî, *el- İhtiyâr*, III, 144; Acar, *İslam Aile Hukuku*, 298; Abulhamid, *el-Ahvalü's -Şahsiyye fi Şeriatı İslamiyye*, 286.

Bu konuda iki mezhebin ittifak ettiği yerler olduğu gibi ihtilaf ettiği yerler de vardır. Her iki mezhep hasta olan koca, kadın iddet döneminde olduğu zaman öldüğünde kadına mirasçı olamayacağı, kadının ise kocaya mirasçı olacağı ve ric'i talâkla boşanma olduğunda ikisinin birbirlerine mirasçı olacağı konularında ittifak etmişler.

Mâlikîlere göre hasta olan koca bâin talâkla eşini boşadığı zaman kadın başka bir adamla evlenmiş olsa bile eski kocasına mirasçı olurken³⁴⁹ Hanefîlerde bu durumda ise koca kadın iddet döneminde iken ölürse karısı ona mirasçı olur. İddet bittikten sonra koca ölürse kadın ona mirasçı olamaz.³⁵⁰ Bu kadının isteği olmadığı zaman için geçerlidir. Fakat kadının isteğiyle boşanma gerçekleştiği zaman ise her iki mezhebe göre iddet dönemi bitmeden koca kadına mirasçı olurken Hanefîlerde kadın kocasına mirasçı olamaz. Mâlikîlerin bir görüşüne göre kadın da kocasına mirasçı olur.³⁵¹

Sonuç olarak koca hasta olduğunda kadının boşanmaya isteği yoksa koca öldüğünde kadına mirasçı olamaz ama kadın mirasçı olur. Ric'i talâkla boşama olduğu zaman iddet döneminde koca veya karı ölürse ikisi birbirlerine mirasçı olur. Bu üç hususta ittifak var. Kadının isteği olduğu zamanki boşamalarda ise ihtilaf vardır. Onları da yukarıda saydık.

2.1.1.8. Sünnî Talâk

Mâlikîlere göre talâkın Kur'an ve sünnete uygun olarak meydana gelebilmesi yani "sünnî" olabilmesi için bazı şartların bulunması gerekir. Bunlar; kadın hayız veya nifas halindeyken boşanma olmamalı, koca kadın ile hayızdan sonra cinsi birleşme yapmamış olmalı, tam talâk olmalı yani yarım veya talâkın bir kısmı olmamalı ve sadece bir talâkla eşini boşamalı, birden çok talâk hakkını kullanmamalıdır.³⁵²

İmam Mâlik'e göre bir temizlik döneminde üç talâk birden veya birbirini takip eden her bir temizlik dönemi içinde toplam üç defa boşamak sünnete aykırıdır. İmam Mâlik'e

³⁴⁹ İbn Cüzey, *Kavaninul Fıkhiyye*, 389-390.

³⁵⁰ Zuhaylî, *İslam Fıkhu Ansiklopedisi*, IX, 354-355.

³⁵¹ Cessâs, *Mutasarîhtilafu'l Ulama*, II, 433-434; İbn Cüzey, *Kavaninul Fıkhiyye*, 390.

³⁵² İbn Cüzey, *Kavaninul Fıkhiyye*, 385; İbn Tahir, *el-Fıkhu'l Mâlikî ve Edilletuhu*, IV, 27; Tahtahavî, *et-Tenbihu'l Ebrar bi akami'l Hul'i ve et-Talâki ve ez-Zihâr*, 103-104.

göre kadın iddet döneminde iken kocası onu bir defa daha boşamamalıdır. Aksi takdirde o boşama Sünni boşama olmaktan çıkmış olur.³⁵³

Hanefiler talâkı “ahsen talâk”, “hasen (veya sünni) talâk” ve “bid’i talâk” olmak üzere üç kısma ayırırlar. Aslında bid’i olanı çıkardığımızda Sünni talâkı Ahsen ve hasan diye ikiye ayırmış oluyorlar. Ahsen talâk, kocanın hanımını cinsel ilişkide bulunmadığı bir temizlik döneminde bir defa boşaması ve iddeti bitinceye kadar da ikinci bir boşama yapmamasıdır. Hasen talâk ise kocanın hanımını cinsel ilişkide bulunmadığı bir temizlik döneminde bir defa boşaması ve sonraki temizlik döneminde ise ikinci defa, üçüncü temizlik döneminde ise son kez boşayarak üç boşama hakkının iddet dönemi içinde kullanıldığı boşamadır.³⁵⁴

Hanefiler bir temizlik dönemi içinde üç defa boşamak bidat olduğunu kabul etmekle beraber, üç temizlik dönemi içinde üç kere boşamak bid’i değil, hasen (sünnî) olduğunu savunurlar.³⁵⁵

Buradan anlaşılıyor ki ilk iki şartta mezheplerin ittifakı vardır. Son şartta “ bir temizlik döneminde üç kere boşamak sünnete aykırıdır.” görüşünde de ittifak varken, “üç temizlik döneminde üç kere boşama” konusunda ittifak yoktur. Kısacası ihtilaf Hanefilerin hasen talâk diye tabir ettiği boşama şeklindedir.³⁵⁶

2.1.1.9. Bid’î Talâk

Mâlikîlere göre kısaca “bid’i talâk” Sünni olmayan talâk demektir. Mâlikîlere göre Kur’an ve sünnete aykırı olan bid’i talâkla yapılan boşamalar bazı durumlarda mekruh olurken bazı durumlarda ise haram olmaktadır.³⁵⁷

Mâlikîlere göre; hanımını hayızlı veya nifaslı halde boşama, temizlik döneminde ama cinsel birleşmeden sonra boşama, bir temizlik döneminde veya iddet dönemi

³⁵³ Sahnun, el -Müdevvene, II, 3; İbn el Baraziiyy, et Tehzib fi İhtisaril Müdevvene, II, 409; İbn Rüşd, Bidayetül Müctehid, III, 27-28.

³⁵⁴ Kâsânî, Bedâiyü’s – Sanâyi fi Tertibi’s- Şerâyi, III, 88; el- Aynî, el Bidaye Şerhil- Hidaye, V, 299; Bilmen, Hukuk-i İslamiyye Kamusu, II, 215 ve 257; Ahmet Ünsal, “Sünni ve Bid’i Talâk Tanımında Hanefi- Mâlikî İhtilafı”, İslami Araştırmalar Dergisi, 20 (1), 2007, 109-110.

³⁵⁵ Bkz. Mevsilî, el- İhtiyâr, III, 121-122; Karaman, Mukayeseli İslam Hukuku, I, 365-366.

³⁵⁶ Ünsal, “Sünni ve Bid’i Talâk Tanımında Hanefi- Mâlikî İhtilafı”, 116.

³⁵⁷ el- Hırşî, Şarhu Muhtasarı Halil lil Hırşî, IV, 27.

boyunca birden fazla boşama ve talâkın kadının bir kısmına izafe ederek boşamalar bid'i talâktır.³⁵⁸ Bu bid'i boşamaların bir kısmı haram olurken bir kısmı ise mekruhtur.

Mâlikîlere göre haram olan bid'i talâk, kocanın hanımını hayızlı veya nifaslı iken boşaması, üç talâkla boşama ve talâkın bir kısmı ile boşamaktır.³⁵⁹

Mekruh olan bid'i talâk ise, temizlik halinde ama cinsel ilişkiden sonra boşama, boşamadan sonraki temizlik halinde bir daha boşama ve hanımını aynı anda iki talâkla boşamaktır.³⁶⁰

Mâlikîlere göre bid'i talâkla hanımını boşayan koca dönüş hakkı varsa yani ric'i talâksa eşine geri dönmesi farzdır. Eğer koca hanımına geri dönmezse hâkim onu önce hapisle tehdit ederek, yine dönmezse onu hapsederek, yine de dönmezse dayakla tehdit ederek dönmelerini sağlar. Tehdide rağmen yine de dönmezse onu kırbaçlar. Kırbaçlamadan sonra yine de dönmezse bu sefer hâkim kendisi onun geri dönmesine hükmederek geri dönüşü sağlamış olur. Mâlikîlere göre koca eşine iddet dönemi içinde dönmesi lazımdır.³⁶¹

Hanefîlere göre talâk eğer temizlik halinde olmamışsa veya ilişkinin olduğu bir temizlik halinde olmuşsa veya bir ric'i talâk yetinilmemişse yani bir temizlik döneminde iki veya üç talâkla boşamışsa bid'idir ve yasaklanmıştır. Fakat boşanma geçerlidir.³⁶² Hanımını haram olan bid'i talâkla boşayan ve geri dönüş hakkı olan kocanın eşine dönmesi Mâlikîlere ve Hanefîlerin bir görüşüne göre vaciptir.³⁶³ Fakat Hanefîlerde hâkimin koca adına yapacağı dönüş geçersizdir.³⁶⁴

Hanefîlerin ahsen talâk dedikleri boşama türü Mâlikîlerin Sünnî talâkına denk gelir. Mâlikîlerde hasen talâk diye bir tabir zaten yoktur. Hanefîlerde olan bu boşama türü yukarıda da değindiğimiz gibi Mâlikîlerin bid'i talâk tanımına girmektedir.

³⁵⁸ el Barazîyî, *Et Tehzîb fî İhtisarîl Müdevvene*, II, 409; el Hırşî, *Şarhu Muhtasarî Halil lil Hırşî*, IV, 27; Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhi*, VI, 2439; Zuhaylî, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, IX, 338; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 366.

³⁵⁹ İbn Cüzey, *Kavaninul Fıkhiyye*, 386.

³⁶⁰ el Hırşî, *Şarhu Muhtasarî Halil lil Hırşî*, IV, 28; Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhi*, VI, 2438-2439.

³⁶¹ Gırnatî, *et-Tac vel-İklil li Muhtasarî Halil*, V, 302; İbn Cüzey, *Kavaninul Fıkhiyye*, 386; Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhi*, VI, 2448-2449.

³⁶² Kâsânî, *Bedâiyu's - Sanâyi fî Tertibi's- Şerâyî*, III, 93-94; Bilmen, *Hukuk-i İslamiyye Kamusu*, II, 257-259.

³⁶³ Hanefîlerin diğer görüşüne göre ise sünnettir. Fakat bu görüş zayıftır. (bkz. Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhi*, VI, 2449).

³⁶⁴ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhi*, VI, 2449-2451; Bilmen, *Hukuk-i İslamiyye Kamusu*, II, 259.

Bazıları da bu şartlara ilaveten iki şahidin bulunmasını da eklemektedirler.³⁶⁵ Ahmet Yaman da bu anlayıştan hareketle, günümüzde yapılan boşamaların sünnî olabilmesi için, “bunun yargı yoluyla gerçekleşmiş olması gerektiği şartı da aranabilir” demektedir.³⁶⁶

Mâlikî mezhebine göre hanımını hayızlı iken boşayan kişinin boşaması geçerlidir, fakat kocanın hanımına geri dönmesi zorunludur, dönmezse zorla döndürülür. Böyle bir boşama Mâlikîlere göre haram olan bid’i talâktır.³⁶⁷

Hanefî mezhebine göre ise Mâlikîlerde olduğu gibi böyle bir boşama geçerlidir, günahkâr olmakla beraber geri dönmesi gereklidir, fakat dönüş için koca zorlanmaz.³⁶⁸

Her iki mezhep de hayızlı iken yapılan boşama sünni olmadığı ama geçerli olduğu konusunda ittifak etmişler, fakat dönüş konusunda ihtilaf etmişlerdir.

Her iki mezhebe göre haram olan talâk bid’i, helal olan ise Mâlikîlerde Sünnî, Hanefîlerde ahsen olduğu ve Mâlikîlerde mekruh olan ise Hanefîlerin hasen talâk dediği tanıma denk geldiği görülmektedir. Bir de Hanefîler boşamanın türü ne olursa olsun geri dönmenin gerekli olduğu fakat zorla dönüşün olmayacağını savunurlar. Yani koca isterse döner. Hâkim veya bir başkası onu dönüşü zorlayamaz. Mâlikîlerde ise boşanma haram olduğu zamanlarda geri dönüş imkânı varsa dönmesi zorunlu olduğu ve koca dönmediği zaman buna zorlanır.

2.1.1.10. Ric’î Talâk

Mâlikîlere göre ric’î talâk, zifaktan³⁶⁹ önce verilen talâk, hul’ talâkı, üç talâk ve mubârae³⁷⁰ talâkı dışındakilerdir. Bu dördü dışında kalan boşamalar ric’îdir.³⁷¹

Mâlikîlere göre boşamada asıl olan ric’î boşama olmakla beraber, her boşama ric’î olmayabilir. Bir boşamanın ric’î olabilmesi için boşama, fiilen birleşmeden sonra olmalı, hul’ olmamalı, üçüncü boşama hakkı kullanılmamış olmalıdır.³⁷²

³⁶⁵ Bkz. Buhari, Talâk: 1.

³⁶⁶ Bkz. Ahmet Yaman, *İslam Aile Hukuku*, (12. Baskı), Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları (İFAV), İstanbul 2013, 89.

³⁶⁷ İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 28; Bilmen, *Hukuk-i İslamiyye Kamusu*, II, 259.

³⁶⁸ Mevsilî, *el- İhtiyâr*, III, 121-122; İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 29.

³⁶⁹ Zifaf: “Kocanın karısı ile gerdeğe girmesidir.” (bkz. Erdoğan, *Fıkıh Ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 621.)

³⁷⁰ Mubârae; hul’den farklı olarak, halkın boşama işini kadının kendisine bırakmasına denir.(bkz. İbn Cüzey, *Kavaninul Fıkhiyye*, 386; Zuhaylî, *İslam Fıkıhı Ansiklopedisi*, IX, 344.)

³⁷¹ İbn Cüzey, *Kavaninul Fıkhiyye*, 386.

Bu konuda Mâlikîler ve Hanefiler arasında ittifak vardır fakat Hanefilerde yukarıda saydıklarımıza ek olarak boşama, sarîh sözlerle yapılmalı, şiddet, mübalağa ifade eden bir kelime söylenmemiş olmalıdır.³⁷³

Mâlikî ve diğer üç mezhebe göre, ric'i talâk nikâh akdini ortadan kaldırmaz fakat talâk sayısını azaltır. Eşini ric'i talâkla boşayan kişinin, hanımına dönüş yapmasında niyetin şart olup olmaması hususunda mezheplerin ihtilafı vardır. Mâlikî mezhebine göre niyet şarttır ve iddet süresinde ric'ata niyet etmeden yapılan cinsel ilişki ric'at sayılmaz.³⁷⁴ Fakat niyet edip cinsel ilişkiye girince ric'at gerçekleşmiş olur.³⁷⁵

Ric'atın iki şahidin huzurunda yapılması gerektiği konusunda mezheplerin ittifakı vardır, fakat sıhhati için şart olup olmadığı konusunda ihtilaf vardır. Mâlikîlere ve Hanefilere göre müstehaptır.³⁷⁶

Hanefilere göre hanımına dönüş sözle olabildiği gibi fiille de olabilir. Yani cinsel ilişki ve şehvetle dokunmak veya öpmek ric'attır. Ric'at için niyet şart değildir.³⁷⁷

Ric'i talâkta dönüş Mâlikîlerde niyet şarttır, fakat Hanefilerde ise bu şart değildir. Hanefilerde cinsel ilişkide bulunma ric'at olur. Bu konuda iki mezhep ihtilaf etmiştir.

Ric'i talâkta bir diğer konu ise eşlerin bir birlerine karşı nasıl davranacakları, nasıl giyinecekleridir. Mâlikîlere göre eşini ric'i talâkla boşayan kişi eşinin yanında yalnız kalamaz, onunla yalnız yemek yiyemez, saçına bakamaz ve izni olmadan yanına giremez.³⁷⁸ Hanefilere göre ise ric'i talâkla boşanan kadın iddet dönemi bitmeden kocası ile cinsel ilişki haram değildir fakat mekruhtur. Bu kadın kocası için süslenebilir, güzel kokular da sürebilir. Çünkü Hanefilere göre ric'i talâk helalliği ortadan kaldırmaz.³⁷⁹

³⁷² İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 23; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 365; Yaman, *İslam Aile Hukuku*, 86.

³⁷³ Kâsânî, *Bedâiyu's -Sanâyi fi Tertibi's- Şerâyî*, III, 109; Zuhaylî, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 342; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 365.

³⁷⁴ İbnu'l-Berâzeî, *et-Tehzîb fi ihtisâri'l-Müdevvene*, II, 376.

³⁷⁵ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VI, 12-13.

³⁷⁶ İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 65; Merginânî, Burhaneddin Ebi'l Hasan Ali b. Ebî Bekr, *el-Hidaye Şerhu Bidâyeti'l- Mübtedî*, Nşr. Ne'im Eşref Nur Ahmed, İdaretü'l Kur'ani ve'l- Ulumi'l-İslamiyye, Pakistan h. 1416, III, 254.

³⁷⁷ Merginânî, *el- Hidaye Şerhu Bidâyeti'l- Mübtedî*, III, 253; Fetevayi Hindiyeye, III, 209; Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VI, 12-13.

³⁷⁸ Tahavî, *Muhtasaru İhtilafî'l Ulema*, II, 384.

³⁷⁹ Merginânî, *el- Hidaye Şerhu Bidâyeti'l- Mübtedî*, III, 265; İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 66; Fetevayi Hindiyeye, III, 216-217; et-Tahtahavî, *et- Tenbihul Ebrar bi akamil Hul'i ve et- Talâki ve ez- Zihâr*, 114.

Bu konuda iki mezhep ihtilaf etmiştir. Hanefilerde evlilik sona ermediği için süslenme, koku sürme ve hatta cinsel ilişkiye girme bile haram değildir. Mâlikîlerde ise koca eşinin yanında yalnız kalamaz ve yemek yiyemez, avret yerlerine bakamaz.

Mâlikîlere göre ric'î talâkın hukuki sonuçları; talâk sayısını azaltır, koca eşine iddet süresi bitmeden onun rızası olmadan da dönebilir. Ric'î talâkla boşanan kadının nafaka hakkı ve oturacağı ev hakkı iddet süresi boyunca devam eder. Ric'î talâkta iddet bittiği zaman boşanma bâine dönüşür. Ric'î talâkta iddet bitmeden biri diğerine varis olur ve evlilik bağı iddet süresinin sonuna kadar devam eder. Ama iddet bittiği zaman evlilik bağı sona erer. Koca boşadığı karısına iddet süresinde dönmezse ve iddet süresi bitse o kadın kocasından kesin ayrılmış olur, ric'î talâk bâine dönüşmüş olur. Bu durumda da mehri müeccele ödemesi lazımdır, fakat iddet bitmeden mehir, mehri müeccele dönüşmez. Sihri hısımlıktan oluşan evlenme engelleri ric'î talâkta devam eder.³⁸⁰

Mâlikîlere göre ric'î talâkla boşanan ve gebe kadının iddet süresinin bitimine kadar nafaka ve oturacağı ev hakkının bulunur. Bu konuda diğer mezhepler ittifak halindedir. bâin talâkta ise bu konuda ihtilaf vardır. Mâlikîlerde bu hak gebe olan kadın için vardır, gebe olmayan kadın için ise yer temini hakkı vardır, vaciptir fakat nafaka giysi vacip değildir.³⁸¹

Hanefilerde ise ric'ide olduğu gibi bâinde de nafaka ve yer temin hakkı gebe olan kadında oluşu gibi gebe olmayanda kadında da bu hakkın var olduğunu ve vacip olduğunu savunurlar.³⁸²

Her iki mezhebin ric'î talâkın sonuçları konusunda genel olarak ittifak ettiği görülmektedir. Her iki mezhebe göre ric'î talâk, talâk sayısında azaltma yapar. Bu dönemde eşinin izni olmadan ona dönebilir. Aynı şekilde nafaka ve oturma yeri hakkı vardır. Eşlerden birisi öldüğü zaman birbirlerine mirasçı olabilirler. İddet bittikten sonra ric'î talâk biter bâine dönüşür ve koca artık yeni nikâh kıymadan eşine geri dönemez. Bu konularda ittifak vardır. Aynı şekilde burada gebe olanın nafaka ve yer temin hakkında

³⁸⁰ İbn Cüzey, *Kavaninul Fıkhiyye*, 386; Zuhaylî, *İslam Fıkhu Ansiklopedisi*, IX, 345; et-Tahtahavî, *et-Tenbihul Ebrar bi akamil Hul'i ve et- Talâki ve ez- Zihâr*, 113; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 383.

³⁸¹ İbnu'l-Berâzeî, *et-Tehzîb fî ihtisâri'l-Müdevvene*, II, 438; İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 83.

³⁸² İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 83; Aynî, *el Binaye Şerhil- Hidaye*, V, 659; Fetevayi Hindiyye, III, 406.

ittifakın olduğu ama gebe olmayanda ise Mâlikîler ve Hanefiler arasında ihtilaf olduğu görülmektedir.

2.1.1.11. Baîn Talâk

Baîn talâk daha önceden de değindiğimiz gibi evlilik bağına kesin olarak sona erdiren, koca boşadığı karısına dönmek istiyorsa ve üçüncü boşama değilse, yeni bir nikâh ve mehir vermeden dönme imkânı vermeyen boşama türüdür.³⁸³

Mâlikîlere göre evlenme, akdinden sonra fakat zifaftan önce yapılmışsa, bedel karşılığında eşler birbirleriyle anlaşarak boşanmışsa (muhâlaa), kocanın üçüncü boşamasıysa ve mübarae boşama ise baîn talâktır.³⁸⁴

Hanefiler ve Mâlikîlerin mübarae konusu dışında diğer konularda ittifaqları vardır.³⁸⁵ Fakat Hanefiler bunlara ek olarak sarîh olmayan kinayeli, şiddet, mübalağa ifade eden sözlerle yapılan boşamaları da bâin talâk olarak kabul ederler.³⁸⁶ Hanefilerde bunların yanında kocanın kadına vermiş olduğu yetkiyle kadının boşanması ve mahkeme nezdinde meydana gelmesi de baîn talâk olarak değerlendirirler.³⁸⁷

“*Bâin talâk, “beynûnet-i suğrâ ve beynûnet-i kübrâ” olmak üzere ikiye ayrılır.*”³⁸⁸ Beynûnet-i suğrâ; küçük ayrılıktır. Kocanın yeni bir nikâhla ve yeni bir mehirle, boşadığı eşine dönebileceği talâktır. Bu birinci veya ikinci boşama sonunda oluşan bâin boşamadır. Ric’î talâkta koca iddet süresinde hanımına dönmediği, iddet süresi bittiği zaman evlilik sona erer ve ayrılık beynûnet-i suğrâya döner. Hanefilere göre zifaftan önce, bedel karşılığında, kinayeli sözlerle ve mahkeme kararıyla olan boşamalar³⁸⁹ beynûnet-i suğradır.³⁹⁰

Beynûnet-i kübrâ; kocanın boşadığı hanımına onun ancak başka bir koca ile sahîh bir nikâhla evlenip, gerçek zifaf gerçekleştikten sonra ikinci kocasından da ölüm veya

³⁸³Ruayni, *Mevahibul Celil fi Şerhil Muhtasaril Halil*, IV, 100; Yaman, *İslam Aile Hukuku*, 87.

³⁸⁴ İbn Cüzey, *Kavaninul Fıkhiyye*, 386; Zuhaylî, *İslam Fıkhu Ansiklopedisi*, IX, 344; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 365.

³⁸⁵ Serahsi, *el-Mebcut*, VI, 29.

³⁸⁶ Bilmen, *Hukuk-i İslamiyye Kamusu*, II, 282; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 365.

³⁸⁷ Acar, *İslam Aile Hukuku*, 198.

³⁸⁸ Zuhaylî, *İslam Fıkhu Ansiklopedisi*, IX, 341.

³⁸⁹ Hanefilerde mahkeme kararıyla olan boşamalarda kocanın nafaka temin edememesi ve îlâ ile olan boşanmalar beynûnet-i suğra dışında tutulmuştur. (Bkz. Zuhaylî, *İslam Fıkhu Ansiklopedisi*, IX, 341.)

³⁹⁰ Zuhaylî, *İslam Fıkhu Ansiklopedisi*, IX, 342-343; Acar, *İslam Aile Hukuku*, 199.

başka bir şekilde ayrılıp iddetini tamamladıktan sonra evlenebileceği boşamaya denir. Bu üç talâkla boşadıktan sonra olur.³⁹¹

Beynûnet-i kübradan sonra kadın evlendiği ikinci kocasından boşanıp veya kocası öldüğünde tekrar eski eşine dönerse kocasının yeniden üç talâk hakkının olacağı konusunda ittifak vardır. Fakat bu tür evlilik beynûnet-suğradan sonra olursa eski kocasının üç talâk hakkı konusunda ihtilaf vardır. Ebu Hanife ve İmam Yusuf'a göre yeniden üç talâk hakkı olurken Hanefilerden İmam Muhammed ve diğer üç mezhebe göre ise yeniden üç talâk hakkı olmaz, önceki evlilikten geriye kalan talâk hakkına sahip olur.³⁹²

Bâin talâkla boşananın, evliliği kesin olarak sona erer. Birinci boşama ise iki, ikinci boşama ise bir boşama hakkı kalmış olur. Yani talâk sayısı eksilmiştir olur. Erkek boşadığı karısına eğer geri dönmek isterse, birinci ve ikinci boşamadan sonra ise yeni bir nikâh ve mehirle dönebilir, ama üçüncü boşamadan sonra ise artık dönüş hakkı kalmamıştır ancak şer'i tahlille dönebilir.³⁹³ Ama şer'i tahlil konusu da ihtilafıdır.³⁹⁴ Koca boşadığı kadının iddet nafakasını ve kadın hamile ise doğuma kadar nafakasını ödemesi gerekir. Mehir ödenmemişse, peşine dönüşür. Bâin talâktan sonra birbirlerine mirasçı olamazlar. Bu konularda iki mezhebin görüşleri genel olarak aynıdır. Fakat Mâlikîlere göre bâin talâkla boşanıp gebe olan kadın eşine mirasçı olabilir.³⁹⁵

2.1.1.12. Sarih Lafızlarla Boşama

Maksadı açıkça ifade eden, açıkça kendisinden boşama anlaşılan ve çoğunlukla boşama için kullanılan sözlerle verilen talâktır.³⁹⁶

Sarih lafızlarla olan talâk, boşama sözcüğü ile bu sözcüğün kökünden türemiş; “boş ol”, “boşsun”, “sen boşsun”, “boşanmışsın”, “seni boşadım”, kelimeleriyle örfe göre boşama manasına gelen “senden ayrıldım”, “sen bana haramsın” gibi cümlelerle meydana

³⁹¹ Zuhaylî, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 341; Acar, *İslam Aile Hukuku*, 199.

³⁹² İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 71; Bilmen, *Hukuk-i İslamiyye Kamusu*, II, 248; Tehnevî, Eşref Ali ve Zafer Ahmed el- Osman, *Hadislerle Hanefî Fıkhı*, Trc: İbrahim Tüfekçi, Misvak Neşriyat, İstanbul 2009, IX, 113-114; Acar, *İslam Aile Hukuku*, 199.

³⁹³ Fetevayı Hindiyeye, III, 217.

³⁹⁴ Detaylı bilgi için bkz; İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 70; Kâsânî, *Bedâiyü's –Sanâyi fi Tertibi'ş-Şerâyî*, III, 187; Zuhaylî *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 375-377.

³⁹⁵ Zuhaylî *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 346; Bilmen, *Hukuk-i İslamiyye Kamusu*, II, 279-280; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 384.

³⁹⁶ İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesid*, III, 48; *Fetavâyı Hindiyeye*, II, 525-527; Zuhaylî, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 300.

gelir.³⁹⁷ Bu sarîh lafızlarla meydana gelen boşamalarda kesinlik ifade ettiği için adamın niyetine bakılmaksızın boşama gerçekleşmiş olur. Bu durumda meydana gelen boşama ric'î talâktır.³⁹⁸

Böylece sarîh lafızlarla eşine şaka olarak da olsa “seni boşadım” diyen kişinin hanımını “boş olmuş” olur. Sarîh lafızlarla yapılan boşamalarda Hanefiler ve Mâlikîlerin görüşüne göre niyet aranmamaktadır. Ancak Mâlikîlere göre koca sarîh lafız kullanarak eşine “seni boşadım” der ve bunda boşama niyetinin olmadığını iddia ederse, bu durumda kocanın doğru söylediğini gösteren delil varsa o zaman niyetine bakılır.³⁹⁹ Niyetinin boşanma olmadığını gösteren bir işaret veya bir delil yoksa o zaman niyetine bakılmaz. Hanefilerde öyle bir durumda da niyete bakılmaz.⁴⁰⁰

Mâlikîlere göre açık (anlaşılır) kinayeli sözler dilde ve dinde boşama için kullanılması adet olduğu için sarîh lafızlar hükmündedir. “Serbest bırakmak, ayrılmak” gibi kelimeler açık kinayeli sözlerdir ve sarîh hükmündedir.⁴⁰¹

2.1.1. 13. Kinayeli Lafızlarla Boşama

Talâk için kullanılabilmesi gibi talâk dışında da kullanılması mümkün olup örfte talâk anlamında kullanılmayan, fakat niyetle veya duruma delalet etmesi ile anlaşılacak ifadeler kinayeli lafızlar denir.⁴⁰²

“Çık git!”, “babanın evine git!”, “uzak ol”, “sen benden ayrıldın” gibi ifadeler kinayeli lafızlardandır.⁴⁰³

Kinayeli lafızlarla boşamanın gerçekleşmesi için, boşama niyetiyle söylenmesi veya o zamanki durum boşamaya delalet etmesi gerekir. Niyeti boşama ise Hanefilere göre "bâin talâk" kabul edilir, değilse kinayeli sözler talâk kabul edilmez.⁴⁰⁴

Mâlikîlere göre kinayeli lafızlar ikiye ayrılır. Bunlar açık kinayeli lafızlar ve kapalı (muhtemel) kinayeli lafızlardır. Bazı açık kinayeler mezhep imamları arasında ihtilâfıdır.

³⁹⁷ *Fetevayi Hindiyeye*, II, 525.

³⁹⁸ Mevsilî, *el- İhtiyâr*, 203; *Fetevayi Hindiyeye*, II, 525; İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid*, III, 48-49.

³⁹⁹ İbn Cüzey, *Kavaninul Fıkhiyye*, 390-391; İbn Tahir, *El-Fıkhu'l Mâlikî Ve Edilletuhu*, IV, 53.

⁴⁰⁰ *Fetevayi Hindiyeye*, II, 525.

⁴⁰¹ İbn Cüzey, *Kavaninul Fıkhiyye*, 391; Zuhaylî, *İslam Fıkhu Ansiklopedisi*, IX, 300.

⁴⁰² *Fetevayi Hindiyeye*, II, 589; Halebî, *Mülteka'l el- Ehbür Tercümesi*, II, 42-43.

⁴⁰³ İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid*, III, 48-50; *Fetevayi Hindiyeye*, II, 589-590; Halebî, *Mülteka'l el- Ehbür Tercümesi*, II, 42-45.

⁴⁰⁴ Halebî, *Mülteka'l el- Ehbür Tercümesi*, II, 42-43; Zuhaylî, *İslam Fıkhu Ansiklopedisi*, IX, 301-302.

Örneğin, “Senin ipin senin omzundadır” veya “Sen kesin olarak benden boşsun” veya “Sen kocasızsn” gibi deyimlerdir. Bu tür kinayeli lafızlarda, Hanefîlere göre kişinin niyetine başvurulur. Niyeti boşama ise, bu durumda boşama meydana gelir, niyeti bir talâk ise bir talâk, niyeti üç talâk ise bu sefer de üç talâk meydana gelir.⁴⁰⁵ Ancak Mâlikîlere göre açık kinayeler kullanılarak söylenen bu sözler sarihteki gibi niyet aranmaz ve boşama gerçekleşir ve ric’i talâktır. Muhtemel kinayelerde ise Mâlikîlere göre niyeti önemlidir. Örneğin koca eşine “ git” veya “benden uzak ol” gibi muhtemel kinaye deyimlerini kullanırsa talâka niyet etmediği zaman boşanma olmaz. Niyeti talâk ise boşanma meydana gelir.⁴⁰⁶

2.1.1. 14. Başkasına veya Kadına Havale Edilen Boşama (Tefvîz)

Daha önceki bölümde boşamanın genel olarak erkeğe ait olduğunu ve bu yetkisini kendisi kullanabileceği gibi hanımına devredebilir veya bu konuda kendisine vekil kılabilceğini Mâlikîlere göre belirtmiştik. Şimdi ise bu konudaki Mâlikî ve Hanefî mezhepleri arasındaki ihtilaflara değineceğiz.

Mâlikî mezhebine göre koca kendisine ait olan boşama hakkını eşine tevkil, tahyir ve temlik şeklinde havale edebilir.⁴⁰⁷

Tevkil, kocanın hanımını kendisini boşaması için vekil kılmasıdır. Mâlikî mezhebine göre tevkilde, koca vekile vermiş olduğu boşama hakkını vekil daha onu gerçekleştirmeden bu boşama yetkisini ondan olabilir, fakat vekil boşamayı gerçekleştirdikten sonra tevkilden geri alamaz. Tevkilde vekil kılınan kadın üç talâkla boşamayı gerçekleştirebilir ama koca isterse bunu üçten daha aza tahsis edebilir. Tevkilde vekil, boşama ifadesini kendi adına kullanma hakkı yoktur. Vekil bunu koca adına kullanabilir.⁴⁰⁸

Temlik ise kocanın, boşama hakkını kadına vermesidir. Temlikte kadın kendisini üç talâkla boşayabileceği gibi üçten daha aşağı talâkla da boşayabilir. Temlikte koca

⁴⁰⁵ Bkz. Mevsilî, *el- İhtiyâr*, III, 125-126.

⁴⁰⁶ Şirbinî, Muhammed b. Ahmed el- Hatib, *Muğnî'l- Muhtac*, Darul Kutubi'l İlmîyye, Beyrut 2000, IV, 466-467; İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid*, III, 48-50; İbn Cüzey, *Kavaninul Fıkhiyye*, 391.

⁴⁰⁷ Abdussamed Bakkaloğlu, “Tefvîz”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları (TDV), Ankara 2011, XXXX, 310.

⁴⁰⁸ İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 41; İbn Cüzey, *Kavaninul Fıkhiyye*, 397; Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhi*, VI, 2532-2534; Zuhaylî, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, IX, 329; Bakkaloğlu, “Tefvîz”, *DİA*, XXXX, 311.

hanımına vermiş olduğu yetkiyi geri alamaz. Temlikte koca vekile boşama ifadesini kullanma hakkını verir. Yani temlikte vekilin boşama ifadesini kendi adına kullanma hakkı vardır.⁴⁰⁹

Tahyir ise adamın eşine “Sen muhayyersin. İstersen nikâhımda kal istersen de boşan” demesidir.⁴¹⁰ Bu durumda İmam Mâlik’e göre kadın üçten aşağı talâkla boşanmayı tercih edemez. Kadın ya boşanmamayı ya da üç talâkla boşanmayı tercih edebilir. Kadın üçten aşağı talâkla boşanmayı tercih ederse tahyir hakkı düşer. Fakat kocası bir veya iki talâk verme konusunda serbest bırakmışsa o zaman bunları da kullanabilir. Tahyirde koca üç talâkla boşanma ifadesini kullanma hakkını verir. Koca tahyiri eşine verebileceği gibi başkasına da verebilir.⁴¹¹ Mâlikîlere göre tahyirde kadın “kendimi boşadım” der ve herhangi bir sayı belirtmezse ve o kadınla kocası zifafa girmişse üç talâkla boşanmış olur.⁴¹²

Mâlikîlere göre temlik ve tahyir bir zamana veya bir işin yapılmasına bağlanabilir.⁴¹³

Hanefilerde koca boşanma konusunda kendisine vekil tayin etme ve elçi gönderme yetkisi olduğu gibi boşama yetkisini eşine havale etmesi de caizdir.⁴¹⁴ Bu da Hanefilere göre üç şekilde olur. Bunlar “seçme (tahyir)”, “dileme (meşhet)” ve “yetkiyi ele alma (emir bil yed)” şeklindedir.⁴¹⁵

Seçme (tahyir), adamın hanımına “kendini seç” veya “muhayyersin” gibi ifadeler kullanmasıdır.

Yetkiyi ele alma (emir bil yed) ise kocanın hanımına “yetkin elindedir” demesidir.

⁴⁰⁹Berazii, *Et-Tezhip fi İhtisarı Müdevvene*, II, 288-289; İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 41; İbn Cüzey, *Kavaninul Fikhiyye*, 397; Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VI, 2533; Bakkaloğlu, “Tefvîz”, *DİA*, XXXX, 311.

⁴¹⁰ İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 41; İbn Cüzey, *Kavaninul Fikhiyye*, 398; Erdoğan, *Fıkıh Ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 339.

⁴¹¹Berazi, *Et-Tezhip fi İhtisarı Müdevvene*, II, 287; İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 41; Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VI, 2533.

⁴¹² Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VI, 2539.

⁴¹³Berazi, *Et-Tezhip fi İhtisarı Müdevvene*, II, 289-290; Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VI, 2535.

⁴¹⁴ Bakkaloğlu, “Tefvîz”, *DİA*, XXXX, 310.

⁴¹⁵ Merginânî, *el- Hidaye Şerhu Bidâyeti'l- Mübtedî*, III, 206; Zuhaylî, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 328; Bilmen, *Hukuk-i İslamiyye Kamusu*, II, 314.

İsteme (meşhet) ise kocanın hanımına “istersen/ dilersen kendini boşa” demesidir.

Seçme ve yetkiyi ele almaya ait kullanılan söz veya ifadeler kinayedir. Bundan dolayı bu tür yollarla yapılan boşanmalar niyet ve durumun göstergelerine bağlıdır. Boşanma niyeti ile veya boşanmak için kullandığını gösteren bir durum varsa o zaman boşanma gerçekleşir, aksi takdirde boşanma gerçekleşmez. Bunlarda ric’at olmaz, bâin talâktır. Ama isteme şeklinde yapılan boşamada kullanılan söz ve ifadeler sarihtir, açıktır. Bundan dolayı niyete bağlı değildir. Boşanma niyeti olmadan da bu sözleri kullandığında boşanma gerçekleşir, adamın niyetine bakılmaz ve boşanma ric’idir, ric’at mümkündür.⁴¹⁶

Seçme ve işin elinde olması iki açıdan birbirlerinden farklıdır. Birincisi, “işin senin elindedir” ifadesi ile koca üç talâka niyet ederse niyeti geçerli olurken “tercih et” ifadesi ile koca üç talâka niyet etse geçerli olmaz. İkinci fark ise “tercih et” ifadesinde kocanın sözünde veya kadının cevabında “kendi” sözü veya “talâk” ifadesi veyahut da talâka delalet eden bir ifade geçmesi lazımdır.⁴¹⁷ Bunların yanında “işin elinde olmasında” kocanın talâk niyetinin olması ve kadının da ister orda hazır olsun ister olmasın kocanın ona bu yetkiyi verdiğinden haberdar olması gerekir. Koca kadına verdiği yetkinin süresi bittikten sonra kadının bundan haberi olursa o yetkiyi kullanamaz. Süresi bitmemişse kalan süre içinde kullanabilir.⁴¹⁸

Boşanma yetkisini kadına vermede iki mezhep de üç kavramla açıklar, fakat bu kavramlar ve taşıdığı anlamlar mezheplere göre değişmektedir.

Mâlikîler bunu temlik, tevkil ve tahyirle tanımlar ve bu kavramlar birbirinden farklıdır. Hanefîler de tahyir (seçme), maişet (isteme) ve emir bil yed (yetkiyi verme) şeklindedir. Tahyir iki mezhepte de kadına boşanma veya evli kalmaya devam etme arasında özgür bırakma anlamı vardır. Fakat Hanefîlerde kadın bunu üç talâkla yapma

⁴¹⁶Kâsânî, *Bedâiyu’s – Sanâyi fi Tertibi’ş- Şerâyî*, III, 113; Fetevayi Hindiyeye, III, 9-18; Zuhaylî, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 328; Bilmen, *Hukuk-i İslamiyye Kamusu*, II, 314; Bakkaloğlu, “Tefvîz”, *DİA*, XXXX, 311.

⁴¹⁷Kâsânî, *Bedâiyu’s – Sanâyi fi Tertibi’ş- Şerâyî*, III, 118; Merginânî, *el- Hidaye Şerhu Bidâyeti’l- Mübtedâi*, III, 207; Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VI, 2530; Zuhaylî, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 328.

⁴¹⁸ Kâsânî, *Bedâiyu’s – Sanâyi fi Tertibi’ş- Şerâyî*, III, 113.

hakkı yokken⁴¹⁹ Mâlikîlerde üç talâkla boşanma hakkı vardır. Hatta üçten az talâkla boşandığında geçerli değildir. Hanefîlerde yetkiyi ele alma kavramı ise Mâlikîlerdeki temlik kavramına yakındır. İkisinde de kadın boşanma hakkını eline alır ve isterse üç talâkla isterse de üçten aşağı talâkla boşanabilir. Tevki ile İsteme de birbirlerine yakındır. Çünkü ikisi de kadına istediği takdirde boşanma yetkisi verilmiş oluyor.

Tefviz genel olabileceği gibi zamanla sınırlı da olabilir. Genel olan tefviz yapıldığı meclis ile sınırlıdır. O mecliste tercih yapmalıdır. O meclisten ayrılırsa bu hakkı yok olur. Zamanla sınırlı olan ise meclise bağlı değildir, meclisin dağılması veya kadının meclisten ayrılması ona tefviz hakkını kaybettirmez. Zamanın dolmasıyla boşanma hakkı biter. İmam Ebu Hanife ve İmam Muhammed'e göre zamanla sınırlandırılan havalede kadın kocasını seçse, ona tanınan zaman bitmese bile artık seçim hakkı biter. İkinci bir seçim hakkı yoktur. Yani zaman içerisinde sadece bir defa seçim hakkı vardır. Ebu Yusuf'un bir görüşüne göre ise seçim hakkı o meclis için biter fakat farklı bir mecliste devam eder.⁴²⁰

Hanefîlere göre koca hanımına yetki vermeden hanımı “kendimi ihtiyar eyledim” derse ve sonra kocası buna izin de verse ve boşanmaya niyet etse de boşanma gerçekleşmez. Fakat kadın “kendimi boşadım” derse ve kocası da buna izin verirse ric'i boşanma gerçekleşir. Burada kocasının niyeti de önemli değildir. Yani niyet etmese bile boşanma geçerlidir.⁴²¹ Tefviz erkek için bağlayıcıdır ve ondan geri dönemez fakat kadın için bağlayıcı değildir ve onu kabul etmeyebilir.⁴²²

Hanefîlerde tefviz kocanın kullandığı söz veya ifadeye göre ric'i veya bâin olur. Koca açık bir ifade ile havale ederse ric'i, kinayeli bir ifade ile havale ederse bâin boşama olur.⁴²³ Koca hanımına kendini bâin talâkla boşa derse ve hanımı kendisini ric'i talâkla boşadım derse kocanın dediği gibi, bâin talâkla boşama gerçekleşir. Kısacası kadının kabul şekli değil kocanın teklif ettiği şekil ile havale gerçekleşir. Fakat kabul ile havalede talâk sayısında bir uyuşmazlık olursa Ebu Hanife'ye göre kabul eden kadın

⁴¹⁹ Bkz. Kâsânî, *Bedâiyu's – Sanâyi fi Tertibi's- Şerâyî*, III, 118; Zuhaylî, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, IX, 328.

⁴²⁰ Kâsânî, *Bedâiyu's – Sanâyi fi Tertibi's-Şerâyî*, III, 114-115; *Fetevayi Hindiyeye*, III, 5-7 ve 21-22; Bilmen, *Hukuk-i İslamiyye Kamusu*, II, 314-315.

⁴²¹ *Fetevayi Hindiyeye*, III, 28.

⁴²² Kâsânî, *Bedâiyu's – Sanâyi fi Tertibi's- Şerâyî*, III, 113; Yılmaz, *Yetki ve Sistem Açısından İslam Hukukunda Boşanma*, 116.

⁴²³ *Fetevayi Hindiyeye*, III, 17; Bakkaloğlu, “Tefvîz”, *DİA*, XXXX, 311.

daha az bir sayı söylerse kabul ettiği sayı kadar boşanma olur. Ama kadın eşinin havale ettiği daha fazla talâkla boşamayı kabul ettiğini söylerse boşama gerçekleşmez. İmam Muhammed'e ve İmam Yusuf'a göre ise kocanın söylediği kadar boşanma olur. Koca hanımına "istersen kendini üç talâkla boş" derse ve kadın üç değil de iki veya bir talâkla kendisini boşarsa boşamanın olmayacağı konusunda ittifak vardır. Çünkü burada havaleyi üç şartına bağlamış oluyor.⁴²⁴

Hanefilere göre tefvizi şarta bağlamak da caizdir. Kadın kocasının şart koştuğu şeyi yapar veya yerine getirirse kabul gerçekleşmiş olur ve boşama olur. Ama mekâna bağlanan havale ise o mekâna bağlı kalmaz yine meclisle sınırlanır.⁴²⁵

2.1.1. 15. Zaman ve Mekâna İzafe Edilen Boşama

Talâk ileride bir işe veya bir zamana bağlanıp bağlanmaması açısından üçe ayrılır. Birincisi müneccez veya muacceldir. Müneccez, kocanın karısına "seni boşadım" veya "sen boşsun" diyerek o an boşamayı istemesidir. Bu durumda hemen gerçekleşir. İkincisi ise muallâk talâktir. Muallâk talâk kocanın boşamayı bir şeye bağlamasıdır. Örneğin kocanın hanımına "Şunu yaparsan boşsun" veya "şuraya gidersen boşsun" gibi boşamayı bir şeyin oluşmasına bağlaması böyle bir talâktir. Üçüncüsü ve şuan asıl konumuz olan ise muzaf talâktir. Muzaf talâk, kocanın eşini boşamayı ileriki bir zamana bağlayarak yaptığı boşamadır. Örneğin kocanın hanımına "yarın boşsun" veya "filan ayda veya filan yılda boşsun" demesidir.⁴²⁶

Çalışmamızın konu ve kapsamı açısından sadece muzaf talâkı ele alarak Mâlikî ve Hanefî mezhepleri arasındaki ihtilafa değineceğiz.

Mâlikîlere göre boşanmayı geçmiş zamana izafe edildiği zaman boşanma hemen gerçekleşir. Mesela koca hanımına "dün boşsun" derse kadın derhal boş olur. Güneşin doğması gibi meydana gelmesi kesin olan gelecek zaman veya şeye bağlanan boşamalar da derhal olur. Hanefîlere göre ise o zaman gelince veya olay gerçekleşince boşanma

⁴²⁴ Mevsilî, *el- İhtiyâr*, III, 135-137; Fetevayi Hindiyeye, III, 51-52; Bilmen, *Hukuk-i İslamiyye Kamusu*, II, 316-317.

⁴²⁵ Kâsânî, *Bedâiyu's – Sanâyi fi Tertibi's- Şerâyi*, III, 116; Fetevayi Hindiyeye, III, 21 ve 34-35; Bilmen, *Hukuk-i İslamiyye Kamusu*, II, 321.

⁴²⁶ İbn Cüzey, *Kavaninul Fıkhiyye*, 394; Zuhaylî, *İslam Fıkhu Ansiklopedisi*, IX, 347-348; Bilmen, *Hukuk-i İslamiyye Kamusu*, II, 216.

gerçekleşir. Mâlikîler bunu Mut'a nikâhına ⁴²⁷ benzetirler ve boşanmanın derhal gerçekleştiğini savunurlar. Örneğin Mâlikîlere göre koca hanımına “sen bir yıl sonra boşsun” dese boşama hemen gerçekleşir, bir yılın geçmesi beklenmez. Ama Hanefîlerde ise hemen gerçekleşmez bir yılın geçmesi beklenir. ⁴²⁸

Mâlikîlerde mekâna bağlanan boşanmalar zamana bağlanan boşanmalar gibi değildir. Gelecek zamana bağlanan boşamalarda yukarıda da değindiğimiz gibi çoğunlukla boşama derhal gerçekleşirken mekâna bağlanan boşamalarda ise boşanma hemen gerçekleşmez. Şart koşulan mekânla ilgili durum meydana geldiği zaman boşanma gerçekleşir. Örneğin koca hanımına “falan yere girersen/ gidersen boşsun” veya “falan eve girersen boşsun” derse boşanma kadının o yere gitmesi/ girmesi ile gerçekleşir. Kadın bunu yapmadığı sürece boşanma gerçekleşmez. ⁴²⁹

Hanefîlere göre kocanın talâk verme yetkisi varsa ve hanımı üzerine de boşama gerçekleştirebiliyorsa boşamanın izafe edildiği ilk zaman diliminde kadın boş olur. Örneğin koca hanımına “Sen yarın boşsun” dediği zaman ertesi günün sabahında boşanma gerçekleşir. ⁴³⁰

Koca hanımına “ sen bugün ve yarın boşsun” derse kadın o gün boş olur ve bir talâk olur, ama “yarın ve bugün boşsun” derse o zaman iki talâk gerçekleşir. Çünkü birincisinde bugün boş olan yarında boş sayılır ama ikinci cümle ise ayrıdır. ⁴³¹ Hem yarın boş ol, hem de bugün boşsun anlamı taşır. Yani gelecek zamanla başlarsa iki talâk gerçekleşir. Bir nevi ikinci cümlede önce talâkı muzaf sonra da talâkı muaccel olmuş olur.

Hanefîlere göre geçmiş zamana izafe edilen boşamalar derhal gerçekleşir. Örneğin koca hanımına “sen dün boşdun” derse boşama hemen gerçekleşir. Eğer karı

⁴²⁷ Mut'a nikâhı; Şia'nın caiz gördüğü ve belli bir mehir karşılığında belli bir süreye için yapılan evlilik. (bkz. Erdoğan, *Fıkıh Ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 436.)

⁴²⁸ İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 54; Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VI, 2514; Bilmen, *Hukuk-i İslamiyye Kamusu*, II, 311.

⁴²⁹ İbn Cüzey, *Kavaninul Fıkhiyye*, 394.

⁴³⁰ Merginânî, *el- Hidaye Şerhu Bidâyeti'l- Mübtedî*, III, 176-177; Mevsilî, *el- İhtiyâr*, III, 127; Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VI, 2509.

⁴³¹ Merginânî, *el- Hidaye Şerhu Bidâyeti'l- Mübtedî*, III, 177; Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VI, 2510; Bilmen, *Hukuk-i İslamiyye Kamusu*, II, 310.

koca o gün evlenip adam hanımına “sen dün boşdun” derse herhangi bir boşanma gerçekleşmez.⁴³²

Geçmiş zamana izafe edilen boşanmalarda iki mezhebe göre de boşanma derhal gerçekleşir. Bu konuda görüş birliği varken gelecek zamana izafe edilen boşanmalarda ise iki mezhep arasında ihtilafın olduğu görülüyor. Gelecek zamana izafe edilen boşanmalarda Mâlikîlere göre eğer kesin olacak bir şey ise boşanma hemen gerçekleşirken Hanefilere göre ise bu durumdaki bir boşanma izafe edildiği ilk zaman diliminde gerçekleşir.

Hanefilere göre kocanın eşine “falan yere girersen/ gidersen boşsun” veya “falan eve girersen boşsun” gibi bir mekâna izafe edilen boşanmalarda zamana izafe edilen boşama gibidir. Hüküm aynıdır. Fakat koca hanımına “sen falan yerde” veya “güneşte boşsun” derse o zaman boşanma derhal gerçekleşir. İkisi arasındaki fark ise biri şarta bağlanmış ve şart meydana gelince boşanma meydana gelir diğeri ise şarta bağlanmamış ve boşanma hemen gerçekleşir.⁴³³

Bir mekâna izafe edilen boşanmalarda o yere girmeye ve gitmeye bağlanmışsa bu şart meydana geldiği zaman boşama gerçekleşir. Bu konuda her iki mezhebin görüşü aydır.

2.1.2. HUL’ KONUSUNDA MUKAYESE

2.1.2.1 Hul’un Tanımı ve Hükümü

Muhâlea (hul’), “bir bedel karşılığında boşanma”⁴³⁴ veya “kadının belli bir bedel vermesi karşılığında kocanın ayrılmaya razı olması üzerine evlilik bağından kurtulması”⁴³⁵ anlamına gelmektedir.

Daha önce dediğimiz gibi İslam hukukunda boşanma yasaklanmadığı gibi mazeretsiz boşanmalar da uygun bulunmaz. Fakat evlilikte bazı durumlar, sorunlar olur ki eşler anlaşamaz ve son çareyi boşanmada bulurlar. Eşler anlaşamadığı zaman koca boşama yetkisini kullanarak karısını boşayabilir ve boşanmadan dolayı ona yüklenecek

⁴³² Merginânî, *el- Hidaye Şerhu Bidâyeti’l- Mübtedî*, III, 178-179.

⁴³³ Mevsilî, *el- İhtiyâr*, III, 127; Bilmen, *Hukuk-i İslamiyye Kamusu*, II, 310.

⁴³⁴ Erdoğan, *Fıkıh Ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 204.

⁴³⁵ Fahrettin Atar, “Muhâlea”, *DİA*, TDV, İstanbul 2005, XXX, 399.

sorumlulukları üstlenir. Fakat bazı durumlar olur ki evlilikteki nüşûz⁴³⁶ kocadan değil de kadından kaynaklanır. Bu durumda da koca kadını boşayıp talâktan dolayı doğacak olan sorumluluğu üstlenmekten korkarak karısını boşamak istemeyebilir. Böyle olduğu zaman ise devreye hul' girer. Kadın hul' yoluyla, bir bedel karşılığında kocasından boşama hakkını isteyip evliliği sonlandırabilir.⁴³⁷

Talâkta olduğu gibi hul'da da ayrılmayı gerektirecek bir şey, bir zorunluluk olmadığında bazı durumlarda hul' mekruh iken bazı durumlarda ise haramdır.⁴³⁸ Bunu daha önce talâkın hükmü konusunda açıklamıştık.

Karı koca bir birleri üzerindeki haklarını yerine getirmediğinde, aralarında sevgi bağı kalmadığında ve aralarındaki sorun büyüüp bir birlerine zarar verecek hale geldiğinde kadının kocasından hul' istemesi caizdir. Bu durumda kadın kendisini boşaması için bir kocasına bedel vermesi ve kocanın da bunu kabul etmesi fakihlere göre caizdir.⁴³⁹ Buna da delil olarak Kur'an-ın şu ayetini gösterirler;

“... Eğer karı kocanın, Allah'ın koymuş olduğu sınırlara uyamayacaklarından korkarsanız, o zaman kadının boşanmak için kocasına verdiği fidyeden (mehir hakkından vazgeçmesinden) dolayı, her ikisi için de bir günah yoktur...”⁴⁴⁰

Bu ayette de anlaşıldığı gibi eşler arasında geçimsizlik çıktığında kadının kocasından bir bedel karşılığında evliliğe son vermesini istemenin caiz olduğunu göstermektedir.⁴⁴¹

2.1.2.2. Hul'un Geçerliliği

Mâlikîler yukarıdaki ayete ve İbn Abbas'ın “Sabit b. Kays ve karısı hakkındaki rivayetine⁴⁴² de dayanarak hul'un caiz olduğunu savunurlar. Fakat bu durumda kadının bunu kendi isteği ve kocanın onu hul' için zorlamamasını gerekli bulurlar. Eğer koca

⁴³⁶ Nüşûz; dik başlılık, kadının kocasına itaatsizlik yapmasıdır. Bkz. Erdoğan, *Fıkıh Ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 460; Mehmet Şener, “Nüşûz”, *İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, Ed. İbrahim Kâfi Dönmez, (MİFAV), İstanbul 2006, III, 1587.

⁴³⁷ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VI, 2557; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 371.

⁴³⁸ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VI, 2555; İbn Adev'i, Ebu Abdullah Mustafa, *Ahkâm-ut-Talâk fi Şeriat-il İslamiyye*, Mektebetu İbn Taymiyye, Kahire 1988, 64.

⁴³⁹ Cündî, *Muhtasarı Halil*, 112; Sabuni, *Ahmak Tefsiri*, I, 309.

⁴⁴⁰ Bakara: 2/229.

⁴⁴¹ Mevdûdî, *Tefhimul Kuran*, I, 180.

⁴⁴² Bkz. Buhari, Talâk: 12; Muvatta, Talâk: 29.

karısını bunun için zorlarsa hul' geçersiz olur ama talâk geçerli olur.⁴⁴³ Mâlikîlere göre koca, karısını namazı terk etmesi veya cünüp olduğu halde gusletmemesi gibi nedenlerden dolayı hul'a zorlarsa hul' caizdir. Fakat koca haksız yere kadını döverek, ona söverek hul'a zorlarsa hul' olmaz, bâin talâk olur. Koca hul' karşılığı bir bedel almışsa da onu geri vermek zorundadır.⁴⁴⁴ Kısacası koca karısını haksız yere bedel karşılığında zorlarsa hul' olmaz, bedel alamaz ama boşanma gerçekleşir.

Mâlikîlere göre koca hanımını zinakâr olduğu için bedel karşılığında onu hul'a zorlarsa hul' olmaz. Kocanın buna hakkı yoktur ve ahlaka uygun değildir. Koca ya onu bedelsiz boşar ya da nikâhında tutmaya devam eder.⁴⁴⁵

Mâlikîlere göre ailedeki geçimsizliğin sebebi kadın olduğu zaman hul' geçerli olur ve kocanın bedel alma hakkı vardır. Bu durumda koca her ne kadar mehir olarak kadına verdiğiinden fazlasını alması caiz ise de müstehap değildir.⁴⁴⁶

Her iki eş de birbirlerinden hoşlanmıyorlarsa veya sorun ikisinden kaynaklanıyorsa ve hul' ile boşanmak istiyorlarsa koca hul' için bedel alabilir.⁴⁴⁷ Buna da şu ayeti delil gösterirler: “... Eğer karı kocanın, Allah'ın koymuş olduğu sınırlara uyamayacaklarından korkarsanız, o zaman kadının boşanmak için kocasına verdiği fidyeden (mehir hakkından vazgeçmesinden) dolayı, her ikisi için de bir günah yoktur...”⁴⁴⁸ Bu ayette sorunun kimden kaynaklandığına değinmeden mutlak olarak eşlerin bedel karşılığında hul' yapabileceğini belirtiyor. Bu ayete dayanarak mezhepler bu konuda ittifak etmişlerdir.⁴⁴⁹

Hanefiler de yukarıdaki ayete ve yine İbn Abbas'ın rivayetine dayanarak hul'un caiz olduğuna hükmetmişlerdir.⁴⁵⁰ Mâlikîlerde olduğu gibi Hanefilerde de koca kadını hul' için zorlar ve ilk olarak koca karısına “seninle muhâlea ettim” derse ve kadın istemeyerek onu kabul ederse bâin talâk meydana gelir. Koca bu durumda kadından bedel alma hakkına sahip değildir. Evlilikteki nüşûzun sebebi kadın ise koca bedel alabilir.

⁴⁴³ İbn Cüzey, *Kavaninul Fıkhiyye*, 396; Zuhaylî, *İslam Fıkhu Ansiklopedisi*, IX, 383.

⁴⁴⁴ İbn Abdülber, Ebu Ömer Yûsuf b. Abdullah En-Nemeri El-Kurtubi, *El-Kâfi fi Fıkfi Ehli Medineti'l-Mâliki*, Mektebet'ul-Riyad'il-Hadis, Riyad 1978, II, 593; Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhu*, VI, 2558.

⁴⁴⁵ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhu*, VI, 2559.

⁴⁴⁶ İbn Cüzey, *Kavaninul Fıkhiyye*, 396; Zuhaylî, *İslam Fıkhu Ansiklopedisi*, IX, 393.

⁴⁴⁷ Zuhaylî, *İslam Fıkhu Ansiklopedisi*, IX, 394.

⁴⁴⁸ Bakara: 2/229.

⁴⁴⁹ Zuhaylî, *İslam Fıkhu Ansiklopedisi*, IX, 394.

⁴⁵⁰ Detaylı bilgi için bkz. Tehanevî, *Hadislerle Hanefî Fıkhu*, IX, 127-129.

Ama kocanın kadına verdiği mehirde fazlasını almaması evlâdır. Fazlasını alması Hanefîlere göre mekruhtur.⁴⁵¹

Hanefîlere göre koca hanımına “seni şu kadar bedel karşılığında boşadım” derse ric’i talâk meydana gelir. Burada hul’ kelimesini kullanmadığı için ric’i talâk meydana gelir. Boşadım kelimesi yerine hul’ kelimesini kullansa o zaman bâin olur. Koca her iki durumda da kadından bedel alamaz. Çünkü hul’ oluşmamış, talâk oluşmuştur.⁴⁵²

Bu konuda iki mezhebin genel olarak görüşleri bir birlerine yakın iken bazı durumlarda ise ihtilaf meydana gelmiştir. İki mezhebe göre sorun kadından kaynaklandığı zaman hul’un geçerli olduğu ve bedel almasında bir sakınca olmadığı, ama sorun kocadan kaynaklandığı ve koca kadını hul’a zorluyorsa bunda hul’un geçerli olmadığı ve bedel alma hakkının da olmadığı konusunda ittifak etmişlerdir. Buna da şu ayeti delil gösterirler; “*Ey iman edenler! Kadınlara zorla vâris olmanız size helâl değildir. Apaçık bir edepsizlik yapmadıkça, onlara verdiğinizin bir kısmını ele geçirmeniz için de kadınları sıkıştırmayın. Onlarla iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmazsanız (biliniz ki) Allah’ın hakkınızda çok hayırlı kılacağı bir şeyden de hoşlanmamış olabilirsiniz. Eğer bir eşin yerine başka bir eş almak isterseniz, öbürüne (mehir olarak) yüklerle mal vermiş olsanız dahi ondan hiçbir şeyi geri almayın...*”⁴⁵³ Bu ayetlerde de belirtildiği gibi geçimsizliğin sebebi kadın değilse ona verilen mehri geri almak için sıkıştırmak helal değildir.

Aynı şekilde her iki mezhebe göre de koca kadını hul’a zorlar ve kadın istemeyerek de olsa bunu kabul ederse hul’ değil bâin talâk meydana gelir.

İhtilaf ettikleri konu ise kocanın kadına verdiği fazlasını alması durumudur. Mâlikîlere göre iyi olmamakla beraber alabilir. Ama Hanefîler ise verdiği fazlasını almayı mekruh bulurlar. Aslında her iki mezhep de verdiği fazlasını almasını tavsiye etmiyor. Çünkü hul’a delil olarak gösterilen ayetin başında “Kadınlara verdiğiniz mallardan herhangi bir şey geri almanız size helal değildir...”⁴⁵⁴ buyrulmaktadır. Aynı şekilde yukarıda da geçtiği gibi Sabit b. Kays’ın olayında onun eşi Sabit b. Kays’tan mehir karşılığında aldığı bahçeden daha fazlasını bile vereceğini söylediği zaman

⁴⁵¹ Mevsilî, *el- İhtiyâr*, III, 157; Zuhaylî, *İslam Fıkıhı Ansiklopedisi*, IX, 393; Atar, “Muhâlea”, *DİA*, XXX, 400.

⁴⁵² Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkıhı*, VI, 2558.

⁴⁵³ Nisa: 4/19-20.

⁴⁵⁴ Bakara: 2/229.

Resulullah (s.a.v) “Hayır, fazlası olmaz.” demiştir. Özellikle Hanefiler bu ifadeye dayanarak fazlasını almanın mekruh olduğuna hükmederler.⁴⁵⁵

2.1.2.3. Hul’un Bedeli

Daha önce hul’un bir bedel karşılığında bir boşama olduğunu, geçimsizlik erkekten kaynaklanıyorsa kocanın bedel almasının caiz olmadığını ama geçimsizlik kadından kaynaklanıyorsa bedel almasında bir sakınca olmadığını belirtmiştik.

Hul’un bir bedel karşılığında yapılabileceği konusunda mezheplerin ittifak vardır. Fakat bedelsiz hul’ konusunda iki mezhebin görüşleri farklıdır. Mâlikîlere göre hul’ bedelle yapılan ayrılmayı kapsadığı gibi hul’ lafzıyla bedelsiz yapılan ayrılmayı da kapsar.⁴⁵⁶ Hanefilere göre ise bedelsiz olmayacağı, bedel söylenmezse koca kadının mehri mislini almayı hak eder ama bedel verilmeyeceği söylenirse hul’ batıl olur.⁴⁵⁷

Bedel karşılığında olduğunda hul’un gerçekleşeceği hususunda iki mezhep arasında ihtilaf yoktur, ama bedelsiz olup hul’ kelimesi kullanıldığında Mâlikîlere göre yine hul’ gerçekleşirken Hanefiler bunu hul’ saymamışlar. Demek ki Mâlikîler hul’un gerçekleşmesi için hul’ lafzını esas alırken Hanefiler lafızla birlikte hul’ bedelini de şart koşmaktadırlar.

Mezheplerin hul’ bedelinin geçerli olması için bazı şartları vardır. Bunlara da değinmemiz yerinde olacaktır.

Mâlikîlere göre hul’ bedeli helal bir şey olmalıdır. Haram bir şey bedel olarak verilir ve koca bunu kabul etse de hul’ olmaz ama boşanma gerçekleşir. Aynı şekilde meçhul bir şey hul’ bedeli olarak verilirse geçerli olur.⁴⁵⁸

Mâlikîlere göre hul’ bedelinin kocaya teslim edilebilir bir mal olma şartı yoktur. İmam Mâlik’e göre hul’da var olmayan, varlığı bilinmeyen ve aldanmaya elverişli olan şeyler de bedel olabilir. Daha olmamış veya olgunlaşmamış meyve karşılığında hul’ geçerlidir. Meyve olur veya olgunlaşırsa koca onu hak eder ama olmaz veya olgunlaşmaz

⁴⁵⁵ Serahsi, *el-Mebsut*, VII, 278-279; Kâsânî, *Bedâiyu’s – Sanâyi fi Tertibi’s- Şerâyî*, III, 150.

⁴⁵⁶ Hırşî, *Şarhu Muhtasarı Halil lil Hırşî*, IV, 12; Zuhaylî, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 379-380; Bilmen, *Hukuk-i İslamiyye Kamusu*, II, 327.

⁴⁵⁷ Merginânî, *el-Hidaye Şerhu Bidâyeti’l- Mübtedî*, II, 262; Acar, *İslam Aile Hukuku*, 228.

⁴⁵⁸ İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 35; İbn Cüzey, *Kavaninul Fıkhîyye*, 396.

ise bâin talâk olur. Bu durumda koca kadından başka bir şey talep edemez. Çünkü bunu kendisi kabul etmiştir.⁴⁵⁹

Hanefilere göre ise mehir olabilen şey bedel olabilir. Haram olan bir şey bedel olarak verilse bâin talâk olur. Koca da hiçbir şey alamaz. Bunun sonucunda bâin talâk meydana gelir. Fakat bedel batıl olursa o zaman ric'i talâk meydana gelir.⁴⁶⁰

Hanefilere göre olması muhtemel olan şeylerin isimleri ile hul' etseler ve o şey o anda kadında veya evinde bulunuyorsa o şey kocanın olur. Ama o şey kadında yoksa o zaman koca bir şey alamaz. O an mevcut olmayıp daha sonra meydana gelecekse kadının kocaya mehrini vermesi gerekir. Meçhul bir şey üzerine hul' edilirse o şey orada bulunursa koca onu alır, ama bulunmazsa kadın kocaya mehrini verir.⁴⁶¹

Hanefî mezhebine göre koca bedelden bahsetmeden talâka niyet ederek eşine "seninle muhâlea ettim" derse ve karısı da bunu kabul ederse bâin talâk olur. Bu durumda da bir birlerine olan mehir ve nafaka gibi hakları düşer. Fakat bedelsiz olarak hul' ederse bâin talâk olur ve bir birlerine olan hakları düşmez, devam eder.⁴⁶²

Bedelin geçerli olması konusunda bazı şartlarda ittifak varken bazı şartlarda ise ihtilaf vardır. Her iki mezhebe göre de bedel helal olan bir şey olması gerekir. Eğer bedel haram olan bir şey ise her iki mezhebe göre de boşanma gerçekleşir fakat koca kadından bir şey isteyemez. Çünkü koca bunu bilerek kabul etmiştir.

İki mezhebin bu konudaki ihtilafı ise hul' bedeli ortada olmayan meçhul bir şey olursa hul' geçerli olup olmayacağı ve koca bu durumda hul' bedeli olarak ne hak edeceğidir. Mâlikîlere göre böyle bir hul' geçerli ve koca meçhul olan bedel olursa onundur, eğer o şey bulunmaz, meydana çıkmaz ise başka bir şey hak etmez. Hanefilere göre de bu hul' geçerli ve o meçhul olan bedel ortaya çıktığında veya o an orda olan onun olur. Ama hiçbir şey bulunmaz, hiçbir şey yoksa o zaman kadın ona mehrini vermesi gerekir.

⁴⁵⁹ İbn Abdülberr, *El-Kâfi fi Fıkhi Ehli Medineti'l-Mâliki*, II, 594; Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhi*, VI, 2578.

⁴⁶⁰ Serahsi, *el-Mebcut*, VII, 291; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, III, 157; Kudûri, *Muhtasarul Kudûri*, 163.

⁴⁶¹ Kudûri, *Muhtasarul Kudûri*, 163; *Fetevayi Hindîyye*, III, 267-268.

⁴⁶² Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhi*, VI, 2575; Bilmen, *Hukuk-i İslamiyye Kamusu*, II, 331.

Mâlikîlere göre hul' karşılığı illa bir mal olması gerekmiyor. Hul' karşılığı bir haktan, bir sorumluluktan vazgeçme de olabilir. Bundan dolayı kadın hamilelik döneminde kocadan alacağı nafaka karşılığında ondan hul' yapmasını isteyebilir.

Hul' yapıldıktan sonra kadının hamile olduğu ortaya çıkarsa kocanın hamilelik boyunca kadının nafakasını vermesi gerekir. Eğer hamilelik hul' esnasında anlaşılırsa kadın bunu şart koşarsa koca nafakayı vermelidir. Kadın bunu şart koşmazsa koca nafaka vermek zorunda değildir.⁴⁶³

Mâlikîlere göre hidâne (çocuğu yetiştirme) karşılığı hul' da geçerlidir. Kadın eşinden çocuğu yetiştirme hakkından vazgeçme karşılığında hul' isteyebilir. Bu durumda bu hak babaya geçer. Mâlikîler bunu çocuk annesinden ayrıldığında zarar görmeme ve babanın ona bakabilme şartını getirirler. Eğer anne bu hak karşılığında hul' yaptığında çocuk zarar görecektse veya baba çocuğa bakamayacaksa o zaman boşanma olur ama hidâne annede kalır.⁴⁶⁴

Hidâne ve hamilelik nafakasında olduğu gibi kadın kocasından radâ (çocuğa süt emzirme) ücreti karşılığında da hul' yapmasını isteyebilir. Koca bunu kabul ettiği zaman geçerli olur ve çocuk iki yaşına gelene kadar ücretsiz onu emzirmekle yükümlü olur. Çocuk iki yaşından önce ölürse koca kalan süre için anneden süt ücretini isteyebilir. Bu o toplumun örfüne bağlıdır. Örflerinde alınıyorsa alabilir. Kadın ölürse veya sütü kesilirse kadın kalan sürenin hakkını ödemek zorundadır veya bıraktığı maldan alınır.⁴⁶⁵

Hanefîlere göre hidâne veya emzirme hakkından vazgeçme karşılığında hul' geçerlidir. Fakat bu hak çocuğun olduğu için bu hak düşmez. Kadın veya çocuk ölürse koca hidâne veya emzirme ücretini geri alabilir. Hanefîler kadın iddet nafakası karşılığında da hul' isterse geçerlidir. Bundan sonra koca iddet nafakasından muaf olur. Fakat iddet dönemi boyunca mesken hakkından vazgeçme karşılığında hul' yaparsa, hul' geçerli ama bu hak kocadan düşmez. Çünkü kadının o kocanın evinde kalması dini bir emirdir. Bunu da “*Apaçık bir ahlaksızlıkta bulunmadıkça onları evlerinden çıkarmayın, onlar da çıkmasınlar.*”⁴⁶⁶ Ayetine dayandırırılar.⁴⁶⁷

⁴⁶³ Gırnati, *et- Tac vel-İklil li Muhtasrı Halil*, V, 295.

⁴⁶⁴ Desuki, *Haşiyetü'd-Desuki ala Şerhi'l-Kebir*, II, 349; Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VI, 2578.

⁴⁶⁵ İbn Abdülberr, *El-Kâfi fi Fıkhı Ehli Medineti'l-Mâlikî*, II, 595; ed Desuki, *Haşiyetü'd-Desuki ala Şerhi'l-Kebir*, II, 357; Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VI, 2579.

⁴⁶⁶ Talâk: 65/1.

Hidâne, iddet nafakası ve emzirme konularında her iki mezhebin genel olarak görüşleri birbirlerine yakın olduğu fakat uygulamada biraz farklı olduğu görülüyor. Her iki mezhebe göre de kadın hidâne, iddet nafakası veya emzirme ücreti karşılığında hul' yapabilir. Ama Hanefilerde hidâne ve emzirme hakkı çocuğun olduğu için boşanma geçerlidir, fakat bu hak anneden düşmez. Mâlikîlerde ise çocuk zarar görmeyecekse ve baba bakabilecekse bu hak anneden düşer. Bir diğer fark ise Hanefilerde kadın veya çocuk öldüğünde koca hidâne veya emzirme ücretini geri alabilir. Mâlikîlerde ise kadın öldüğünde veya sütü kesildiğinde alabilirken, çocuğun ölümünde ise yaşadığı çevrenin geleneklerine bağlıdır. O çevrede alınıyorsa koca bunu alabilir, ama kimse almıyorsa kocada alamaz. Bunların yanında Hanefilerde mesken hakkı karşılığında hul' olur fakat kadın kocasının evinden ayrılmaz. Mâlikîlerde bununla ilgili bir şarta rastlanılmamıştır.

2.1.2.4. Hul'un Ne Zaman ve Nerede Olacağı

Her iki mezhebe göre, hul' için mahkemeye başvurma veya hul'un hâkim huzurunda olma şartı yoktur. Bu konuda eşlerin rızası yeterlidir. Zaten yukarıda hul' ile ilgili ayette de hâkim ve mahkemeden söz etmemektedir. Fakat eşler anlaşamazsa, ya da koca hul' ile boşanmayı kabul etmezse o zaman kadın isterse durumu mahkemeye taşıyabilir. Bu durumda hâkim hakemler tayin eder. Hakemler gerekli araştırmaları yaparlar. Hakemlerin yaptığı araştırmalara göre eğer sorun kadından kaynaklanıyorsa hâkim hul'a hükmeder, ama sorun kocadan kaynaklanıyorsa talâka hükmeder. Bu karar hem koca hem de kadın için bağlayıcıdır.⁴⁶⁸

Hanefilere göre koca bâin talâkla boşadığı karısı iddet döneminde iken ona hul' yaparsa geçerli değildir. Çünkü o anda kadın onun eşi sayılmaz. Fakat ric'i talâkla boşadığı karısı iddet döneminde iken ona hul' yaparsa o zaman hul' geçerli olur. Çünkü o anda kadın hala onun eşi sayılır.⁴⁶⁹

Mâlikîler hariç diğer üç mezhebe göre talâkın caiz olmadığı vakitlerde bile hul' yapmak caiz olabilirken, Mâlikîlerde ise talâkın yasak olduğu zamanlarda hul' yapmak sahih değildir.⁴⁷⁰

⁴⁶⁷ Kâsânî, *Bedâiyü's – Sanâyi fi Tertibi's- Şerâyi*, III, 152; *Fetevayi Hindiyeye*, III, 259-261; Zuhaylî, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 396-397.

⁴⁶⁸ Desuki, *Haşiyetü'd-Desuki ala Şerhi'l-Kebir*, II, 347; Zuhaylî, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 383.

⁴⁶⁹ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VI, 2548-2549.

⁴⁷⁰ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VI, 2555; Zuhaylî, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 383.

Hul'un vakti konusunda Mâlikîler diğer mezheplerle aynı fikirde değiller. Onlar talâkın yasak olduğu hayız ve nifas dönemlerinde hul'un da olmaması gerektiğini savunurlarken, diğer mezhepler ise kadının daha çok zarar görmemesi için her zaman hul'un yapılmasını uygun bulurlar. Aslında faydalı olan da budur.

2.1.2.5. Ölümcül Hastalığa Yakalananın Hul'u

Mâlikîlere göre kadın ölüm hastası iken hul' yapılması haramdır. Kocanın bunu kabul etmesi haramdır. Fakat bu durumda boşama geçerlidir. Kadın ölümcül hasta iken hul' yapılırsa ve kadın ölürse koca ona mirasçı olamaz. Aynı şekilde koca da ölüm hastası iken hul'u kabul etmesi haram olmakla beraber geçerlidir. Koca öldüğünde ise kadın ister iddet öneminde, ister iddet bitmiş isterse de kadın başka bir adamla evlenmiş olsun her halükarda kocaya mirasçı olur.⁴⁷¹

Mâlikîlere göre eşlerden biri ölümcül hastalığa yakalandıktan sonra hul' yapıp daha sonra kadın ölürse kocanın alacağı hul' bedeli kadının öldüğü gün kocanın onun mirasından hak ettiği paya bakılır. Hul' bedeli kocanın kadının öldüğü günde onun malından hak ettiği mirasa eşit veya daha az ise bu hul' bedelini alabilir. Fakat daha fazla ise bu fazla olanı alamaz. Hatta koca bu durumda bedeli almış ise fazlasını iade etmesi gerekir.⁴⁷²

Hanefî mezhebine göre ise eşlerden biri ölüm hastalığına yakalandıktan sonra hul' etmeleri sahihtir. Fakat bu durumda hul' bedeli kadının malının üçte birinden fazla olmaması lazımdır.⁴⁷³ Bu kadın iddet bitmeden ölürse koca ona mirasçı olabilir. Bu durumda kadının kocasına hul' yoluyla mali bir yarar sağlama ihtimali vardır. Bundan dolayı hul' bedeli kocanın alacağı miras payından fazla olduğu zaman kabul edilmez. Bu durumda koca ile eşi hul' bedeli olarak anlaştığı miktar ile kocanın miras payından alacağı arasında hangisi az ise koca onu alır. İddet bittikten sonra kadın ölürse koca ona mirasçı olamaz. Bu durumda ise kocanın alabileceği hul' bedeli kadının bıraktığı malın üçte biri ile sınırlandırılır. Bu koca eşiyle zifafa girdiğinde geçerlidir. Koca zifafa

⁴⁷¹ Gırnati, *et- Tac vel-İklil li Muhtasrı Halil*, V, 283; Zuhaylî, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 388 ve 390.

⁴⁷² İbn Cüzey, *Kavaninul Fıkhıyye*, 397; Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VI, 2567.

⁴⁷³ Mevsilî, *el- İhtiyâr*, III, 160; Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VI, 2565.

girmeden kadın ölürse mehrinin yarısı karşılığında hul' olur ve onu da kadının malının üçte birinden alır.⁴⁷⁴

Koca hasta olup hul'u yapılırsa bedel olarak söylenenin azlığına veya çokluğuna bakılmaksızın hul' geçerli olur. Koca öldüğünde ise kadın ona mirasçı olamaz. Çünkü kadın bunu isteyerek yapmıştır.⁴⁷⁵

İki mezhep bu konuda ihtilaf etmiştir. Mâlikîler bu durumdaki boşanmaları haram bulur ama geçerli sayarken, hul' bedelinin kocanın kadının malından hak ettiği mirasa eşit veya daha az olması şartını getirirler. Aynı zamanda kadın öldüğü zaman koca ona mirasçı olmazken, koca öldüğünde ise kadın ona mirasçı olur. Kadın ister iddet döneminde, ister iddet bitmiş olsun isterse de başka biri ile evlenmiş olsun yine de kocaya mirasçı olur.

Hanefiler ise bu durumda hul' bedelinin kadının malının üçte birini geçmeme şartını getirirler. Kadın öldüğü zaman iddeti bitmemişse koca ona mirasçı olur, ama hul' bedeli kocanın alacağı paydan fazla olmamalıdır. İddet bittikten sonra ise kadın ölürse koca ona mirasçı olamaz. Hul' bedelini kadının malından üçte birinden alır. Bu durumda Mâlikîlere göre koca kadına mirasçı olamaz. Hanefilere göre koca hasta olup hul' yapılırsa anlaştıkları bedelin azlığına çokluğuna bakılmaz ve aynı zamanda kadın kocasına mirasçı olamaz. Mâlikîlerde ise bu durum tam tersidir. Koca hasta olup hul' yapıldıktan sonra ölürse kadın ona mirasçı olabiliyor. Hem de kadın başka biriyle evlenmiş olsa bile kocasına mirasçı olabiliyor.

2.1.2. 6. Hul'un Şartları

Hul'da bedeli ödeyecek olan ve bedeli alacak olanın tasarruf ehliyetine sahip olması gerekir. Hem koca hem kadın akıllı, mükellef ve reşit olması gerekir. Kadının tasarruf, kocanın ise talâka ehliyetli olması gerekir. Bu durumda küçüklerin ve delilerin hul'u geçerli değildir. Sefih kocanın hul'u geçerli iken kadının ise geçersizdir. İmam Mâlik' e göre babanın küçük olan oğlu ve küçük kızı adına hul' yapması geçerlidir.⁴⁷⁶

⁴⁷⁴ Serahsi, *el- Mabsut*, VII, 294, Kâsânî, *Bedâiyu's – Sanâyi fi Tertibi's- Şerâyi*, III, 149.

⁴⁷⁵ Serahsi, *el- Mabsut*, VII, 294.

⁴⁷⁶ İbn Cüzey, *Kavaninul Fikhiyye*, 396-397; Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VI, 2562; Bilmen, *Hukuk-i İslamiyye Kamusu*, II, 329; Zuhaylî, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 387-388.

Mâlikîlere göre hul' lâfzen olmalıdır. Sadece mal vererek olmaz. Hul' manasına gelen lafızları kullanması lazımdır. Mâlikîlerde bu lafızlar hul'a benzeyip de aslında aralarında bazı farklar olan kelimelerdir. Bunlar fidyeye, sulh ve mübârea kelimeleridir. Hul', kadının kocasının kendisine verdiği her şeyden, sulh ona verilenlerin bir kısmından, fidyeye çoğundan ve mübârea ise sadece kocası üzerindeki bir haktan vazgeçmesi anlamına gelir.⁴⁷⁷ Mâlikîlere göre icap koca veya vekilinden olmalıdır. Bunlar dışındakilerin icabı geçersizdir. Aynı şekilde icap ve kabul arasında bedelde uyum olmalıdır. İcab ve kabul aynı mecliste olmayıp hul' bedelinin ödenmesi şartına bağlanırsa o zaman kabul o mecliste olmasa da geçerli olur.⁴⁷⁸ Mâlikîlerde bir diğer şart ise evliliğin hakikaten veya hükmen⁴⁷⁹ olması lazımdır. Yani fasit nikâhta veya bâin talâkla boşanmış veyahut da iddet bittikten sonra hul' yapılamaz.⁴⁸⁰

Hanefîlerde de koca talâk verme ehliyetine sahip olmalıdır. Bunun için kocanın akıllı ve baliğ olması lazımdır. Çocuğun, delinin hul'u geçerli değildir. Babanın küçük olan oğlu adına hul' yapması geçerli değildir. Fakat babanın küçük kızı adına hul' yapması ise geçerlidir.⁴⁸¹

Hanefîlere göre hul' sahih evlilikte geçerlidir. Evli olmayanın hul'u geçersizdir. Bunun yanında bâin talâkla boşanmış ve iddet bekleyen kadına da hul' yapmak geçerli değildir. Fakat ric'i talâkla boşanmış iddet bekleyen kadına hul' geçerlidir.⁴⁸²

Hanefîlere göre hul' bedel karşılığında yapılırsa icap - kabul şarttır. Fakat bedelsiz yapılıncaya icap- kabul şart değildir. Çünkü bedelsiz olunca talâk sayılır.⁴⁸³

Bu konuda her iki mezhep genel olarak ittifakı söz konusu iken çok az da olsa ihtilaf ettikleri konular da vardır. Genel olarak kocanın akıllı ve baliğ olması, icap – kabulün, evliliğin sahihliğinin şart olması, sefihinin hul'u gibi konularda ittifak etmişlerdir. Fakat babanın küçük kızı veya küçük oğlu adına yapacağı hul' konusunda ihtilaf etmişlerdir. Mâlikîlere göre baba hem küçük kızı hem de küçük oğlu adına hul'

⁴⁷⁷ İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 33; Zuhaylî, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, IX, 381.

⁴⁷⁸ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhi*, VI, 2590; Zuhaylî, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, IX, 383-386.

⁴⁷⁹ Hükmen evlilik, evli olup ric'i talâkla boşanmış ama daha iddet bitmemiş olan durum için kullanılır. (Bkz. Zuhaylî, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, IX, 384.)

⁴⁸⁰ Zuhaylî, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, IX, 383-384.

⁴⁸¹ Cessâs, *Mutasar İhtilafu'l Ulama*, 469; Zuhaylî, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, IX, 387; Acar, *İslam Aile Hukuku*, 281.

⁴⁸² Bilmen, *Hukuk-i İslamiyye Kamusu*, II, 329.

⁴⁸³ Bilmen, *Hukuk-i İslamiyye Kamusu*, II, 326.

yapabilir. Ama Hanefilere göre ise babanın küçük kızı adına hul' yapması caiz iken küçük oğlu adına ise caiz değildir.⁴⁸⁴

2.2. DOLAYLI YOLDAN EVLİLİĞİ SONLANDIRAN YÖNTEMLER

2.2. 1. ZİHÂR KONUSUNDA MUKAYESE

2.2.1.1. Zihârın Tanımı ve Geçerli Olduğu Durumlar

Zihâr konusunu birinci bölümde ele almıştık. Bu bölümde ise iki mezhep arasındaki bazı farklılıklara ve benzerliklere değineceğiz.

Zihâr, kocanın hanımını kendisine haram kılmak amacıyla kendisine dinen evlenilmesi haram olan birine veya onu temsil eden bir bölümüne benzetmesidir.⁴⁸⁵

Mâlikî mezhebine göre zihârın geçerli olması için kocanın Müslüman ve mükellef olması, zor ve baskı altında olmaması gerekir. Bu durumda Müslüman olmayan, çocuk, deli, baygın ve zorlanan kişilerin zihârı geçerli değildir.⁴⁸⁶

Hanefî mezhebine göre ise zihârın geçerli olması için kocanın Müslüman, akıllı ve baliğ olması gerekir. Bunların yanında zihâr yapılan kişi kadın olması gerekir. Yani zihâr yapan koca hanımını kendi babasının veya oğlunun sırtına benzetirse zihâr olmaz. Zihârın gerçekleşmesi için bir başka şart ise zihârda benzetilen organ zihâr yapan kişi için bakılması haram olan organ olmalıdır. El, baş ve ayağa benzetilerek yapılan zihâr geçerli değildir. Bu durumda Hanefilere göre Müslüman olmayan, deli, çocuk, uyuyan, baygın ve erkeğin herhangi bir organına benzetilen zihâr geçerli değildir.⁴⁸⁷

Yukarıda Hanefilere göre zihârda kendisine benzetilen kadın olması gerektiğini, erkeğin sırtına benzetildiği zaman zihârın geçerli olamayacağını belirtmiştik. Bu konuda Mâlikîlere göre ise kendisine benzetilen kadın olması şart değildir. Onlara göre münasebette bulunulması aslen haram olan her şey olabilir. Bu durumda insan olabileceği

⁴⁸⁴ Cessâs, *Mutasar İhtilafu'l Ulama*, 469.

⁴⁸⁵ Yaman, "Zihâr," *DİA*, XXXIV, 387.

⁴⁸⁶ Ebu'l-Kâsım, *et-Tâc ve'l-İklîl li Muhtasari Halîl*, V, 422-423; Cezîrî, *İslam Fıkhı*, VI, 2704-2705; Zuhayli, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 462.

⁴⁸⁷ Kâsânî, *Bedâiyu's -Sanâyi fi Tertibi's- Şerâyi*, III, 230-233; Bilmen, *Hukuk-i İslamiyye Kamusu*, II, 375-377.

gibi hayvan da olabilir. Fakat aslen haram olmayan, hayız veya nifaslı başka bir karısına benzetilirse o zaman zihâr olmaz.⁴⁸⁸

Bu konuda genel olarak iki mezhebin görüşleri benzerlik gösterir, fakat zorlanan, baskı altında iken yapılan zihârın geçerliliği konusunda iki mezhebin görüşleri birbirinden farklıdır. Mâlikîlere göre mükrehin zihârı geçerli değilken Hanefilere göre ise geçerlidir.⁴⁸⁹ Aynı şekilde Hanefiler sadece kadına benzetilen zihârın geçerli olacağını savunurken Mâlikîler ise kadına benzetilmesi şart değil, kadın dışında erkek veya hayvana da benzetilirse zihâr yine geçerlidir.

Mâlikî mezhebine göre müşrik iken zihâr yapıp daha sonra Müslüman olanın zihârı geçerli değildir. Onun için kefarete gerekmez. Bunun yanında çocuğun da zihârı geçerli değildir. Ama sarhoş olanın talâkı gibi zihârı da geçerlidir. Hanefilere göre ise müşrik iken zihâr yapıp daha sonra Müslüman olan kişinin zihârı geçerlidir. Bu konuda iki mezhep arasında ihtilaf vardır. Fakat çocuğun zihârı geçerli olmaması ve sarhoşun zihârı ise geçerli olmasında iki mezhep arasında ittifak vardır.⁴⁹⁰

Mâlikîlerin meşhur görüşüne göre erkeğin sırtına benzetilerek yapılan zihâr geçerlidir. Fakat bu zihârın geçerli olması için niyet şarttır.⁴⁹¹

Hanefilerde ise erkeğin sırtına benzetilerek yapılan zihâr geçersizdir. Bir koca hanımına “sen bana babamın sırtı gibisin” derse zihâr olmaz.⁴⁹²

Bir koca hanımına “sen bana anamın sırtı gibi haramsın” dediğinde zihârının geçerli olduğu konusunda mezheplerin görüş birliği vardır. Fakat annesinin sırtının dışında onun başka bir organına veya kocanın kendisine ebediyen evlenilmesi caiz olmayan bir kadının sırtına benzettiğinde zihârın geçerli olup olmayacağı konusunda ihtilaf vardır. Mâlikî mezhebine göre bu da zihârdır. Mâlikîler benzetmenin özellikle “sırta” yapılması ve bunu zihâr niyetiyle yapılmış olma şartını getirirler.⁴⁹³ Fakat

⁴⁸⁸ Zuhayli, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, IX, 465.

⁴⁸⁹ *Fetevayi Hindiyye*, III, 296; Zuhayli, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, IX, 462.

⁴⁹⁰ İbnu'l-Berâzeî, *et-Tehzîb fi ihtisâri'l-Müdevvene*, II, 260; Desuki, *Haşiyetü'd-Desuki ala Şerhi'l-Kebir*, II, 439; *Fetevayi Hindiyye*, III, 296; Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhi*, VI, 2703-2704.

⁴⁹¹ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhi*, VI, 2705.

⁴⁹² Bilmen, *Hukuk-i İslamiyye Kamusu*, II, 376.

⁴⁹³ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhi*, VI, 2705.

Hanefilere göre bakılması haram olan bir organına benzetilirse zihâr olur. El, ayak, yüz ve baş gibi bakılması haram olmayana benzetilirse zihâr olmaz.⁴⁹⁴

Eğer adam karısına “Sen benim için annem gibisin” der ve “sırt” kelimesini kullanmazsa Mâlikî mezhebine göre niyetine bakılmaksızın bu da zihârdır. Fakat Hanefilere göre niyetine bakılır. Niyeti zihârsa zihârı geçerlidir.⁴⁹⁵

Mâlikî mezhebine göre kadın kocasına “ Sen bana annemin sırtı gibisin” derse bu zihâr geçerli değildir ve böylece o kadına hiçbir kefarete de gerekmez. Mâlikîlere göre kadının talâkı geçerli olmadığı gibi zihârı da geçerli değildir.⁴⁹⁶ Fakat Hanefilerde bu konuda İmam Yusuf ile genel görüş arasında ihtilaf vardır. İmam Yusuf’a göre böyle söyleyen bir kadının zihârı geçerlidir ve kefarete vermesi gerekir. İmam Muhammed’e göre ise zihârı geçerli değildir.⁴⁹⁷

Mâlikîlere göre zamana veya bir şeyin yapılmasına veya yapılmamasına bağlanan zihâr geçerlidir. Burada iki farklı durum vardır. Birincisinde, koca hanımına “evden çıkarsan veya bugün veya da şu ay gelirse sen bana annemin sırtı gibi olursun” gibi genel veya olması yüksek ihtimal ise zihârı geçerlidir. Bunu söylediği andan itibaren zihârı geçerlidir. Hanımının ona helal olması, zihârın son bulması için kefarete vermesi gerekir.⁴⁹⁸ İkinci durumda ise koca eşine “bugün evden çıkarsan veya eve gidersen bana annemin sırtı gibi ol” gibi belli bir şeyin yapılmasına/ yapılmamasına bağlarsa zihâr hemen gerçekleşmez. Eğer kadın o gün eve girmese veya evden çıkmazsa zihâr olmaz. O gün eve girer veya çıkarsa o zaman zihâr meydana gelir. Aynı şekilde koca zihârı birinin gelme şartına bağlarsa ve o kişi gelmezse yine zihâr meydana gelmez.⁴⁹⁹ Yani zihâr o şarta bağlıdır. Şart koştuğu şey olursa zihâr da olur, şart koştuğu durum olmasa zihâr da olmaz.

⁴⁹⁴ Kâsânî, *Bedâiyu's –Sanâyi fî Tertibi's- Şerâyi*, III, 233; İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 105; Bilmen, *Hukuk-i İslamiyye Kamusu*, II, 376.

⁴⁹⁵ Kâsânî, *Bedâiyu's –Sanâyi fî Tertibi's- Şerâyi*, III, 231; İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 105.

⁴⁹⁶ İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 112; Desuki, *Haşiyetü'd-Desuki ala Şerhi'l-Kebir*, II, 439.

⁴⁹⁷ Serahsi, *el- Mabsut*, VI, 347; Kâsânî, *Bedâiyu's – Sanâyi fî Tertibi's- Şerâyi*, III, 231.

⁴⁹⁸ İbnu'l-Berâzeî, *et-Tehzib fî İhtisâri'l-Müdevvene*, II, 261; Zuhayli, *İslam Fıkhu Ansiklopedisi*, IX, 458.

⁴⁹⁹ İbnu'l-Berâzeî, *et-Tehzib fî İhtisâri'l-Müdevvene*, II, 261; el Hırşî, *Şarhu Muhtasarı Halil lil Hırşî*, IV, 107.

Mâlikîlerde koca şartta bağlamaksızın “ sen bana yarın veya gelecek ay anamın sırtı gibisin” derse zihâr derhal geçerli olur o zamanın gelmesi gerekmez. Yani kadın ona derhal haram olur ta ki kefarete verene kadar.⁵⁰⁰

Belli bir zamana kadar zihâr eden kişi için o zaman geçerse Hanefîlere göre kefarete düşer. Örneğin, bir koca eşine “sen bana yarına kadar annemin sırtı gibisin” veya “bir aya kadar bana annemin sırtı gibisin” derse o zaman geçtiğinde kefarete düşer. Fakat Mâlikîlere göre ise zihâr talâka benzediği için belirli bir zamanla sınırlandırılmaz. Bu durumda zihâr daha o vakit gelmeden, derhal gerçekleşir ve o vakit geçse dahi kefarete vermeden düşmez.⁵⁰¹

Koca zihârı karısının veya bir başkasının isteğine bağlayabilir. Örneğin eşine “İstersen sen bana annemin sırtı gibisin” veya “ falan kişi isterse sen bana annemin sırtı gibisin” derse zihâr sahihtir. Kadın veya o kişi isterse zihâr olur ama istemezse zihâr geçerli olmaz. Fakat “Allah isterse sen bana annemin sırtı gibisin” derse zihâr olmaz. Bu konuda her iki mezhebin ittifakı vardır.⁵⁰²

Hanefîlere göre de bir vakte veya bir şartta bağlanan zihâr geçerlidir. Örneğin “Filan ayın başında sen bana annemin sırtı gibisin” derse zihâr yapmış olur. Aynı şekilde “şu eve girersen sen bana annemin sırtı gibisin” derse yine zihâr geçerli olur. Fakat zihâr Allah’ın dilemesine bağlanırsa geçersiz olur.⁵⁰³

Bu konuda iki mezhebin de genel olarak görüşleri aynıdır. Fakat koca “ sen bana yarın veya gelecek ay annemin sırtı gibisin” dediği zaman Mâlikîlere göre zihâr derhal gerçekleşirken Hanefîlere göre ise söylediği vakit geldikten itibaren zihâr geçerli olur.⁵⁰⁴

Kocanın, nikâhlı altında olduğu eşine yaptığı zihârın sahih olduğu konusunda iki mezhebin ittifakı gibi daha nikâhı altında olmayan yabancı kadın için yaptığı zihârın geçerliliğinde de iki mezhep arasında ittifak vardır. Her iki mezhebe göre de koca daha evlenmediği bir kadın için “ şu kadınla evlenirsem, anamın sırtı gibi olsun” veya “herhangi bir kadınla evlenirsem, anamın sırtı gibi olsun” dediği zaman zihârı geçerlidir. O adam evlenmek istediği zaman kefarete vermesi gerekir. Fakat belirli bir kadını söyleyip

⁵⁰⁰ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VI, 2707.

⁵⁰¹ Kâsânî, *Bedâiyü’s –Sanâyi fî Tertibi’s- Şerâyi*, III, 235; Bilmen, *Hukuk-i İslamiyye Kamusu*, II, 381.

⁵⁰² Fetevayı Hindiyeye, III, 299; Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VI, 2707.

⁵⁰³ Kâsânî, *Bedâiyü’s – Sanâyi fî Tertibi’s- Şerâyi*, III, 232; Zuhayli, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 459.

⁵⁰⁴ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VI, 2707; Bilmen, *Hukuk-i İslamiyye Kamusu*, II, 379.

onun dışındaki biri ile evlenirse o zaman zihârı geçerli olmaz ve kefarete vermesi lazım değildir. Koca “evleneceğim her kadın anamın sırtı gibi olsun” dediği zaman ise kiminle evlenmek isterse istesin kefarete vermeden evlenemez. Bu durumda birden fazla kadınla evlense sadece bir tane kefarete vermesi yeterlidir. Evleneceği her bir kadın sayısı kadar kefarete vermez.⁵⁰⁵

Hanefilere göre bir koca bir mecliste birden fazla zihâr etse veya birden fazla mecliste zihâr etse ve ilk zihârı ile niyeti bir değilse her bir zihâr için ayrı kefarete vermesi gerekir. Mesela bir koca hanımına “Sen bana yüz defa annemin sırtı gibisin” derse ve hanımıyla cinsel ilişkiye girmek istediğinde yüz kefarete vermesi gerekir.⁵⁰⁶

Birden fazla eşi olup “Siz bana annemin sırtı gibisiniz” dediği zaman Mâlikî mezhebine göre sadece bir tane kefarete vermesi gerekirken Hanefî mezhebine göre ise her bir eşi için ayrı kefarete vermesi gerekir.⁵⁰⁷ Mâlikîlere göre zihâr ila gibidir, onun için ilâ gibi zihârdâ da kadın birden fazla olsa da bir kefarete vermesi yeterlidir.⁵⁰⁸

Bu konuda ise iki mezhebin görüşleri farklıdır. Mâlikîlerde koca sadece bir zihâr kefareti verirken Hanefîlerde ise koca yaptığı zihâr sayısı kadar kefarete vermesi gerekir.

2.2.1.2.Zihârdan Dönüş ve Zihârın Sonucu

İslam âlimlerine göre eşine zihâr yapan koca günaha girmiş olur. Eğer koca eşini boşamak istemiyorsa, onunla evlilik hayatına devam etmek istiyorsa o zaman kefarete vermesi gerekir. Yani zihâr geçici haramlığa neden olur. Bu geçici haramlık da kefaretle son bulur.⁵⁰⁹

Zihâr yapan koca kefarete vermeden önce eşiyle cinsel ilişkiye girmesinin haram olduğu konusunda ittifak vardır. Aynı zamanda Hanefî ve Mâlikî mezheplerine göre cinsel ilişkinin dışında eşini öpmesi, onun el yüz hariç vücudun diğer yerlerine şehvetle

⁵⁰⁵ İbn Abdülber, *El-Kâfi fi Fıkfi Ehli Medineti'l-Mâliki*, II, 606; el Hırşî, *Şarhu Muhtasarı Halil lil Hırşî*, IV, 107; İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 111; Kâsânî, *Bedâiyu's - Sanâyi fi Tertibi's- Şerâyi*, III, 232; Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhi*, VI, 2697; Bilmen, *Hukuk-i İslamiyye Kamusu*, II, 379.

⁵⁰⁶ Mevsilî, *el- İhtiyâr*, III, 163; *Fetevayi Hindiyeye*, III, 298; Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhi*, VI, 2697; Bilmen, *Hukuk-i İslamiyye Kamusu*, II, 380.

⁵⁰⁷ Mevsilî, *el- İhtiyâr*, III, 163; el-Hırşî, *Şarhu Muhtasarı Halil lil Hırşî*, IV, 107-108; Merginânî, *el-Hidaye Şerhu Bidâyeti'l- Mübtedî*, III, 299; *Fetevayi Hindiyeye*, III, 298; Zuhayli, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, IX, 463.

⁵⁰⁸ İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 123; Cessâs, *Mutasar İhtilafu'l Ulama*, II, 473; Zuhayli, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, IX, 473-474.

⁵⁰⁹ Merginânî, *el- Hidaye Şerhu Bidâyeti'l- Mübtedî*, III, 294-295; İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 113; Sâbûnî, *Ahkâm Tefsiri*, II, 467-468.

bakması ve onunla yatması da haramdır.⁵¹⁰ Delil olarak da “*Karılarına zihâr yapıp da sonra dediklerinden dönenlerin, onlarla temas etmeden önce bir köle âzat etmeleri gerekir.*”⁵¹¹ ayetini getirirler.⁵¹²

Koca eşini boşarsa veya kadın vefat ederse kefarete gerekmez. Koca zihârdan sonra kefarete vermeden eşini boşarsa sonra eşiyile tekrar evlenirse veya daha iddet dönemindeyken ona geri dönerse kefarete vermesi gerekir. Kefarete vermeden onunla cinsel ilişkiye giremez. Yani kefarete vermeden o kadınla evliliğini sürdürmez. Koca unutarak veya bilmeden ya da bilerek, isteyerek eşiyile cinsel ilişkiye girerse kefarete vermek zorundadır. Bunu yapan koca Allah’a karşı gelmiştir. Bundan dolayı Allah’tan da affilemelmidir. Böyle bir durumda kocanın kefareti düşmediği gibi kefareti de artmaz. Cumhura göre sadece bir kefarete lazım gelir. Onların delilleri ise Seleme b. Sahr el Beyadii’nin zihârıyla ilgili rivayettir⁵¹³. Bu rivayete göre Seleme b. Sahr kefarete vermeden eşiyile cinsel ilişkiye girmişti ve bu durumu Resulullah’a sorduklarında bir kefarete vermesini emretmişti. Cumhur da bunu delil getirerek kefarete vermeden önce cinsel ilişkiye giren sadece bir tane kefarete vermesine hükmetmişler.⁵¹⁴

Her iki mezhebe göre koca cinsel ilişkiye kefarete vermeden önce girerse ve daha sonra eşini boşarsa veya eşiyile vefat etse bile yine kefarete vermek zorundadır.⁵¹⁵ Çünkü yasağı çiğnemiş ve kefarete hak etmiştir.

Hanefilere göre zihâr kefarete dışında birkaç şey bozabilir. Bunlardan bir tanesi ölümdür. Kadın veya kocası vefat ederse zihâr son bulur. Bunun yanında koca boşamayı bir vakitle sınırlandırmışsa o vakit geçince de zihâr sonlanır. Örneğin koca eşiyile “sen bana bir ay annemin sırtı gibisin” derse koca o bir ay boyunca eşiyile cinsel ilişkiye girmese ve o ay geçerse zihâr son bulur ve daha sonra kefarete vermesi gerekmez.⁵¹⁶

Mâlikîlere göre ise de kefarete dışında ölüm zihâr bozabilir. Ama Hanefilerin hilafına Mâlikîlerde zihâr belli bir vakitle sınırlandırıldığı zaman ve o zaman geçince zihâr

⁵¹⁰ Merginânî, *el- Hidaye Şerhu Bidâyeti’l- Mübtedî*, III, 295; İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 113, İbn Cüzey, *Kavaninul Fıkhiyye*, 411; Zuhayli, *İslam Fıkhu Ansiklopedisi*, IX, 469.

⁵¹¹ Mücadele: 58 /3.

⁵¹²Bkz. İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 113; Kâsânî, *Bedâiyu’s – Sanâiyi fi Tertibi’ş- Şerâiyi*, III, 234.

⁵¹³ Tirmizi, *Talâk*: 19.

⁵¹⁴ İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 124.

⁵¹⁵İbn Abdülber, *El-Kafî fi Fıkfi Ehli Medineti’l-Mâlikî*, II,606; Merginânî, *el- Hidaye Şerhu Bidâyeti’l- Mübtedî*, III, 295; *Fetevayi Hindiyeye*, III, 300; Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhu*, VI, 2717; Zuhayli, *İslam Fıkhu Ansiklopedisi*, IX, 470-471.

⁵¹⁶ Kâsânî, *Bedâiyu’s – Sanâiyi fi Tertibi’ş- Şerâiyi*, III, 235; Bilmen, *Hukuk-i İslamiyye Kamusu*, II, 381.

son bulmaz. Mâlikîlere göre belli bir zamanla sınırlandığında zihâr derhal geçerli olur. Ayrıca Mâlikîlere göre koca üç talâkla eşini boşarsa ve eşi başka birisiyle evlenir ve bu ikinci kocasından ölüm veya boşamayla ayrılıp eski eşine geri gelirse o zaman da zihâr çözümlür.⁵¹⁷ Ama Hanefîlerde ise ister bir talâkla boşasın ister üç talâkla boşasın ve bir evlilik yapıp eski eşine geri gelsin yine de zihâr çözümlür kefarete vermeden cinsel ilişkiye giremezler.⁵¹⁸

Biri vefat ettiğinde veya kefarete verildiğinde zihârın son bulacağı konusunda iki mezhep arasında ittifak bulunurken, zamana bağlanan ve üçüncü talâktan sonraki tekrar evlilikte zihârın son bulacağı konusunda ihtilaf vardır. Hanefîlerde üçüncü talâktan sonraki evlilikte de zihâr son bulmaz, Mâlikî de ise zamana bağlanan zihâr zamanı geçse bile zihâr son bulmaz.

Zihâr eden koca kefarete verdikten veya cinsel ilişkiden sonra tekrar zihâr ederse yeni bir kefarete vermek zorundadır.⁵¹⁹ Fakat daha dönmeden veya cinsel ilişkiye girmeden o anda birden fazla sayıda “sen bana anamın sırtı gibisin” der ve bunu birden çok kefarete niyetiyle söylemezse sadece bir kefarete vermesi yeterlidir.⁵²⁰

Mâlikî ve Hanefî mezheplerine göre koca zihârından dönmedikçe ona kefarete vermesi gerekmez.⁵²¹ Delilleri ise yukarıda da geçen “*Kadınlara zihâr yapıp sonra söylediklerinden dönenler, karılarıyla cinsel birleşme yapmadan önce, bir köleyi hürriyetine kavuştururlar*”⁵²² ayetinde geçen “söylediklerinden dönenler” ibaresidir. Çünkü bu ayet söylediklerinden dönenlere kefarete olarak köle azat etmeyi emrediyor. Dönmeyenler için herhangi bir kefarettten bahsetmiyor. Aynı zamanda onlar zihârı yemin gibi kabul ederler. Yeminini bozmayana kefarete gerekmez.⁵²³

Mâlikî mezhebine göre adam üç talâkla boşadığı veya cinsel ilişkiye girmeden eşini boşadıktan sonra ona zihâr ederse zihârı geçerli olmaz. Aynı şekilde koca eşine seni üç talâkla boşadım ve sen bana annemin sırtı gibisin” veya cinsel ilişkiye girmedeği eşine

⁵¹⁷ İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 115; İbnu'l-Berâzeî, *et-Tehzîb fî İhtisâri'l-Müdevvene*, II, 261; Zuhayli, *İslam Fıkhu Ansiklopedisi*, IX, 471; Bilmen, *Hukuk-i İslamiyye Kamusu*, II, 382.

⁵¹⁸ Kâsânî, *Bedâiyü's – Sanâyi fî Tertibi's- Şerâyi*, III, 235.

⁵¹⁹ el Hırşî, *Şarhu Muhtasarı Halil lil Hırşî*, IV, 107-108.

⁵²⁰ el Hırşî, *Şarhu Muhtasarı Halil lil Hırşî*, IV, 108; Bilmen, *Hukuk-i İslamiyye Kamusu*, II, 380-381.

⁵²¹ İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 107.

⁵²² Mücadele: 58/3.

⁵²³ er-Ruayni, *Mevahibul Celil fî Şerhil Muhtasaril Halil*, IV, 120; İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 107; Zuhayli, *İslam Fıkhu Ansiklopedisi*, IX, 472.

“seni boşadım ve sen bana annemin sırtı gibisin” dediği zaman da zihâr gerçekleşmez. Çünkü o anda kadın o adamın eşi sayılmaz ve ona yabancıdır. Ama önce zihâr cümlesini kurup daha sonra üç talâkla boşadığını veya cinsel ilişkiye girmediği eşine seni boşadım deseydi o zaman zihâr gerçekleşirdi ve aynı zamanda da boşamada gerçekleşirdi.⁵²⁴ Bu durumda koca eski eşine dönüş yaptığında onunla yeniden evlendiğinde zihâr kefareti vermesi gerekir.

Hanefilere göre de koca üç talâkla boşadığı eski eşine zihâr etmesi geçerli değildir.⁵²⁵ Çünkü Mâlikîlerde olduğu gibi o durumda kadın onun eşi sayılamaz. Eşi olmayan kişiye de zihâr edemez.

Zihârdan sonra koca hanımını boşayabilir, muhâlea veya îlâ yapabilir. Biri vefat ederse diğeri ona varis olabilir. Çünkü zihâr ile boşanma gerçekleşmiş olmaz. Bundan dolayı zihâr talâk sayısında da bir eskitmeye neden olmaz. Zihâr yapan koca kefarete verene kadar zihârdan dolayı eşi ona haram olur. Koca kefarete vermeyecekse o zaman eşini boşaması lazım gelir. Yani zihâr direkt boşamaya neden olmamakla beraber dolaylı olarak boşamaya neden olabilir. Bu da kocanın isteğine bağlıdır.⁵²⁶

İmam Mâlik’in bir görüşüne göre zihârdan dönmek demek kadını boşamayıp nikâhı altında tutmak demektir. Bir görüşüne ve sahih olan rivayetine göre ise kocanın eşiyle cinsel ilişkiye girmeye karar vermesidir. İmam Mâlik’in bu son görüşü ile İmam Ebu Hanife’nin görüşü aynıdır.⁵²⁷ Yani bu konuda aralarında fark yoktur.

2.2.1.3. Zihâr Kefareti

Zihârın kefareti Allah (c.c) ayette şöyle belirtmektedir; “*Karılarına zihâr yapıp da sonra dediklerinden dönenlerin, onlarla temas etmeden önce bir köle âzat etmeleri gerekir. Size öğütlenen işte budur. Allah yapıp ettiklerinizden tamamen haberdardır. Buna imkân bulamayan, temastan önce peş peşe iki ay oruç tutar. Buna da gücü yetmeyen altmış fakiri doyurur...*”⁵²⁸

⁵²⁴ el Hırşi, *Şarhu Muhtasarı Halil lil Hırşi*, IV, 109.

⁵²⁵ Kâsânî, *Bedâiyu’s – Sanâyi fi Tertibi’s- Şerâyi*, III, 235; *Fetevayi Hindiyye*, III, 297; Bilmen, *Hukuk-i İslamiyye Kamusu*, II, 376.

⁵²⁶ Bilmen, *Hukuk-i İslamiyye Kamusu*, II, 380.

⁵²⁷ Kâsânî, *Bedâiyu’s – Sanâyi fi Tertibi’s- Şerâyi*, III, 235-236; İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 107; İbn Cüzey, *Kavaninul Fıkhiyye*, 412; el Hırşi, *Şarhu Muhtasarı Halil lil Hırşi*, IV, 110; Zuhayli, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, IX, 472.

⁵²⁸ Mücadele: 58/3-4.

Yukarıdaki ayetlerde de anlaşıldığı gibi zihâr yapan koca zihârından döndüğü zaman ilk olarak bir köle azâd etmesi gerekir. Eğer ki koca bir köle azâd edemiyorsa veya bulamıyorsa o zaman iki ay oruç tutması gerekir. Eğer oruç da tutamıyorsa o zaman altmış fakiri doyurması gerekir. Bu ayetlerde görüldüğü gibi çok fazla detaya girmemiş, verilmesi gereken kefarete hakkında öz bilgi vermiştir. Ayette kölenin, orucun ve doyurulacak fakirlerin niteliği hakkında bilgi verilmemiştir. Biz de bu bölümde Mâlikî ve Hanefî mezheplerine göre bunların detaylarını inceleyeceğiz.

Mâlikîlere göre zihâr eden koca zihârından döndüğünde azâd edeceği kölenin/cariyenin Müslüman olması gerekir. Çünkü İmam Mâlik'e göre köle/cariye azad etmek ibadettir. Bunu öldürme kefarete kıyas ederler. Aynı zamanda Mâlikîler azad edilecek olan kölenin fiziki yapısıyla ilgili bazı şartlar getirirler. Mâlikîlere göre bir veya iki gözü görmeyen, bir veya iki eli veya ayağı kesik, her iki kulağı kesik, dilsiz, birden fazla parmağı kesik, zihinsel engelli olan veya cüzam olan köle zihâr kefareti için uygun değildir. Bunlara ek olarak İmam Mâlik, azad edilecek kölenin tam köle olması gerektiğini savunur. Ona göre bir kısmı hür olan veya efendisiyle sözleşme yapıp belli bir bedel ödedikten sonra hür olacak olan⁵²⁹ veya efendisi “Ben öldükten sonra hürsün” dediği köle⁵³⁰ zihâr kefareti için uygun değildir. Çünkü bunlar tam köle değil, hür olmaya aday olan kölelerdir.⁵³¹

Hanefîlere göre azad edilecek kölenin/cariyenin Müslüman olma şartı aranmaz. Sadece kölenin/cariyenin mürtet⁵³² veya putperest olmaması gerekir. Çünkü onlara göre ayette Müslüman köle denilmemiş sadece “bir köle” denilmiştir. Bundan dolayı Müslüman olma şartını aramazlar. Mâlikîlerde olduğu gibi Hanefîlerde de azad edilecek kölenin/cariyenin fiziksel özellikleri ile ilgili bazı şartları vardır. Onlara göre kölenin/cariyenin iki gözü görmeyen veya iki eli veya ayağı olmayan kefarete için uygun değildir. Ama bir eli veya ayağı eksik olan ise uygundur. Deli olan veya efendisi ile özgürlüğü için belli bir bedel karşılığında anlaşma yapıp belli bir ödeme yapan köle veya

⁵²⁹ Buna mükateb / mükatebe denir. Dateylı bilgi için (bkz. Erdoğan, *Fıkıh Ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 417.)

⁵³⁰ Buna müdebber/ müdebber denir. Dateylı bilgi için (bkz. Erdoğan, *Fıkıh Ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 413.)

⁵³¹ İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 120-122; Gırnati, *et- Tac vel-İklil li Muhtasrı Halil*, V, 445-446; İbn Cüzey, *Kavaninul Fıkhiyye*, 412; el Hırşî, *Şarhu Muhtasrı Halil lil Hırşî*, IV,113; Zuhayli, *İslam Fıkıh Ansiklopedisi*, IX, 475.

⁵³² Cariye dininden dönmüşse ise Fetavayı Hindiyeye'ye göre ihtilafsız kefarete için uygundur. (Bkz. *Fetavayı Hindiyeye*, III, 302.)

cariye kefarete için uygun değildir. Fakat hiç ödeme yapmamışsa o zaman kefarete için uygundur.⁵³³

Bu konuda iki mezhebin azat edilecek köle veya cariyesinin Müslüman olma şartı dışında ciddi bir fark görünmemektedir. Bir de Mâlikîlerde bir eli veya ayağı kesik olan kefarete için uygun değilken Hanefîlerde ise uygundur.

Zihâr yapan kişi köle veya cariye bulamıyorsa veya gücü yetmiyorsa o zaman altmış gün üst üste oruç tutması lazımdır. Oruç tutacak olan kişi altmış gün peş peşe tutması gerekir. Bu yukarıda verdiğimiz ayette de açıkça geçtiği için âlimlerin ittifakı vardır.⁵³⁴

Mâlikîlere göre koca altmış günlük oruca başladığı zaman eşiyile ister bilerek ister bilmeyerek de olsa cinsel ilişkiye girerse yeni baştan oruca başlaması gerekir. Kefarete, orucunun bitmesine son bir gün bile kalmışsa böyle bir durum olursa yeni baştan altmış gün tutması lazım. Çünkü bu orucun peş peşeliğine aykırıdır. Ama koca zihâr ettiği eşinin dışındaki bir eşiyile cinsel ilişkiye girerse bu orucun peş peşeliğine zarar vermez. Ama tabii ki akşam olması gerekir, bunu oruçlu iken unutarak da yaparsa yine de zarar vermez. Adam bilerek oruca ara verirse yeni baştan tutması lazımdır. Ama koca kefarete oruç tutarak öderken hasta olursa ve orucunu açarsa bu durum orucun peş peşe olma özelliğine zarar vermez. Bu tutamadığı orucu veya oruçları kalanlarla birleştirerek tutar. Koca oruçlu iken unutarak iftar ederse bu da orucun peş peşe olma özelliğine zarar vermez. Adam bilmeden ve planlamadan bayramlardan veya Ramazandan dolayı ara verirse bu zarar vermez. Bayram günlerinde ve teşrik günlerinde oruç tutmaz ve dördüncü günden itibaren oruç tutması gerekir. Ama koca bilerek ve planlayarak bayramlara veya Ramazana denk getirirse orucun peş peşe olma özelliğini bozar.⁵³⁵

Hanefîlere göre zihârdan dönen koca köle azat edemediği veya bulamadığı zaman iki ay peş peşe tutacağı orucu kefarete niyetiyle tutması gerekir. Mâlikîlerde olduğu gibi Hanefîlerde de oruç zamanında hem gündüz hem de gece zihâr ettiği eşiyile cinsel ilişkiye giremez. Unutur veya bilerek ilişkiye girerse tuttuğu oruçlar boşa gider ve yeniden başa

⁵³³ Kudûri Ebu Hasan Ahmed b. Muhammed b. Ca'fer, *Muhtasarul Kudûri*, Darul Kutubil İlmiyye, Beyrut 1997, 165-166; Merginânî, *el- Hidaye Şerhu Bidâyeti'l- Mübtedî*, III, 299-301; *Fetevayi Hindîyye*, III, 300; Sâbûnî, *Ahkâm Tefsiri*, II, 472.

⁵³⁴ Zuhayli, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 477.

⁵³⁵ İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 119; Gırnati, *et- Tac vel-İklil li Muhtasrı Halil*, V, 448; el Hırşî, *Şarhu Muhtasrı Halil lil Hırşî*, IV, 117-118; Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VI, 2723.

dönmesi gerekir. Gündüz iken unutarak cinsel ilişkiye girdiğinde Ebu Hanife ve İmam Muhammed'e göre yeniden başlaması gerekirken Ebu Yusuf'a göre ise oruç bozulmadığından kefarete orucunun peş peşeliğine zarar vermez.⁵³⁶ Zihâr ettiği eşinden başka bir eşi varsa kefarete orucu tuttuğu dönemde geceleyin onunla cinsel ilişkiye girmesi kefarete zarar vermez. Ama bu eşiyse gündüzleyin oruçlu iken bilerek cinsel ilişkiye girerse orucu bozulur ve kefareti de bozulur. Öyle bir durumda kocanın yeni baştan oruç tutmaya başlaması gerekir. Ama unutarak onunla cinsel ilişkiye girerse orucu bozulmaz ve yeniden başa dönmesine gerek yoktur. Hastalık veya uzun yolculuk gibi bir nedenden dolayı orucu bozarsa kefarete orucun peş peşeliğine zarar verir ve önceden tuttuğu oruçlar iptal olur. Yeni baştan tutması lazımdır. Kefarete orucu bayram günlerine veya teşrik günlerinde denk gelirse orucun peş peşeliği gider ve adam yeniden oruç tutmaya başlaması lazımdır. Adam oruçluken unutarak bir şey yer veya içerse orucu bozmadığı gibi kefarete de zarar vermez, koca kaldığı yerden oruçlarını tutmaya devam eder.⁵³⁷

Burada ise iki mezhep arasında bazı konularda görüş ayrılığı varken bazı konularda ise görüş birliği olduğu görülmektedir. Zihâr ettiği eşiyse gündüz veya gece bilerek cinsel ilişkiye girerse, bilerek ara verirse, zihâr etmediği başka bir eşi varsa onunla gece cinsel ilişki olduğunda ve bu zihâr etmediği eşiyse gündüz bilmeden cinsel ilişki olduğunda orucun peş peşe olmasına zarar vermediği konusunda iki mezhebin ittifakı vardır. Ama hastalık ve uzun yolculukta ihtilaf vardır. Mâlikîlerde bu da zarar vermezken Hanefîlerde bu zarar verir ve koca oruca yeni baştan başlaması lazımdır.

Hanefîlere göre koca zihâr kefareti için oruç tutmaya başladıktan sonra köle azat edecek duruma gelirse o zaman orucu bırakıp köle azat etmesi lazımdır. Ama kefarete oruçlarını bitirdikten sonra köle azat edecek duruma gelirse kefarete tamamlanmış olur ve köle azat etmesine gerek yoktur.⁵³⁸

Bu konuda genel olarak iki mezhebin görüşleri bir birine yakın iken bazı detaylarda farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin Mâlikîlerde koca kefarete orucuna niyet etmesi gerektiği gibi orucu peş peşe tutmaya da niyet etmesi lazımdır. Hanefîlerde ise peş peşeye niyet etmesine gerek yoktur fakat kefarete orucuna niyet etmesi gerekir.⁵³⁹ Bunun gibi Mâlikîlere göre koca üç gün oruç tutup dördüncü gün köle azat edebilecek duruma gelirse

⁵³⁶ Merginânî, *el- Hidaye Şerhu Bidâyeti'l- Mübtedî*, III, 304-305.

⁵³⁷ Mevsilî, *el- İhtiyâr*, 219; Merginânî, *el- Hidaye Şerhu Bidâyeti'l- Mübtedî*, III, 304-305; Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VI, 2720.

⁵³⁸ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VI, 2720.

⁵³⁹ Zuhaylî, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 477-478.

orucu bırakıp köle azat etmeye dönmez, ama Hanefilere göre ise kefaretin son günü bile köle azat edecek durumu olursa köle azat etmeye dönmesi lazımdır.

Zihâr yapan koca iki ay oruç tutamayacaksa kefaret olarak altmış fakiri doyurması gerekir.

Mâlikîlere göre Kefaret olarak fakir doyurma konusunda her düşküne günde iki defa Peygamberimizin (s.a.v) iki avucu kadar⁵⁴⁰ yiyecek verilir. Mâlikîlere göre altmış fakirden daha az sayıda fakire verilemez. Yani bir fakire altmış gün yemek yedirmek caiz değildir.⁵⁴¹

Hanefilerde ise oruç tutamayan kişi altmış fakiri doyurması veya onlara fitır sadakası kadar mal vermesi mümkündür. Aynı zamanda adam fakire vereceği mal veya yiyeceğin değerinde ücret de verebilir. Koca bir fakire altmış gün, günde iki defa yemek de verebilir. Ama bir fakire yüz yirmi gün boyunca günde tek bir kere yemek verse olmaz. Bir fakire altmış günlük yemeği veya yemeğin parasını toptan verirse sadece bir günlük vermiş olur. Yani toptan verirse altmış günlük sayılmaz.⁵⁴²

Bu konuda iki mezhebin ihtilafı bir fakire altmış gün yemek yedirmedi. Mâlikîler bunu kabul etmezken Hanefiler bunu kabul ederler.

2.2.2. İLÂ KONUSUNDA MUKAYESE

İlânın tanımını birinci bölümde vermiştik. Yine de kısaca tanımlayacak olursak “kocanın dört ay veya daha fazla bir süreyle, karısıyla cinsel birleşmede bulunmayacağına dair, Allah adına yemin etmesi veya karısına yaklaşmayı ağır bir ibadete bağlaması”⁵⁴³ olarak tarif edilebilir.

İlâ konusunda Mâlikîler ile Hanefilerin tanımı bir birlerinden biraz farklıdır. Burada konunun daha iyi anlaşılması ve zeminin oluşması açısından iki mezhebin tanımını vermekte fayda vardır.

⁵⁴⁰ Detay için birinci bölümde 282. dipnota bakınız.

⁵⁴¹ İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 121-122; İbn Cüzey, *Kavaninul Fıkhiyye*, 412; el Hırşi, *Şarhu Muhtasari Halil lil Hırşi*, IV, 120-121; Zuhayli, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, IX, 475.

⁵⁴² Merginânî, *el- Hidaye Şerhu Bidâyeti'l- Mübtedî*, III, 306-307; Bilmen, *Hukuk-i İslamiyye Kamusu*, II, 384.

⁵⁴³ Hamdi Döndüren, “İla”, (*DİA*), TDV, Ankara 2000, XXII, 61; Hamza Aktan, “İla”, *İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, İbrahim Kâfi Dönmez (Ed.), MİFAV, İstanbul 2006, II, 905; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 381; Yılmaz, *Yetki ve Sistem Açısından İslam Hukukunda Boşanma*, 171.

Mâlikîlere göre îlâ tanımı şöyledir: “Hanımıyla cinsel ilişkiye girebilen, mükellef, Müslüman kocanın, çocuk emzirmeyen eşiyle dört aydan daha fazla bir süreliğine cinsel ilişkiye girmeyeceğine yemin etmesine veya buna delalet eden bir ifade kullanmasıdır.”⁵⁴⁴

Hanefîlere göre ise îlâ “Kocanın hanımına dört ay veya daha fazla bir süreliğine yaklaşmamayı Allah’ın isim veya sıfatlarıyla yemin etmesi veya ağır bir ibadetle bağlamasıdır.”⁵⁴⁵

Îlâ kadına eziyet verdiği için Mâlikî ve cumhura göre haramdır. Hanefîlere göre ise tahrimen mekruhtur.⁵⁴⁶ Fakat disiplin ve eğitim için dört aydan az olmak şartıyla caizdir.⁵⁴⁷

Tanımlardan da anlaşıldığı gibi iki mezhep arasında bazı görüş farklılıkları vardır. Örneğin Mâlikî mezhebine göre olan tanımda “Müslüman kocanın” ibaresi ile kâfir olan kocanın îlâsının sahih olmadığı anlaşılıyor. Fakat Hanefî ve diğer mezheplere göre ise kocanın Müslüman olması şart değildir.⁵⁴⁸

Mâlikî mezhebine göre îlâ yapan kocanın Müslüman, akıllı, baliğ olan ve eşiyle cinsel ilişkide bulunabilen biri olmalıdır. Kendisine îlâ yapılan kadın ise çocuk emzirme dönemlerinde olmaması gerekir, çünkü böyle bir durumda kadınla cinsel münasebete girmemek çocuğun menfaatinedir. Mâlikîlerde dört aydan az bir süre için îlâ olmaz.⁵⁴⁹

Hanefîlere göre ise îlâ yapan koca talâk ehliyetine sahip, akıllı, baliğ ve nikâh mülkiyetine sahip olması lazımdır. Buna göre çocuk ve delinin îlâsı geçerli değildir.⁵⁵⁰

Bu konuda iki mezhep îlâ yapan için akıllı ve baliğ olma şartını benimserken, Mâlikîler bunlara ek olarak da îlâ yapanın Müslüman olması ve kendisine îlâ yapılan kadının ise çocuk emzirmemesi gerektiğini savunurlar.

⁵⁴⁴ İbn İshak, *Muhtasarul Allametü Halil*, 123; Ruayni, *Mevahibul Celil fi Şerhil Muhtasaril Halil*, IV, 105; Gırnatî, *et-Tâc ve'l-İklîl li Muhtasari Halil*, V, 412; İbn Tahir, *El-Fıkhul Mâlikî Ve Edilletuhu*, IV, 107.

⁵⁴⁵ Kâsânî, *Bedâiyü's – Sanâyi fi Tertibi's- Şerâyi*, III, 161; Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VI, 2654; Zuhaylî, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 417; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 381.

⁵⁴⁶ Zuhaylî, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 417.

⁵⁴⁷ Kudûri, *Muhtasarul Kudûri*, 161.

⁵⁴⁸ Mevsilî, *el- İhtiyâr*, 152-156; Gırnatî, *et-Tâc ve'l-İklîl li Muhtasari Halil*, V, 412-413; Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VI, 2659-2660.

⁵⁴⁹ Muhammed İlîş, *Minehul Celil Alâ Şerhi Muhtasaril Halil*, IV, 196; Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VI, 2658; Zuhaylî, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 417-418.

⁵⁵⁰ Kâsânî, *Bedâiyü's – Sanâyi fi Tertibi's- Şerâyi*, III, 171; Zuhaylî, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 420.

Mâlikîlere göre koca karısıyla cinsel ilişkiye girmemeye dört ay veya dört aydan daha az bir süreye yemin ederse îlâ geçerli olmaz. Örneğin koca hanımına iki veya üç aylığına yaklaşmamaya yemin ederse îlâ yapmış olmaz.⁵⁵¹

Mâlikî mezhebine göre dört aya bir gün bile eklemese îlâ sayılmaz. Tanımda da geçtiği gibi dört aydan daha fazla bir süreye yemin ettiği zaman îlâ sayılır. Ama dört aya en az bir gün eklerse o zaman îlâ sayılır. Hanefilere göre de dört aydan az bir süreliğine yemin ederse îlâ olmaz ama Mâlikî mezhebinden farklı olarak tam dört aya yemin eder, hiç gün eklemese bile îlâ sayılır.⁵⁵²

Bu konuda iki mezhep arasındaki ihtilaf “dört ay” üzerine yapılan îlâdadır. Hanefilere göre tam dört aya yemin edildiği zaman îlâ geçerli olurken Mâlikîlerde ise dört aya ekleme yapmalı, en azından dört ay bir güne yemin etmelidir ki îlâ geçerli olsun. Dört aydan daha fazla bir süreye yemin edildiği zaman ise iki mezhebe göre de îlâ geçerlidir. Bu konuda ittifak vardır.

Mâlikîlere göre koca dört ay içinde hanımına dönerse boşanmaya gerek kalmadan, koca yemini bozduğu için veya bir şey nezir etmişse onun meydana gelmesinden dolayı kefarete vermesi lazımdır. Bu durumda kadının mahkemeye başvurması da gerekmez. Süre bitiminde koca ya eşine döner ya da onu boşar. Eğer koca hem dönmez hem de boşamazsa kadın bu durumu mahkemeye taşıyabilir. Bu durumda hâkim ise kocaya ya eşine dönmesini ya da onu boşamasını ister. Eğer koca hem dönmez hem de boşamaz ise hâkim kendisi boşanmaya hükmeder. Bu boşama ise Mâlikîlere göre ric’i talâktır. İster koca kendisi eşini boşasın ister hâkim onların boşamasına hükmetsin aynıdır. Hanefilere göre ise koca dört aydan önce eşine döner onunla cinsel ilişkiye girerse boşanma meydana gelmez ama kocaya kefarete veya bir şey nezir etmişse onu yerine getirmesi gerekir. Fakat Hanefilere göre koca dört ay içinde eşine dönmezse kadının mahkemeye başvurmasına ve hâkimin kararına gerek kalmadan dört aydan bir gün geçince koca bir bâin talâkla boşanmış olur.⁵⁵³

⁵⁵¹ İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 97; Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VI, 2654; Cessâs, *Mutasar İhtilafu'l Ulama*, II, 473.

⁵⁵² Kâsânî, *Bedâiyu's -Sanâyi fi Tertibi's- Şerâyi*, III, 172; Fetavayı Hindiyeye, III, 227; Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VI, 2660; Aktan, “İlâ”, *DİA*, II, 906.

⁵⁵³ İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 96; Fetavayı Hindiyeye, III, 241; Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VI, 2677; Zuhaylî, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 428; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 381; Yılmaz, *Yetki ve Sistem Açısından İslam Hukukunda Boşanma*, 172.

Bu konuda iki mezhebin ihtilafı vardır. Mâlikîlere göre îlâdan dolayı meydana gelen boşama ric'î iken Hanefîlere göre ise bâin talâktır. Bir başka ihtilaf ise Mâlikîlere göre dört ayın geçmesiyle boşanma hemen gerçekleşmez. Dört ayın geçmesinden sonra koca ya kendisi boşar ya da hâkim onları boşar. Yani boşanma kendiliğinden meydana gelmez. Ama Hanefîlerde ise dört ayın geçmesiyle boşanma hemen gerçekleşir. Koca veya hâkimin boşamasına gerek yoktur. Boşanmanın gerçekleşmemesi için kocanın dört ay dolmadan îlâdan vazgeçip eşiyle cinsel ilişkiye girmesi lazımdır. İki mezhebin ittifak ettiği ise koca dört ay dolmadan eşine dönmesi ve onunla cinsel ilişkiye girmesi durumunda boşanmanın gerçekleşmediği ve kocaya kefarete veya nezir gerektiğidir.

Mâlikî mezhebine göre dört ay geçtikten sonra koca hanımıyla cinsel ilişkiye girerse, îlâ çözülmüş olur ve hanımından boşanmamış olur. Çünkü İmam Mâlik'e göre dört ay bittikten sonra da koca isterse yemininden dönebilir. Bu durumda kocaya kefarete gerekir.⁵⁵⁴ Yukarıda da değindiğimiz gibi Hanefîlerde dört aydan bir gün geçse bile îlâ kendiliğinden gerçekleşmiş olur ve kadın kocasından boşanmış olur.

Hanefîlere göre îlâ yapan koca dört ay geçer de adam eşine yanaşmazsa kadın ondan bir bâin talâkla boşanmış olur. Bundan sonra koca onunla tekrar evlenirse îlâ devam eder. Koca hanımıyla ilişkiye girerse kefarete vermek zorundadır. Eğer cinsel ilişkiye girmezse dört ay daha geçerse kadın ikinci kez ondan boşanmış olur.⁵⁵⁵

Hanefîlere göre îlâdan dolayı karısı boşanan ve başka bir erkekle evlenip ondan boşansa ve eski kocası onunla tekrar evlense îlânın hükmü çözümler fakat daha önceki yemininden dolayı da îlâ devam eder. Onunla cinsel ilişkiye girdiğinde yemininden dolayı kefarete vermesi gerekir.⁵⁵⁶

Mâlikîlere göre ise koca îlâ yemini edip dört ay geçtikten sonra da eşine dönmeyip boşansalar ve daha sonra da onunla tekrar evlenirse îlânın hükmü geri gelir. Onunla cinsel ilişkiye girerse îlâ çözümler ve koca kefarete vermesi gerekir veya adadığı şeyi yerine getirir. Cinsel ilişkiye girmezse dört ay sonra tekrar ya boşar veya hâkim onların boşanmalarına hükmeder ve ikinci talâk meydana gelir. İmam Mâlik, bunu kadının mağduriyetinin giderilmesi için ön görmektedir. Çünkü ona göre bu mağduriyetin giderilmesi için birinci evlilikte eşine îlâ etmişse ikinci evlilikte koca yemin etmese bile

⁵⁵⁴ Zuhaylî, *İslam Fıkhu Ansiklopedisi*, IX, 428.

⁵⁵⁵ Mevsilî, *el- İhtiyâr*, III, 152-153; Kudûri, *Muhtasarul Kudûri*, 161-162.

⁵⁵⁶ Mevsilî, *el- İhtiyâr*, III, 153; Kudûri, *Muhtasarul Kudûri*, 161-162.

ilk evlilikte olan yeminin hükmünün geri dönmesi gerekir.⁵⁵⁷ Hatta İmam Mâlik'e göre koca îlâ ettikten sonra eşini üç talâkla boşasa ve eski karısı başka biri ile evlenip daha sonra ikinci eşinden ayrılıp onunla tekrar evlense bile îlâ devam eder.⁵⁵⁸ Yani üç talâkla boşanma bile îlâyı çözmüyor. Ya eşyle cinsel ilişkiye girecek ya da evli kalmaya devam edemeyecekler.

Bu konuda Mâlikî mezhebi ile Hanefî mezhebinin görüşlerinin benzediğini görmekteyiz. Her iki mezhebe göre de îlâ eden koca ya îlâsından dönecek ve kefaret veya adadığı şeyi yerine getirecek veya evli kalmaya devam edemeyecekler. İki mezhebin de amacı, kadının cahiliye dönemindeki gibi mağdur edilmesini engellemektir.⁵⁵⁹

İmam Mâlik'e göre îlâ her türlü yemin ile yapılabilir. Şer'an caiz olan yeminlerle yapılması gerekli değildir.⁵⁶⁰ İlâ yemin ile yapılabildiği gibi bir şarta veya geçerli bir adağa bağlayarak da yapılırsa geçerlidir. Mesela koca eşine yaklaşmayı talâka, sadakaya, namaz kılmaya, hac yapmaya bağlasa geçerli olur.⁵⁶¹

Hanefilere göre de yemine bağlanan her lafız îlâyâ da bağlanır. Aynı zamanda bir şarta bir nezre de îlâyı bağlaması mümkündür.⁵⁶² Bu konuda iki mezhebin görüşleri aynıdır.

Mâlikîlerin meşhur olan görüşüne göre adam daha evlenmediği bir kadına “ Vallahi falan kadınla evlenirsem onunla cinsel ilişkiye girmeyeceğim” der ve onunla ilerde evlenirse îlâ yapmış olur. Bazı Mâlikîlere göre ise geçerli olmaz. Hanefî mezhebine göre de yabancı bir kadına îlâ yapamaz. Ama bunu mülkiyete dayandırarak “ senin bu evlenirsem vallahi senle cinsel ilişkiye girmeyeceğim” derse o zaman yabancıya yapılan îlâ geçerli olur.⁵⁶³

Yemin ederek eşine yaklaşmamanın îlâ olduğu konusunda ihtilaf yokken, yeminsiz eşine yaklaşmamak konusunda ise ihtilaf vardır. İmam Mâlik'e göre kocanın amacı eğer

⁵⁵⁷ İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 99.

⁵⁵⁸ Cessâs, *Mutasar İhtilafu'l Ulama*, II, 481.

⁵⁵⁹ Detaylı bilgi için (bkz. Aktan, "Îlâ", *İİGYA*, II, 906.)

⁵⁶⁰ Sahnûn, *Mudevvene*, II, 337-338; İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 97; İbn Tahir, *El-Fıkhul Mâlikî Ve Edilletuhu*, IV, 110.

⁵⁶¹ Sahnûn, *Mudevvene*, II, 336; Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VI, 2658; İbn Tahir, *El-Fıkhul Mâlikî Ve Edilletuhu*, IV, 110.

⁵⁶² *Fetavayi Hindiyeye*, III, 229-231.

⁵⁶³ Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, VI, 2660; *Fetavayi Hindiyeye*, III, 231-232; Zuhaylî, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 421; Cessâs, *Mutasar İhtilafu'l Ulama*, II, 480.

eşine eziyet etmek ise îlâ hükmü geçerlidir. Bunu îlâ hükmünün sebep ve hikmetine dayandırır. Çünkü ona göre koca yemin etmeden de eşine eziyet edebilir. Yemin ile bunu pekiştirmiş olur. Yemin etmeden de eşine yanaşmayan koca eziyet ettiği için İmam Mâlik bunu îlâ hükmünden saymıştır. Fakat cumhur, yemin etmeden eşine yaklaşmamayı îlâ olarak saymaz.⁵⁶⁴ Bu konuda Mâlikîler ile diğer mezhepler arasında ihtilaf bulunmaktadır.

Mâlikî mezhebine göre îlâ yaptığı için boşanan karısını nikâhına yeniden almak isteyen kocanın iddet dönemi içinde eşyle cinsel ilişkiye girmesi şarttır. Yani dönüş fiille olur, sözle olmaz. Fakat kocanın hastalık gibi bir mazereti varsa o hastalık boyunca şart değildir. Hastalık durumu hariç koca iddet döneminde eşyle cinsel ilişkiye girmediği zaman eşine geri dönmüş olamaz. Koca, eşi hayızlı veya nifaslı iken onunla haram temasta bulunursa, îlâdan dönüş olmaz ve yemini de bozmuş olur. İddet döneminde dönmeyen koca iddet süresi bittince de eşyle cinsel ilişkiye giremez. Hanefî mezhebine göre de îlâdan dolayı boşanan karısını nikâhına geri almak için iddet döneminde karısıyla cinsel ilişkiye girmesi şarttır. Fakat hastalık veya fiili çaresizlik gibi nedenlerden dolayı sözlü dönüş yeterlidir. Yani iki mezhebe göre de sözle dönüş hastalık gibi bir mazereti varsa geçerlidir.⁵⁶⁵

Burada Mâlikî ve Hanefîlerin, kocanın eşyle haram temasta bulunması îlâdan dönüşü sağlamadığı ve yemin kefareti vermesi gerektiği ve dönüşün nasıl olacağı konusunda ittifak vardır. Her iki mezhebe göre de fiille dönüş sağlanır, ama bir engel veya hastalık varsa fiilin yanında sözle de dönüş sağlanır.

2.2.3. Lİ'ÂN KONUSUNDA MUKAYESE

Mâlikîlere göre li'ân; “*Müslüman ve mükellef kocanın hâkimin kararıyla karısını zina yaparken gördüğüne veya karısının hamileliğinin kendisinden olmadığına, kadının ise kocasının yalancı olduğuna dört kez “Allah’a şahitlik ederim” diye yemin etmeleridir.*”⁵⁶⁶

⁵⁶⁴İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 97; İbn Cüzey, *Kavaninul Fıkhiyye*, 160; İbn Tahir, *El-Fıkhu Mâlikî Ve Edilletuhu*, IV, 116.

⁵⁶⁵ Mevsilî, *el- İhtiyâr*, III, 155; İbn Rüşd, *Bidayetül Müctehid*, III, 100-101; Cezîrî, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhi*, VI, 2681; Bilmen, *Hukuk-i İslamiyye Kamusu*, II, 364.

⁵⁶⁶ İbn Tahir, *El-Fıkhu Mâlikî Ve Edilletuhu*, IV, 149; Zuhayli, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, IX, 433.

Hanefilere göre ise li'ân “karısına zina isnâd eden veya çocuğunun nesebini reddeden, fakat bu iddiasını dört şahitle ispat edemeyen erkeğin, mahkemede hâkim huzurunda karısıyla özel bir şekilde yeminleşmesidir.”⁵⁶⁷ diye tarif edilir.

Tanımlara baktığımızda bir birlerinden çok farklı olmamakla beraber bazı detayların ve küçük farkların olduğu görülmektedir. Biz de tanımlardan yola çıkarak iki mezhebin li'ân konusundaki farklılıklarını ve benzerliklerini inceleyeceğiz. Söz konusu ihtilaf ve ittifaklara değinmeden önce konunun mahiyeti ve mefhumu açısından li'ânın meşruluğuna değinmemiz yerinde olacaktır.

2.2.3.1. Li'ânın Meşruluğu ve Yapılışı

Li'ânın meşru olduğunu ve nasıl yapılacağını Kur'an-ı Kerim'deki şu ayeti kerimeler ortaya koymaktadır: “Eşlerine zina isnadında bulunup da, kendilerinden başka şahitleri olmayanlara gelince, onlardan her birinin şahitliği dört defa, kendisinin mutlaka doğru söyleyenlerden olduğuna Allah'ı şahit tutmasıdır. Beşinci defasında, eğer yalan söyleyenlerden ise, Allah'ın lânetinin kendisi üzerine olmasını diler. Kadının da dört defa Allah'ı şahit tutup, kocasının mutlaka yalan söyleyenlerden olduğuna şahitlik etmesi, cezayı kendisinden kaldırır. Beşinci defada, eğer erkek (koca) doğrulardan ise, Allah'ın gazabının kendisi üzerine olmasını diler”.⁵⁶⁸ Bu ayetler hem li'ânın meşru olduğunu hem de li'ânın ne olduğunu ve de nasıl yapıldığını ortaya koymaktadır.

İlgili ayetlerin yanında İslam hukukunun ikinci kaynağı olan sünnette ise li'ân ile ilgili delil ise Uveymir el Aclanî kıssasını anlatan rivayettir. Bu rivayete birinci bölümde değindiğimiz için burada bir daha değinmeyi gerekli bulmuyoruz.⁵⁶⁹

Li'ân, kocanın karısına zina suçlamasında bulunarak veya çocuğun/hamileliğin kendisinden olmadığını mahkemeye başvurarak eşinden boşanmasıdır. Bundan dolayı li'ânın geçerli olabilmesi için bir grup cemaat ve hâkim huzurunda yapılması lazımdır. Bu konuda mezheplerin ittifakı vardır.⁵⁷⁰

Adam karısının zina yaptığını gördüğünde veya ondan olan/olacak çocuğun kendisine ait olmadığını fark ettiğinde ve bunu ispatlayacak delil ve şahitleri de yoksa o

⁵⁶⁷ Mehmet Akif Aydın, “Liân”, *DİA*, TDV, Ankara 2003, XXVII, 172; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 381; Yılmaz, *Yetki ve Sistem Açısından İslam Hukukunda Boşanma*, 169.

⁵⁶⁸ Nur: 24/6-9.

⁵⁶⁹ Rivayetin detayı için (Bkz. Ebu Davud, Talâk: 27.

⁵⁷⁰ İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid*, III, 133; Zuhayli, *İslam Fıkhu Ansiklopedisi*, IX, 441.

zaman mahkemeye başvurur ve hâkim her iki eşe de li'ân yapmalarını emreder. İlk önce koca li'âna başlar. Koca dört defa hâkim huzurunda karısını göstererek veya ismini söyleyerek “Allah şahidim olsun ki onun zina yaptığını gördüm” veya “o çocuk benden değildir.” der. Koca beşincisinde ise karısını da göstererek onun hakkında iddia ettiklerim için “Eğer yalan söylüyorsa Allah'ın laneti üzerime olsun.”der. Kocanın li'ânından sonra li'ân sırası kadına gelir. Kadın da kocasının kendisi için iddia ettiklerinden dolayı dört defa “Allah şahidim olsun ki o (koca) yalancıdır.”der. Kadın beşincisinde ise “eğer o (koca) doğru söylüyorsa Allah'ın gazabı üzerime olsun” der.⁵⁷¹ Böylece koca bunu yaparak iftira cezasından kadın ise bununla zina cezasından kurtulmuş olurlar. Fakat bu li'ânlarından dolayı da birbirlerinden boşanmış olurlar. Bu şekilde yapıldığında li'ânla ilgili ayetlere uygun li'ân yapılmış olur.

Mâlikîlere göre yukarıda geçtiği gibi yemin ettiği zaman kocanın, karısını zina ederken gördüğünü söylemesi lazımdır. Yoksa li'ân geçerli olmaz. Fakat Hanefîlere göre ona yaklaşmadığını söylemesi şart değildir. Bu durumda koca sadece eşinin zina ettiğini iddia eder ama gördüğünü söylemezse Mâlikîlere göre li'ân gerekmezken, onların dışındakilere göre li'ân gerekir.⁵⁷²

Yukarıda verdiğimiz tanımlardan da yola çıkarak li'ânın bazılarına göre yemin olduğu ve bazılarına göre ise yeminle pekiştirilmiş şahitlik olduğunu görmekteyiz. Mâlikîlerin tanımında da geçtiği gibi li'ân bir yemindir.⁵⁷³ Fakat Hanefîlere göre ise yeminle pekiştirilmiş şahitliktir.⁵⁷⁴

2.2.3.2. Li'ânın Şartları

İmam Mâlik göre li'ân bir yemindir ve yeminin hükümleri geçerli olması gerekir. Mâlikîlere göre yemini sahih olan kişilerin li'ânı geçerlidir. Böylece onlara göre Müslüman, akıllı, baliğ, hür veya köle olan kocanın li'ânı geçerlidir. Mâlikîlere göre

⁵⁷¹ Sahnûn, *Mudevvene*, II, 352-353; Zuhayli, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 446.

⁵⁷² İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid*, III, 127; İbn Cüzey, *Kavaninul Fıkhıyye*, 413; Zuhayli, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 433-434 .

⁵⁷³ Bkz. İbn Tahir, *El-Fıkhul Mâlikî Ve Edilletuhu*, IV, 149.

⁵⁷⁴ Zuhayli, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 452; Bilmen, *Hukuk-i İslamiyye Kamusu*, II, 391

kocanın Müslüman olması gerekirken kadının Müslüman olması gerekmez. Yani Müslüman bir kocanın ehli kitap olan eşine li'ânı geçerlidir.⁵⁷⁵

Hanefilere göre ise li'ân bir şahitlik olduğu için kocanın, şahitlik yapabilen, Müslüman, akıllı, baliğ, hür, konuşabilen, daha önce kazif⁵⁷⁶ haddi yememiş biri olması gerekir. Bu cümleden olarak Hanefilere göre dilsizin, kâfirin, çocuğun, kazif haddi yiyenin li'ânı geçerli olmadığı anlaşılır.⁵⁷⁷

Burada iki mezhep arasında bazı şartlarda ittifak varken bazı şartlarda da ihtilaf vardır. Mâlikîlere göre li'ân bir yemin iken Hanefilere göre ise li'ân bir şahitliktir. Bu ihtilaf yukarıda da gördüğümüz gibi hem li'ânın tanımına hem de şartlarına etki etmiştir.

Her iki mezhep de li'ânın geçerli olması için kocanın Müslüman, baliğ, akıllı olması gerektiği konusunda ittifak etmişler. Fakat diğer şartlarda ise ihtilaf etmişlerdir. Mâlikîlere göre koca hür olabildiği gibi köle de olabilirken Hanefilerde ise koca hür olmalı, köle olmamalıdır. Bunun yanında koca konuşabilmelidir.

İmam Mâlik'e göre li'ânın geçerli olması için sahih nikâh olması şart değildir. Nikâh sahih olabileceği gibi fasit de olabilir ve hüküm aynıdır. Çünkü Mâlikîlere göre nikâh fasit de olsa yine de nesep sabit olur. Mâlikîlerde kocanın li'ânı geçerli olabilmesi için karısını zina ederken gördüğünü ve ondan sonra karısıyla cinsel ilişkiye girmediğini veya girmişse istibra⁵⁷⁸ ettiğini söylemesi lazımdır. Aksi takdirde li'ân yapamaz. Fakat diğer üç mezhebe göre karısıyla cinsel ilişkiye girmediğini ve onu zina ederken gördüğünü söylemesi şart değildir.⁵⁷⁹ Aynı zamanda Hanefilere göre li'ânın geçerli olması için karı koca sahih nikâh ile evlenmiş olmaları gerekir. Fasit nikâhta li'ân olmaz.⁵⁸⁰

Bu konuda da iki mezhebin görüşlerine baktığımızda bazı ihtilaflar vardır. Örneğin Mâlikîlerde nikâh fasit de olsa geçerli olurken, Hanefilerde ise fasit nikâhta li'ân olmaz.

⁵⁷⁵İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid*, III, 131; İbn Abdülber, *El-Kâfi fi Fıkfî Ehli Medineti'l-Mâliki*, II, 609-610; İbn Cüzey, *Kavaninul Fıkhiyye*, 413; Es- Sâbunî, *Ahkâm Tefsiri*, II, 139.

⁵⁷⁶Kazif; zina iftirası anlamına gelir. Bkz. Erdoğan, *Fıkıh Ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 299.

⁵⁷⁷Serahsi, *el- Mabsut*, VII, 60-64; Mevsilî, *el- İhtiyâr*, 220; Kudûri, *Muhtasarul Kudûri*, 167; Zuhayli, *İslam Fıkhu Ansiklopedisi*, IX, 438-439.

⁵⁷⁸İstibra; kadının hamile olup olmadığının araştırılması anlamına gelir. Bkz. Zuhayli, *İslam Fıkhu Ansiklopedisi*, IX, 434.

⁵⁷⁹İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid*, III, 127; İbn Cüzey, *Kavaninul Fıkhiyye*, 413; İbn Abdülber, *El-Kâfi fi Fıkfî Ehli Medineti'l-Mâliki*, II, 612-613; Zuhayli, *İslam Fıkhu Ansiklopedisi*, IX, 433-434.

⁵⁸⁰Serahsi, *el- Mabsut*, VII, 70; Fetavayi Hindiyeye, III, 314.

Bunun yanında Mâlikîlerde koca eşinin zina yaparken gördüğünü ve onunla ondan sonra cinsel ilişkiye girmediğini söylemesi şart iken Hanefilerde böyle bir şart yoktur.

Mâlikîlere göre lianın geçerli olabilmesi için bir diğer şart ise koca, karısının başkasından hamile olduğunu, çocuğun kendisinden olmadığını veya onun zina yaptığını gördüğü zaman acele etmesidir. Koca bir gün bile mazeretsiz bunu geciktirirse artık li'ân yapamaz. Bir diğer şart ise eşlerin dört defa “eşhedu” lafzını kullandıktan sonra beşincisinde ise kocanın “lanet”, kadının ise “gazap” kelimesini kullanılmasıdır.⁵⁸¹ Mâlikîlerde bir diğer şart ise koca çocuğu doğumundan önce ret etmelidir. Bunun kabul görülmesi için de koca uzun süreden beri karısıyla cinsel ilişkiye girmediğini veya bir hayız müddetinin geçtiğini söylemesi lazımdır. Koca mazeretsiz bir şekilde susar ve çocuk dünyaya gelirse o zaman li'ânı kabul edilmez ve kocaya had cezası vurulur.⁵⁸²

Hanefilere göre ise kocanın, çocuğun kendisinden olmadığını iddia etmesi için doğumdan sonra veya tebrik zamanında veyahut da en geç eşyalarını alırken yapması lazımdır. Tebrikleri aldıktan veya çocuğun eşyalarını aldıktan sonra bunu iddia ederse geçersiz olur. Bu müddet de en fazla doğumdan sonra yedi gün olduğudur. Hanefilerde li'ân yapılırken koca ve kadının dört defa “eşhedu” lafzından sonra kocanın beşincisinde “lanet” kadının ise “gazap” kelimesini kullanması gerekmektedir.⁵⁸³

Bu konuda iki mezhep li'ânın yapılışında beşinci yemine kocanın “lanet” kelimesini kullanması ve kadının ise “gazap” kelimesini kullanması hususunda ittifak etmişlerdir. Fakat eşini zina ettiğini veya çocuğun kendisinden olmadığını iddia etmek için Mâlikîlere göre hiç zaman kaybetmeden veya çocuk doğmadan yapması gerekirken Hanefilerde ise çocuğun nesebini ret etmede ise en fazla yedi gün süre verilebilir.

Adam nikâhlısı olmayan kadınla li'ân edemez. Bu konuda mezheplerin ittifakı var. Hanefilere göre koca eşi olmayana li'ân eder ve sonra onunla evlense li'ân yapılmaz ama kocaya kazif haddi uygulanır.⁵⁸⁴ Hanefilere göre karısı vefat etmiş veya boşanmışsa koca li'ân yapamaz. Ama kadın ric'i talâkla boşanmışsa o zaman li'ân yapabilirler. Mâlikîler ve cumhura göre de adam karısı olmayan kadınla li'ân edemez. Hanefilerde olduğu gibi cumhura göre de koca ric'i talâkla boşanmış olan karısıyla li'ân yapabilir ama bâin

⁵⁸¹İbn İshak, *Muhtasarul Allametu Halil*, 128; Zuhayli, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 442.

⁵⁸²İbn Cüzey, *Kavaninul Fıkhıyye*, 413; Zuhayli, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 444.

⁵⁸³Kudûri, *Muhtasarul Kudûri*, 167; Zuhayli, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 442.

⁵⁸⁴Serahsi, *el-Mebcut*, VII, 74.

talâkla boşanmışlarsa li'ân sadece bazı durumlarda geçerli olur. Koca bâin talâkla boşadığı eski hanımı iddet döneminde iken çocuğu doğarsa, çocuğun nesebi için li'ân yapılır.⁵⁸⁵

2.2.3.3. Li'ândan Dönüş

Mâlikîlere göre koca li'ândan dönerse veya eşine iftara attığını itiraf ederse ona iftira cezası uygulanır. İftira cezası ise seksen değnektir. Ebu Hanife'ye göre ise koca li'ân yapana kadar hapse atılır. Fakat kadın li'ândan çekilirse Hanefîler hariç üç mezhep imamlarına göre ise, eğer koca karısıyla cinsel ilişkiye girmiş ve evlilik şartları kocada bulunuyorsa o kadın recim edilir. Fakat koca karısıyla cinsel ilişkiye daha girmemişse o zaman da kadına yüz değnek vurulur. Hanefîlere göre ise kadın li'ândan çekinirse li'ân edinceye kadar hapsedilir.⁵⁸⁶

Koca veya kadın li'ân etmediği zaman iki mezhebin tavrı bir birinden farklı olmuştur. Mâlikîler koca li'ândan dönerse ona iftira cezası, kadın vazgeçerse ise zina cezası veya recim cezası verilmesi gerektiğini savunurlar. Hanefîler ise koca veya kadın li'ândan döndüğü zaman hapsedilir.

Koca li'ândan sonra karısına iftira attığını itiraf ederse ona iftira haddi uygulanır. Bu konuda dört mezhep de aynı fikirdedir. Mâlikîlere göre koca li'ândan sonra itiraf etse bile birbirlerinden ayrılmış olurlar fakat çocuğun nesebi ret edilmişse ve koca o çocuğun kendisinden olduğunu söylerse o zaman çocuk o adamın çocuğu olarak geri verilir.⁵⁸⁷

Koca eşine iftira ettiğini itiraf ettikten sonra eşinin zina ettiğini tekrar iddia eder ve bu konuda da delilinin olduğunu söylese bile li'ânı kabul edilmez. Ama adam karısı li'ân yapmadan önce ona iftira attığını kabul ederse ona kazif haddi verilir. Fakat karısı li'ân etmediği için ayrılma daha gerçekleşmemiş olur ve evlilik hayatları devam eder. Kadın li'ân etikten sonra itiraf ederse bir şeye yaramaz. Çünkü Mâlikîlere göre kadının li'ân yapmasıyla boşanma kendiliğinden olmuş olur ve ebediyen evlenemezler.⁵⁸⁸

⁵⁸⁵ Serahsi, *el-Mebsut*, VII, 74; Zuhayli, *İslam Fıkı Ansiklopedisi*, IX, 438.

⁵⁸⁶ Sahnûn, *Mudevvene*, II, 358; Serahsi, *el-Mebsut*, VII, 60; İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid*, III, 135-136; İbn Abdülber, *El-Kâfi fi Fıkı Ehli Medineti'l-Mâliki*, II, 613; Acar, *İslam Aile Hukuku*, 258.

⁵⁸⁷ Sahnûn, *Mudevvene*, II, 354.

⁵⁸⁸ İbn Cüzey, *Kavaninul Fıkhiyye*, 415; Zuhayli, *İslam Fıkı Ansiklopedisi*, IX, 450-451.

2.2.3.4. Li'ânın Sonucu

Birbirleriyle li'ân eden koca ve karısının li'ânlarını hâkim huzurunda yapmaları gerekir. Bu konuda mezheplerin ittifakı vardır.⁵⁸⁹ Çünkü Peygamberimiz döneminde de yapılan li'ânlarda Peygamberimiz eşleri huzuruna çağırıp öyle li'âna başlamışlardır.⁵⁹⁰

Eşler li'ân yaptıktan sonra tekrar evlenip evlenmeme hususunda ihtilaf vardır. Mâlikîlere ve cumhura göre asla bir daha evlenemezler. Aynı şekilde Hanefîlerden İmam Ebu Yusuf ve İmam Züfer'e göre de asla bir birleriyle evlenemezler. Ama İmam Ebu Hanife ise çoğunluğun aksine eşlerin cezadan sonra isterlerse birbirleriyle evlenebileceğini savunur.⁵⁹¹

Li'ânın ne zaman sonuçlanacağı konusunda da iki mezhep ihtilaf etmiştir. Mâlikîler, boşanmanın koca ve kadın li'ân yaptıktan hemen sonra gerçekleştiğini, yani hâkimin kararına gerek kalmadığını savunurlar. Çünkü onlara göre ayrılığın sebebi li'ândır ve li'ân gerçekleşmiştir. Fakat Hanefîlere göre hâkimin tefrik kararıyla eşler bir birinden ayrılmış olurlar. Hâkim ayrılığa hükmedinceye kadar da ayrılık gerçekleşmez.⁵⁹²

Li'ânın talâk mı fesih mi olduğu konusunda da Mâlikîler ve Hanefîler arasında görüş ayrılığı vardır. Hanefîlere göre⁵⁹³ li'ândan dolayı meydana gelen ayrılık bâin talâktır. Ama Mâlikîler, diğer iki mezhep ve Hanefîlerden Ebu Yusuf'a göre ise fesihdir.⁵⁹⁴

Mâlikîlere göre li'ân sebebiyle ayrılan karı koca bir birlerine mirasçı olamazlar. Kadın ister iddet döneminde olsun ister iddet döneminden çıkmış olsun ikisinden birisi

⁵⁸⁹ İbn Abdülber, *El-Kâfi fi Fıkfi Ehli Medineti'l-Mâliki*, II, 614; Zuhayli, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, IX, 441.

⁵⁹⁰ Bkz. Mâlik, *Talâk*: 29/13.

⁵⁹¹ İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid*, III, 136; İbn Abdülber, *El-Kâfi fi Fıkfi Ehli Medineti'l-Mâliki*, II, 614; Serahsi, *el-Mebsut*, VII, 66-67; Kudûri, *Muhtasarul Kudûri*, 167; Acar, *İslam Aile Hukuku*, 259.

⁵⁹² Sahnûn, *Mudevvene*, II, 354; Serahsi, *el-Mebsut*, VII, 65; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, III, 169; İbn Abdülber, *El-Kâfi fi Fıkfi Ehli Medineti'l-Mâliki*, II, 614; Zuhayli, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, IX, 453; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 381-382.

⁵⁹³ Burada Ebu Hanife ve İmam Muhammed'in görüşünü kast etmekteyiz. Bkz. Zuhayli, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, IX, 453.

⁵⁹⁴ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, III, 169; İbn Abdülber, *El-Kâfi fi Fıkfi Ehli Medineti'l-Mâliki*, II, 614; Kudûri, *Muhtasarul Kudûri*, 167; Zuhayli, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, IX, 453.

ölürse diğeri ona mirasçı olamaz.⁵⁹⁵ Fakat Hanefilere göre li'ândan sonra daha hâkim onları ayırmadan biri ölürse bir birlerine mirasçı olurlar.⁵⁹⁶

Hanefilere göre koca eşine zina iddiasından dolayı li'ân yaparsa kadına, iddet dönemi boyunca nafaka ve oturma hakkını vermesi lazımdır.⁵⁹⁷



⁵⁹⁵ İbn Abdülber, *El-Kaî fî Fıkî Ehli Medineti'l-Mâliki*, II, 614.

⁵⁹⁶ Serahsi, *el- Mabsut*, VII, 74.

⁵⁹⁷ Serahsi, *el- Mabsut*, VII, 70.

SONUÇ

Evliliğin sona ermesi kocanın veya kadının veyahut her ikisinin isteğiyle mümkündür. Evliliğin sona ermesi İslam'ın ilk yıllarında olduğu gibi günümüzde de devam etmektedir.

İslam'ın saygın mezhepleri arasında yer alan Mâlikî mezhebi İslam hukukunun diğer konularında olduğu gibi evliliğin sona ermesi konusunda da kendilerine has görüş ve değerlendirmeleri bulunmaktadır. Bu görüşlerden bazıları diğer mezheplerin görüşleriyle aynı iken bazıları ise farklıdır.

Evliliğin sona ermesi farklı yöntemlerle olmaktadır. İslam hukukunun başlangıcında bunlar talâk ana başlığı adı altında toplanmaktaydı. Günümüz İslam hukukunda ise evliliğin sona ermesi başlığı altında talâkla birlikte muhâlea, li'ân, îlâ, tefrik ve zihâr zikredilir.

Talâk genellikle kocanın hanımını tek taraflı irade beyanı olarak boşamasıdır. Talâk, Kur'an ve sünnete uygun bir şekilde yapıldığında sünni talâk, bunlara uygun olmadığında ise bid'i talâk olarak tanımlanmaktadır. Mâlikîler Sünni talâk için cinsel ilişkinin olmadığı bir temizlik döneminde sadece bir talâkla boşamayı şart koşmaktadır. Bid'i talâk ise bu şartlardan birinin veya bir kaçının olmadığı boşama olarak değerlendirirler.

Mâlikîlere göre bid'i talâk durumuna göre haram veya mekruh olabilmektedir. Haram olduğunda Mâlikîlere göre dönüş hakkı varsa eşine dönmesi gereklidir. Bu Hanefîlerde de gereklidir. Fakat Mâlikîlerde bu durumda dönmediğinde zor uygulanır ama Hanefîlerde zor uygulanmaz.

Talâk dönüş yapıp yapılmaması açısından da ric'î ve ba'in olarak ikiye ayrılmaktadır. Kadın iddet döneminde iken kocanın yeni bir mehir vermeden ve yeni bir nikâh akdi yapmadan dönebileceği talâka ric'i talâk denir. Boşamada asıl olan ric'i talâktır. Fakat her boşama ric'î değildir. Boşama zifaktan önce, hul' yoluyla ve üçüncü boşama olduğu zaman ric'i olmaz, ba'in talâk olur. Ba'in boşamada koca eşine dönmek istiyorsa ona mehir vermesi ve onunla yeni bir nikâh kıyması gerekir.

Diğer mezheplerde olduğu gibi Mâlikîlerde de evliliğin sona erdirme hakkı genel olarak kocaya aittir. Bunun yanında kadının da nikâh akdi esnasında veya sonrasında boşama yetkisini kocasından kendisine verilmesini isteyebilir ve koca bunu kabul ettiğinde kadın boşama hakkı kazanmış olur. Kadının boşama hakkı bununla sınırlı değildir. Mâlikî mezhebine göre anlaşamayan, aralarında sevgi bağı kalmayan ve evli kalmaları onlara zarar veriyorsa kadın kocasından bir bedel karşılığında veya bedelsiz bir şekilde kendisini boşamasını isteyebilir. Koca bunu kabul ettiğinde hul' dediğimiz yöntemle kadın eşinden boşanmış olur. Bu durumda koca kadını zorlamaması lazımdır. Koca eşini hul' için zorlarsa hul' olmaz, talâk olur ve koca bedel alamaz. Hanefiler de bu konuda Mâlikîlerle aynı görüştedir. Fakat onlara göre bedelsiz hul' olmaz. Bedel söylenmediğinde koca mehri misil almayı hak eder. Bedel verilmeyeceği söylendiği zaman ise talâk meydana gelir. Ölümcül hastalığa yakalanın hul'u her iki mezhebe göre geçerlidir. Fakat hul' için alabileceği bedel ve miras konusunda ihtilaf bulunmaktadır.

Kadın kötü muamele, aşırı geçimsizlik, kocanın nafaka ödememesi, kaybolması, hapse düşmesi ve evliliğe engel olacak bir hastalığa yakalanması gibi durumlarda kadının ayrılmayı talep etme hakkı vardır. Bu konuda Mâlikî mezhebi boşama hakkını doğuran sebepleri geniş tutar. Fakat Hanefiler ise bu sebepleri oldukça sınırlı tutmuştur. Mâlikî mezhebi hastalıktan dolayı hem kadına hem de erkeğe mahkemeye başvurma hakkı verirken, Hanefiler ise bu konuda sadece kadına mahkemeye başvurma hakkı verir.

Mâlikî mezhebi evliliğin sona ermesinde kadının mağdur edilmemesi, genellikle erkeğin menfaatinden çok kadının menfaatini ön planda tutması takdire şayandır. Özellikle geçimsizlik veya kötü muamele konusunda diğer mezhepler ayrılmaya cevaz vermezken Mâlikî mezhebi evliliğin cehenneme dönüşmemesi için buna cevaz vermiştir. Bunun için kadın mahkemeye başvurur ve kocanın ona kötü muamelede bulunduğunu ispatlarsa veya onunla geçinemediğini iddia ederse hâkim de uygun görürse ayrılık meydana gelir. Aynı şekilde ayrı kalmadan dolayı da Hanefî ve Şafî mezheplerine göre kadının ayrılmayı talep etme hakkı yok iken Mâlikîlere göre ise kadın bu ayrı kalmadan zarar görüyorsa ayrılma talebinde bulunması caizdir. Hatta bu ayrı kalma ilim öğrenmek ve ticaret yapmak gibi meşru bir mazerete dayansa bile kadın

bundan zarar görüyorsa ayrılma talebinde bulunabilir. Hapis nedeniyle ayrı kalma da Mâlikîler dışındaki mezheplere göre ayrılma caiz değilken onlara göre ise hapis bir yıldan daha fazla ise kadının ayrılma talebinde bulunma hakkı vardır. Dolayısıyla Mâlikîlere göre Kadın isterse ayrılma talebinde bulunur, hâkim uygun bulduğunda onları ayırır. Kadın istemez, duruma razı olursa o zaman da ayrılma meydana gelmez.

Kocanın nafaka ödememesi veya ödeyememesi durumunda malı varsa ve nerede olduğu biliniyorsa kadının tefrik hakkı yoktur. O maldan kadına nafakası temin edilir. Fakat kocanın malı yoksa veya yeri bilinmiyorsa Mâlikîlere göre kadının ayrılmak için mahkemeye başvurmak hakkı varken Hanefîlere göre ise bu durumda kadının hakkı yoktur.

Koca hanımına zina isnad edip veya hamile eşinin çocuğunun kendisinden olmadığını iddia edip bunu dört şahitle ispatlayamıyorsa mahkemede hâkimin huzurunda dört defa yemin ederek ayrılmaları mümkündür. Bu yolla ayrılmaya li'ân denilir. Li'ânda her iki eş yemin eder. Mâlikîlere göre yeminden sonra eşler birbirlerinden ebediyen ayrılırlar ve asla evlenemezler. Fakat Hanefîlere göre hâkim ayrılmaya karar verinceye kadar ayrılma olmaz. Bu ayrılma Mâlikîlere göre fesih iken Hanefîlere göre ise talâktır.

Li'ân konusunda Mâlikîler işi biraz daha sıkı tutup kocanın eşinin zina yaptığını iddia ettiği zaman onu zina yaparken gördüğünü söylemesi şarttır. Aksi takdirde li'ân yapamazlar. Hanefîlerde böyle bir şart yoktur. Kocanın bunu iddia etmesi yeterlidir.

Kocanın karısını kendisine haram kılmak amacıyla evlenilmesi yasak olan birisine veya onu temsil eden bir bölümüne benzetmesi olan zihâr aslında bir boşama yöntemi değildir, fakat boşanmaya neden olabilmektedir. Çünkü zihâr yapan koca boşanmış olmuyor ama zihârından dolayı kefaret vermesi gerekir. Evlilik hayatının devam etmesi için bu şarttır. Eğer kefaret vermezse eşini boşaması lazımdır.

İslam hukukuna göre zihâr yapan koca günaha girmiş olur. Bu durumda kefaret vermesi gerekir. Koca eşini boşar veya ikisinden birisi ölürse kefaret gerekmez. Hanefîlere göre bir zamana bağlanarak yapılan zihârda o zaman geçince de kefaret vermesi gerekmez. Ama Mâlikîlerde böyle bir durumda zaman geçse bile zihâr geçerlidir ve hatta söylediği an zihâr yapmış olur.

Mâlikîlere göre koca karısına dört aydan fazla bir süreye yaklaşmayacağına yemin etmesi veya bunu bir ibadete bağlaması îlâdır. Hanefîlerde îlâ süresi dört ay olsa da geçerli iken Mâlikîlerde ise bu dört aya en az bir gün bile olsa eklenmesi gerekir. Dört ay veya daha az olsa îlâ gerçekleşmez.

Îlâ Mâlikîlere göre haram iken Hanefîlere göre ise mekruhtur. Mâlikîlere göre koca dört ay içerisinde eşine dönerse yemin kefareti verir. Dört ay geçtikten sonra koca ya eşine döner onunla cinsel ilişkiye girer ya da onu boşar. Eğer koca hem cinsel ilişkiye girmez hem de onu boşamazsa hâkim onları boşar. Hanefîlere göre ise koca dört aydan önce eşiyile cinsel ilişkiye girip îlâdan dönerse yemin kefareti verir. Dört ay geçer ve dönmez ise hâkimin kararına gerek kalmadan boşanma gerçekleşmiş olur.

Genel olarak Mâlikî mezhebi evliliğin sona ermesinde kadına daha çok hak vermiş ve kadının mağdur olmaması yönünde görüş belirtmiştir.

Mâlikîler ve Hanefîler arasında evliliğin sona ermesinde ittifak ve ihtilafların olduğu, bunların bilinmesi ve bu konuyla ilgili çalışmaların çoğaltılıp insanlara ulaştırmanın faydalı olacağına inanıyoruz.

En doğrusunu yine de Yüce Allah bilir.

KAYNAKÇA

- Abdulhamid, Muhammed Muhyittin, *Ahvalu's- Şahsiyye Fi Şeriatil İslamiyye*, Darul Kitabu'l- İzli, Beyrut 1984.
- Acar, H. İbrahim, "Talâk", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları (TDV), Ankara 2010, XXXIX, 496-500.
- _____, "Tefrik", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları (TDV), Ankara 2011, XXXX, 277-279.
- _____, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, Ensar Yayınları, İstanbul, 2018.
- Aktan, Hamza, "Îlâ", *İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, İbrahim Kâfi Dönmez (Ed.), MİFAV, İstanbul 2006, II, 905-906.
- _____, "Talâk", *İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi (İİGYA)*, İbrahim Kâfi Dönmez (Ed.), MİFAV, İstanbul 2006, IV, 1914-1922.
- Atar, Fahrettin, "Muhâlea", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları (TDV), İstanbul 2005, XXX, 399-402.
- _____, "Tahkim", *İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi (İİGYA)*, İbrahim Kâfi Dönmez (Ed.), MİFAV, İstanbul 2006, IV, 1905-1907.
- Aydın, M. Akif, *İslam ve Osmanlı Hukuku Araştırmaları*, İstanbul 1996.
- _____, "Lian", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları (TDV), Ankara 2003, XXVII, 172-173.
- _____, "Aile", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları (TDV), İstanbul 1989, II, 196-200.
- Aynî, Ebu Muhammed Mahmud b. Ahmed Bedreddin, *el-Bidaye Şerhi'l- Hidaye*, Daru'l Kutubi'l İlmiyye, Beyrut 2000.
- Bardakoğlu, Ali, "Fesih", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları (TDV), Ankara 1995, XII, 427-436.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuk-i İslamiyye Kamusu*, Gündüz Yayınları, Ankara 1996.
- Buharî, Ebu Abdillah Muhammed b. İsmail (ö. 256/869), *Sahihu'l Buharî*, Daru't-Tasil, Beyrut 2012.
- Canan, İbrahim, *Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte*, Akçağ Yayınları, İstanbul 1993.

- Cessâs, Ebu Bekr Ahmed b. Ali er-Râzi, *Muhtasarı İhtilafi'l Ulema*, (thk. Dr. Abdullah Nezir Ahmed), I-V, Daru'l Beşairi'l İslamiyye, 2. Baskı, Beyrut 1996.
- Cezerî, Abdurrahman, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, trc. Mehmet Keskin, Çağrı Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 1992.
- Cündî, Halîl b. İshak, *Muhtasarı Halil*, (thk. Ahmed Cad), Daru'l Hadis, Kahire 2005.
- Dalgın, Nihat, “Boşanma ile İlgili Dini Hükümlere Yeni Yaklaşım ve Yorumlar”, *Küreselleşen Dünyada Aile 2009 Yılı Kutlu Doğum Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereleri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2010.
- Demirhan, Betül, *İslam ve Türk Hukukunda Kazai Boşanma Sebepleri*, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2013.
- Desuki, Muhammed b. Ahmed b. Arafe, *Haşiyetü'd-Desuki ala Şerhi'l-Kebir*, Darul Fikr, y.y.
- Döndüren, Hamdi, “İla”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları (TDV), Ankara 2000, XXII, 61-62.
- _____, *Delilleriyle Aile İlmihali*, Erkam Matbaacılık, İstanbul 2011.
- Ebû Davud, Süleyman b. el-Eş'as b. İshak es-Sicistânî el-Ezdî, *Sünen-i Ebi Davud*, Darul Kutubil İlmiyye, Beyrut 2005.
- Ebû Zehra, Muhammed, *el-Ahvalu's-Şahsiyye*, Darul Fikru'l Arabî, y.y, 1957.
- Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh Ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, (4. Baskı), Ensar Yayınları, İstanbul 2013.
- Fetavâyı Hindiyeye, trc. Mustafa Efe, Akçağ Yayınları, Ankara ts.
- Gırnati, Muhammed b. Yusuf El-Abderi *et- Tac vel-İklil li Muhtasrı Halil*, Darul Kutubil İlmiyye, y.y, 1994.
- Güleç, Hasan, “Zihâr”, *İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, Ed. İbrahim Kâfi Dönmez, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları (MİFAV), İstanbul 2006, IV, 2266-2267.
- Halebî, İbrahim Muhammed b. İbrahim, *Mülteka'l el-Ehbur Tercümesi*, (trc. Mustafa Uysal), Merhaba Ofset, Konya 1993.
- Hırşî (Huraşi), Muhammed İbn Abdullah, *Şarhu Muhtasarı Halil lil Hırşî*, Darul Fikr Yayınları, Beyrut ts.

- İbn Abdülberr, Ebu Ömer Yûsuf b. Abdullah En-Nemeri El-Kurtubi, *El-Kâfi fi Fıkfi Ehli Medineti'l-Mâlikî*, Mektebet'ul- Riyad'il- Hadis, Riyad 1978.
- İbn Adev'i, Ebu Abdullah Mustafa, *Ahkâm-ut- Talâk fi Şeriat-il İslamiyye*, Mektebetu İbn Taymiyye, Kahire 1988.
- İbn Baraziiyy, Ebu Said, *Et Tehzib fi İhtisaril Müdevvene*, Darul Buhus Liddirsetil İslamiyye, Dubai 2002.
- İbn Cüzey, Ebu'l Kasım Muhammed b. Ahmed El Kelbi El Ğurnati, *el- Kavaninul Fıkhiyye*, Darul İbn Hazm, Beyrut 2013.
- İbn İshak, Halil, *Muhtasarul Allametu Halil*, Darul Hadis, Kahire 2005.
- İbn Mâce, Ebu Abdillah Muhammed b. Yezid el- Kazvîni, *es –Sünen*, thk. M. Fuad Abdulbaki, Darul İhyaul Kitabil Arabiyye, y.y. ts.
- İbn Rüşd, Kadı Ebu'l Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed. *Bidayetü'l Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesid - Mezheblerarası Mukayeseli İslam Hukuku*, Trc. Ahmed Meylani, Beyan Yayınları, İstanbul 1991.
- İbn Tahir, El- Habib, *El-Fıkhu'l Mâlikî ve Edilletuhu*, Muessesetel Maarif, Beyrut 2005.
- Karaman, Hayrettin, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I-III, (9. Baskı), İz Yayıncılık, İstanbul 2004.
- Karapıçak, Rukiye, *Tefvîz-i Talâk*, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2006.
- Kâsânî, Alâuddin Ebî Bekr b. Mes'ûd, *Bedâiyu's – Sanâyi fi Tertibi's- Şerâyi'*, Daru'l Kutubu'l İlmiyye, Beyrut 1986.
- Kayıkcı, Ali, Ali şeker, Niyazi Kurtoğlu, *İslama göre Evlilik ve Mahremiyetleri*, Şelale Yayınları, 15. Baskı, y.y.
- Kudûri, Ebu Hasan Ahmed b. Muhammed b. Ca'fer, *Muhtasaru'l Kudûri*, Darul Kutubil İlmiyye, Beyrut 1997.
- Mâlik b. Enes, *Muvatta*, Trc. Ahmet M. Büyükcınar, Vecdi Akyüz Ahmet Arpa, Durak Pasmaz, Abdullah Yücel, Beyan Yayınları, İstanbul 1994.
- Merginânî, Burhaneddin Ebi'l Hasan Ali b. Ebî Bekr, *el- Hidaye Şerhu Bidâyeti'l- Mübtedî*, Nşr. Ne'im Eşref Nur Ahmed, İdaretu'l Kur'ani ve'l-Ulumu'l- İslamiyye, Pakistan h. 1416.

- Mevdûdî, Ebu'l Al'â *Tefhimul Kuran*, (trc. Muhammed Han Kayani, Yusuf Karaca, Nazife Şişman, İsmail Bosnalı, Ali Ünal, Hamdi Aktaş), İnsan Yayınları, İstanbul 1996.
- Mevsilî, Abdullah b. Muhammed, *el- İhtiyâr li Ta'lili'l- Muhtar*, Darul Kutubi'l İlmiyye, Beyrut 1937.
- Muhammed b. Ahmed b. Muhammed İliş, *Minehul Celil Alâ Şerhi Muhtasaril Halil*, 9 cilt, Darul Fikr Yayınları, Beyrut 1989.
- Mustafa, İbrahim, Ahmed Hasan ez- Zeyyat, Hâmid Abdulkâdir, Muhammed Ali en- Neccâr, *El Mu'cemul Vesit*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- Müslim, Haccâc b. Ebu'l Huseyn el- Kuseyrî en- Nisaburî, *el- Câmiu's –Sahîh*, Daru'd Taasil, Beyrut 2014.
- Niyazov, Ahmet “Caferi Fıkında Boşama Yetkisi” (Yayınlanmış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2006.
- Osmanlı Hukuki Aile Kararnamesi
- Ruayni, Ebu Abdullah el-Hattab, *Mevahibul Celil fi Şerhil Muhtasaril Halil*, I-VI, Darul Fikr, y.y. 1992.
- Sabık, Seyyid *Fıkhul Sünne*, 4 Cilt. Pınar Yayınları, İstanbul 1987.
- Sâbûnî, Muhammed Ali, *Ahkâm Tefsiri*, (trc. Mazhar Taşkesenlioğlu), Şamil Yayınevi, İstanbul 2011.
- Sahnûn, Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî, *el-Müdevvene*, Daru'l Kutubu'l İlmiyye, y.y, 1994.
- Sa'lebi, EbuMuhammed Abdul Vehab b. Ali b. Nasr, *Et Telkin Fi Fıkhil Mâlikî*, Darul Kutubul Arabiyye, Beyrut 2004.
- Serahsî, Ebu Bekir Muhammed b. Ebû Sehl, Mustafa Cevat Akşit (Ed.), *el- Mabsut*, Gümüşev Yayınları, İstanbul 2008.
- Şener, Mehmet, “Nüşûz”, *İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, Ed. İbrahim Kâfi Dönmez, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları (MİFAV), İstanbul 2006, III, 1587-1588.
- Şirbinî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed el- Hatib, *Muğni'l- Muhtac ila Ma'rifeti Meânî elfazi'l Minhac*, Darul Kutubi'l İlmiyye, Beyrut 2000.
- Tahtahavî, Şeyh Ali Ahmed Abdul Âl, *et- Tenbihul Ebrar biakamil Hul'i ve et- Talâki ve e- Zihâr*, Darul Kutubil İlmiyye, Beyrut 2003.

- Tarık b. Enver, *El Vadih Fi Ahkamit- Talâk*, Darul İman, İskenderiyye 2004.
- Tehanevî, Eşref Ali ve Zafer Ahmed el- Osman, *Hadislerle Hanefî Fıkhi*, Trc. İbrahim Tüfekçi, Misvak Yayınları, İstanbul 2009.
- Tirmizi, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Serve, *Sünen*, 3. Baskı, 5. Cilt, Darud Taasil, Beyrut 2016.
- Üçok, Coşkun, “Talâk”, *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1979, XI, 683-691.
- Ünsal, Ahmet, “Sünnî ve Bid’î Talâk Tanımında Hanefî- Mâlikî İhtilafı”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, 20 (1), 2007, 107-121.
- Yaman, Ahmet, *İslam Aile Hukuku*, (12. Baskı) Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları (İFAV), İstanbul 2013.
- _____, “Zihâr”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları (TDV), Ankara 20014, XXXXIV, 387-390.
- Yılmaz, İbrahim, *Yetki ve Sistem Açısından İslam Hukukunda Boşanma*, (Yayınlanmış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2006.
- Yurtseven, Yılmaz, “1917 Tarihli Hukuk-i Aile Kararnamesi Ve Osmanlı Aile Hukukuna Getirdiği Yenilikler”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 11/1-2 (2003), 200-250.
- Yüksek, Ali, “İslam Aile Hukukunda Boşama Yetkisi Ve Kadının Boşanması”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(32), 2014, 340-354.
- Zuhayli, Vehbe, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, trc. Heyet, Risale Yayınları, İstanbul 1994.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Fatih AKBAŞ
Doğum Yeri ve Tarihi	Başkale, VAN – 25.02.1988
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi
Bildiği Yabancı Diller	Arapça, İngilizce
İş Deneyimi	
Stajlar	Pedagojik Formasyon Stajı
Çalıştığı Kurumlar	Diyanet İşleri Başkanlığı (İmam) M.E.B. (Öğretmen)
İletişim	
E-Posta Adresi	fatihakbasydo@gmail.com
Tarih	19.09.2019